

**FORSKNING
FÖR SKOLAN**

Skapa och våga

Om entreprenörskap i skolan

REVIDERAD UPPLAGA

Skolverket

Skapa och våga

Om entreprenörskap i skolan

Skolverket

Beställningsadress:

Fritzes kundservice

106 47 Stockholm

Telefon: 08-690 95 76

Telefax: 08-690 95 50

E-post: skolverket@fritzes.se

www.skolverket.se

Beställningsnr: 15:1434

ISBN: 978-91-7559-147-6

Grafisk form: AB Typoform

Foto omslag: IBL bildbyrå/Karl Sandels samling

Tryck: DanagårdLITHO AB, 2015

Upplaga: 5 000

Stockholm 2015

Förord

Entreprenörskap har blivit en angelägenhet som skolpolitiker, skolledare, lärare och andra verksamma inom utbildningsväsendet världen över måste förhålla sig till. Det finns ingen enkel och entydig modell för hur man kan arbeta med entreprenörskap i skolan. Detta faktum utgör en del av entreprenörskapets kärna.

För två decennier sedan fördes entreprenörskap i skola och utbildning upp på den politiska agendan. Detta gäller i Sverige, i Norden och i övriga världen. Skolverket fick 2009 i uppdrag av regeringen att stimulera arbetet kring entreprenörskap i skolan.

Begreppet entreprenörskap är mångtydigt med sitt ursprung i det ekonomiska området och har med åren vidgats och kan användas inom en mängd verksamheter av olika karaktär som kulturella, sociala och pedagogiska. I den här kunskapsöversikten ligger fokus på entreprenörskap i den pedagogiska praktiken.

Denna reviderade kunskapsöversikt har genomförts av forskare vid Pedagogiska institutionen vid Umeå universitet på uppdrag av Skolverket. Ansvariga för revideringen har varit Eva Leffler, Anders Bek och Åsa Falk-Lundqvist. Författarna som tagit fram översikten svarar självständigt för innehållet och de slutsatser som dras i översikten.

Pia Enochsson
Tf avdelningschef

Eva Minten
Undervisningsråd

Innehåll

Kapitel 1. Inledning 7

- Entreprenörskapets aktualitet 8
- Ett nytt begrepp i skolsammanhang 11
- Entreprenörskap i politiken 13

Kapitel 2. Om entreprenörskap i skolan 21

- Entreprenörskap i pedagogiska texter 21
- Motiv för entreprenörskap i skolan 28
- Skolutveckling 30
- Undervisning och lärande 34
- Jämställdhet 38
- Individuell kompetens 39
- Entreprenörskap i skolpraktiken 43
- Koncept 45

Kapitel 3. Forskning om entreprenörskap och skolan 48

Kapitel 4. Entreprenörskap i Norden 55

- Nordiska strategier för ökat entreprenörskap
i utbildning 56
- En jämförelse av nordiska strategier 59

Kapitel 5. En internationell utblick 62

Kapitel 6. Avslutande ord och utblickar 67

Kapitel 7. Fördjupningar och exempel 74

Fördjupning om svensk forskning 74

Exempel på lokala utvecklingsprojekt 98

Exempel på regionala och nationella

utvecklingssatsningar 105

Exempel på koncept och externa aktörer 113

Exempel på nordiska studier 119

Exempel på internationella publikationer 131

Kapitel 8. Litteraturförteckning med webbadresser 154

Inledning

Entreprenörskap har blivit en angelägenhet för många som på olika sätt är verksamma inom utbildningsväsendet. Det innebär att skolpolitiker, skolledare, lärare med flera har behov av att orientera sig inom området och föra en dialog om tolkningar och genomförande. Denna kunskapsöversikts syfte är att ge en samlad bild av området entreprenörskap i utbildningssammanhang, med fokus på förskola, grundskola, gymnasieskola och vuxenutbildning, och på så vis vara underlag för diskussion och utveckling av undervisning inom området.

Nästan all litteratur om entreprenörskap inleder med att konstatera att det finns en definitionsproblematik. Begreppet entreprenörskap beskrivs som mångfacetterat, spretigt och flervetenskapligt samt omgärdat av både negativa och positiva konnotationer. Entreprenörskapsbegreppet har sitt ursprung i en ekonomisk tradition och härrör från det franska ordet "entrepreneurs" som refererar till en aktiv person som får något gjort. Enligt företagsekonomen Hans Landström är de flesta författare och forskare överens om att en entreprenör är en individ som företar sig något, är nyskapande och risktagande, kan organisera och utveckla nätverk samt ser möjligheter istället för problem. Intresse för entreprenörskap och entreprenörens individuella förmågor och agerande har medverkat till att flera forskare från olika discipliner forskat om entreprenörskap i skolsammanhang. Exem-

pel går att hämta från företagsekonomi, statskunskap, sociologi, psykologi, pedagogik och pedagogiskt arbete. Under senare tid har innebörden breddats och vidgats till att inte enbart vara inriktad mot ekonomisk verksamhet utan även mot exempelvis kulturella och sociala verksamheter. Inom pedagogisk forskning studeras ofta relationen mellan entreprenörskap och skolutveckling, undervisning och lärande samt lärares uppfattningar om entreprenörskap. Begreppet entreprenörskap har i skolsammanhang vidgats och ersätts nu mer och mer av begreppet entreprenöriellt lärande som sätter fokus på kreativa lärprocesser där eleverna är aktörer. När begrepp utvidgas definitionsmässigt till att omfatta nya områden kan det under en övergångsperiod uppstå frågetecken kring vad detta kommer att innebära inom andra verksamhetsområden. Detta gäller även entreprenörskap.

Entreprenörskapets aktualitet

Hur kommer det sig att entreprenörskap förs fram som en angelägenhet för skola och utbildning? Varför är det så aktuellt just nu? Inledningsvis kan sägas att argumenten skiljer sig åt beroende på vem man frågar.

På ett övergripande plan påtalas ofta orsakssamband och perspektiv som har att göra med globalisering, konkurrens, tillväxt, sysselsättning eller regional utveckling. På ett individplan handlar det ofta om elevers lärande, motivation och kunskaper för att möta och skapa morgondagens samhälle. De snabba samhällsförändringarnas inverkan på människors liv inom alla områden – på samhällets institutioner, organisationer, kultur, arbete och fritid – anses leda till ett ökat behov av att vara entre-

prenöriell i sitt liv. I det följande ges exempel på några av dessa hållningar, inledningsvis genom några lärarröster hämtade från företagsekonomerna Karin Berglund och Carina Holmgrens rapport *Vad berättar lärare att de "gör" när de gör entreprenörskap i skolan.*

Entreprenörskap, företagsamhet på vårt stadium (3–6) är det mer ett sätt att tänka. Det ska inte vara tillrättalagt, man ska inte ge svaren, de ska hitta svaren själva. Har de problem så ger jag dem inte lösningen, utan vägleder dem. Så jobbar jag och mitt arbetslag i den dagliga verksamheten. Det handlar mycket om att skapa, lösa problem, reflektera och våga. Våga är en jättestor del. Våga fråga någon, våga tro på sin idé, våga tillföra gruppen sina tankar.

Jag tror att det är oerhört viktigt att vi tränar och uppmuntrar den här typen av förmåga därför att jag tror att det handlar om en förutsättning för att vårt land ska överleva och att vi kan behålla vårt välstånd. Att vi uppmuntrar dessa människor som kan skapa!

Förr skaffade man sig en utbildning och gick sedan till ett jobb, men så är det inte längre, vi kommer att få se mycket mer av projektanställning... då gäller det att ha med sig social kompetens – hur löser jag det här i den här situationen och med de här människorna. Alltså baskunskap men också kreativitet; "Hur löser jag detta?" Det är det som jag tycker är så bra om man kan mixa teori och praktik. Att man hittar flera vägar. Och det tror jag kommer att krävas i framtida jobb.

Lärarna i ovanstående citat antyder flera svar på rubrikens frågeställning: varför entreprenörskap nu? De

nämner betydelsen av att sätta undervisningen i tydligare relation till samhällsutvecklingen och att utveckla elevers kunskaper, förmågor och självtillit som gör dem väl rustade både inför framtiden och att skapa framtiden. Här uttrycks både individens och landets behov.

Tanken med kunskapsöversikten är att den ska kunna läsas från pärm till pärm. Det går också att läsa bara valda delar. När ordet "entreprenörskap" används fortsättningsvis har begreppet en bred tolkning kopplad till skola och utbildning, företrädesvis för-, grund- och gymnasieskola samt vuxenutbildning. Begreppen skola och lärare innefattar samtliga verksamheter från förskola till gymnasieskolan och dess personal. Forskningen och dokumentationen kring entreprenörskap i förskolan är begränsad. Men generella kunskaper om entreprenörskap i skolan kan omsättas till förskolans praktik.

Denna bok om entreprenörskap och entreprenöriellt lärande är en kunskapsöversikt. En kunskapsöversikt är en lättillgänglig men kvalificerad publikation som bygger på vetenskaplig grund och beprövad samt dokumenterad erfarenhet. Det är en sammanställning som redogör för ett utvalt område. Den bygger på avhandlingar, artiklar publicerade i vetenskapliga tidskrifter och konferensmaterial samt rapporter. Med beprövad och dokumenterad erfarenhet avses t.ex. utvecklingsprojekt som bedrivits på en skola eller utvecklingsarbeten som genomförts tillsammans med en organisation. Därför hänvisar författarna i denna text hela tiden till forskare, böcker och artiklar.

Kunskapsöversikten är uppdelad i åtta kapitel. I det första kapitlet introduceras området genom att belysa ämnets aktualitet och bakgrund. I kapitel två har ett

antal argument och motiveringar för entreprenörskap sammanställts och därefter redovisas olika perspektiv på entreprenöriellt lärande i skolsammanhang. Den svenska forskningen sammanfattas i kapitel tre. En nordisk utblick ges i kapitel fyra genom en presentation av policydirektiv och studier från våra nordiska grannländer. En internationell orientering presenteras i kapitel fem. I det sjätte kapitlet sammanfattas framträdande drag och kunskaper, området problematiseras och kunskapsluckor påtalas. I kapitel sju finns ett antal fördjupningar om svensk, nordisk och internationell forskning, regionala utvecklingsprojekt och utarbetade koncept. I kapitel åtta återfinns en litteraturförteckning över litteratur som diskuteras i översikten tillsammans med webbadresser till olika utvecklingsinsatser och koncept.

Ett nytt begrepp i skolsammanhang

I skolsammanhang används ofta begreppet entreprenörskap för att beskriva en viss aktivitet eller en verksamhet. Även om innehållet i aktiviteterna eller verksamheterna påminner om varandra varierar benämningarna. Exempel som ges är: "entreprenörskap i skolan", "entreprenöriellt förhållningssätt", "entreprenöriell pedagogik", "företagsamt lärande", "entreprenörskap och företagande", "entreprenörsfostran", "entreprenörskapande i skolan", "ta-sig-församhet", "entreprenöriellt lärande". Begrepp hämtas från pedagogiska och ekonomiska sammanhang med syftet att göra en koppling mellan entreprenörskap och lärande, vilket både kan avspegla att entreprenörskap går att lära och att man kan lära genom entreprenörskap. Den definition som kan anses

vara vedertagen i Sverige och i övriga nordiska länder presenterar Nutek, som numera heter Tillväxtverket, på följande sätt:

Entreprenörskap är en dynamisk och social process, där individer, enskilt eller i samarbete, identifierar möjligheter och gör något med dem för att omforma idéer till praktiska och målinriktade aktiviteter i sociala, kulturella och ekonomiska sammanhang.

Enligt Nationalencyklopedin definieras entreprenören som en företagsam person som skapar nytt användarvärde. Vidare kan en entreprenör agera inom affärsvärlden genom att skapa nya varor och tjänster, t.ex. nya råvarukällor, nya distributionsvägar eller en ny organisation av affärsverksamheten. Entreprenörer agerar även inom den offentliga sektorn genom att förnya skola, sjukvård eller politik. Slutligen kan en entreprenöriell person skapa nya ideella verksamheter som inte primärt styrs av marknadsregler eller offentliga krav såsom inom de kulturella områdena. Denna definition ligger i linje med det bredare synsättet på entreprenörskap som alltmer lyfts fram som viktigt att betona.

Intraprenör och intraprenörskap är också begrepp som förekommer i dessa sammanhang. I Nationalencyklopedin definieras en intraprenör med person som verkar som förnyare av affärsverksamheten inom ett större företag eller av en offentlig förvaltning. En del intraprenörer stannar inom den stora organisationen som ledare för affärsutvecklingsprojekt, andra ”avknoppas” och startar egna företag, ofta med den tidigare arbetsgivaren

som kund. Skolor som drivs på intraprenad är mer eller mindre kända företeelser i Sverige.

Entreprenörskap i politiken

Regeringen antog våren 2009 en nationell strategi med rubriken *Strategi för entreprenörskap inom utbildningsområdet*. Strategin består av två delar. En inledande text motiverar, definierar och konkretiserar entreprenörskap i utbildningssystemet och därefter anges åtgärder som syftar till att stimulera entreprenörskap på alla nivåer i utbildningssystemet.

Begreppet entreprenörskap handlar enligt strategin om att utveckla nya idéer och omsätta dessa till något värdeskapande i exempelvis företag, offentlig verksamhet eller föreningsliv. Entreprenöriella kompetenser, så som att se möjligheter, ta initiativ och omsätta idéer i handling anses värdefulla för individen och för samhället i vid bemärkelse. Kompetenserna ökar individens möjligheter att starta företag och efterfrågas även av arbetsgivare. Andra entreprenöriella kompetenser, så som att lära sig lösa problem, planera sitt arbete och samarbeta med andra kan bidra till att unga mer framgångsrikt genomför sina studier.

Entreprenörskap och företagande hänger nära samman och utbildning som inspirerar till entreprenörskap kan bidra till att fler unga människor kan och vill starta och driva företag. Detta för att öka sysselsättningen, förstärka utvecklingskraften och stärka konkurrenskraften i en alltmer globaliserad värld.

Utbildning i entreprenörskap handlar enligt strategin både om specifika kunskaper, exempelvis företags-

ekonomi och affärsplanering, och generella kompetenser som projektledning, kreativitet och vilja att ta eget ansvar. Grunden för att utveckla ett entreprenöriellt förhållningssätt läggs tidigt genom att skolan stimulerar flickors och pojkers nyfikenhet, kreativitet, självförtroende och förmåga att fatta beslut. För gymnasieskolan betonas även särskilda kunskaper och kompetenser för att starta och driva företag. Skolan behöver samarbeta med entreprenörer inom näringsliv, kulturliv och ideella organisationer. Sex åtgärder anges som har direkt koppling till ungdomsskolan:

- Vikten av att stimulera färdigheter och förmågor som lägger grunden för entreprenörskap kommer att betonas i styrdokumentet för grundskolan.
- Entreprenörskap lyfts fram i styrdokumentet för gymnasieskolan.
- Större möjligheter till fördjupning i entreprenörskap och företagande ska införas i gymnasieskolan.
- Ett koncept för yrkestävlingar på skolnivå bör utvecklas.
- Stöd till skolor för att stimulera arbetet med entreprenörskap.
- Kartläggning av det arbete som pågår inom grund- och gymnasieskola när det gäller entreprenörskap.

Denna strategi och den budgetproposition som föregick strategin, har slutligen och ofrånkomligen fört upp frågan på den svenska skolans agenda och schema.

Bakgrunden kan dock inte enbart tecknas med hjälp av nationella politiska beslut, även på regional och lokal

nivå har många initiativ för företagsamt lärande, pedagogiskt entreprenörskap och entreprenörskap i skolan tagits. Under 2000-talets första del tycks till och med de regionala och överstatliga nivåerna föregå den nationella utvecklingen av entreprenörskap i utbildningssammanhang. Regionalt har det ofta handlat om utvecklingsprojekt i skolan, vilket exemplifieras i avsnittet Exempel på regionala utvecklingsinsatser. I flera län har även regionala handlingsprogram för ökat entreprenörskap antagits och kommuner har skrivit in detta i kommunala skolplaner.

OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development, har sedan två decennier tillbaka pläderat för ett mer entreprenöriellt samhälle. De definierar entreprenörskap som ett förhållningssätt till lärande som innefattar alla arbetsformer som stimulerar elevers självtil- lit, självkänedom, kreativitet, handlingskraft samt samarbets- och kommunikationsförmåga. År 1998 utkom skriften *Fostering entrepreneurship*, i vilken entreprenörskap lyfts fram som den viktigaste faktorn när det gäller arbets- tillfällena och välbefinnande. Med hjälp av entreprenörskap kan man dra nytta av de möjligheter som ekonomin kan ge och samtidigt överbrygga de utmaningar som strukturo- mvandlingarna och globaliseringen medför.

Europeiska kommissionen har sedan slutet av 1990- talet gett ut ett antal skrifter som direkt rör entreprenörskap i utbildningssammanhang. I sin definition av undervisning i entreprenörskap utgår de från två för- ståelser av begreppet. En bredare definition som avser utbildning för att utveckla företagande och företa- garkompetens, vilket innefattar utveckling av vissa per- sonliga egenskaper utan direkt koppling till att skapa

nya företag samt en snävare eller mer specifik definition avseende utbildning i hur man skapar ett företag. Kommissionen betonar samtidigt att den företagsamma inriktningen är en viktig del i uppbyggandet av den företagande kompetensen.

Utredningen *I entreprenörskapets tecken – en studie av skolning i förnyelse*, författad av Bengt Johannisson, professor i entreprenörskap, och pedagogen Torsten Madsén, var ett betydelsefullt avstamp i diskussionen kring entreprenörskap i den svenska skolan och den har fått ett antal efterföljare. Flera skrifter bygger på Johannissons och Madséns resonemang och slutsatser. Utredningen, som publicerades redan år 1997, var nytänkande i sitt slag i det att den sammanlänkar pedagogisk forskning och entreprenörskapsforskning, skola och samhälle och betraktar entreprenörskap som en form av lärande.

En instans som kan betraktas som drivande när det gäller entreprenörskap i skolan är Tillväxtverket, före detta Nutek. I den nationella handlingsplanen *För framtida företagsamhet* konkretiseras och definieras begreppet entreprenörskap som en form av företagsamhet och som ett förhållningssätt till lärande. Handlingsprogrammet utgår från OECD:s definition och konkretiserar vad en skola med entreprenöriellt fokus kan innebära:

- Eleven erbjuds utbildning anpassad efter dennes specifika förutsättningar, erfarenheter och sätt att inhämta kunskaper.
- Eleven erbjuds och tar själv ökat ansvar för sitt lärande. Lärarens roll blir därmed mer handledarens än kunskapsförmedlarens.

- Grupporienterat arbete tillämpas, i vilket eleverna lär sig produktiv samverkan med individer som har andra kompetenser.
- Undervisningen präglas av ”lära genom att göra” i kombination med reflektion över de erfarenheter som gjorts.
- Eleven arbetar med autentiska och komplexa problem som överskrider ämnesgränserna.
- Samarbete mellan skolan och närsamhället är frekvent förekommande.
- Arbete i projektform genomförs och där resultatet kan nyttiggöras även utanför skolan.
- Arbete med uppgifter som är långa och sammanhängande utförs. Sådana uppgifter, beting, syftar till att lära eleverna planera, genomföra och utvärdera sitt arbete och göra dem mer medvetna om sitt eget tänkande och lärande.
- Eleven får möjlighet att driva ”företag” inom ramen för utbildningen eller på andra sätt skaffa sig kunskaper om och färdigheter i företagande.

Dessa punkter speglar intentioner och mål i de tidigare läroplanerna för grund- och gymnasieskolan, Lpo 94 och Lpf 94. Det framgår också att huvudmålet inte är att driva företag utan att det handlar om ett lärande där både arbetssätt och arbetsformer betonar elevers egen aktivitet.

I förslaget till ny skollag 2009 föreslog regeringen att ”kunskapsbegreppet ges en bred innebörd så att utbildningen också ska främja barns och elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarskännande individer och medborgare. Sådan all-

sidig personlig utveckling kan bl.a. handla om utvecklande av den kreativa förmågan, lusten att skapa, förmågan att ta initiativ och omsätta idéer till handling. Dessa förmågor och färdigheter är centrala för att utveckla ett entreprenöriellt förhållningssätt. Det övergripande målet för utbildningen stödjer strävan att entreprenörskap ska löpa som en röd tråd genom helan utbildningssystemet.”

När Skolverket reviderade styrdokumentet för den obligatoriska skolan, läroplanerna och kursplanerna, såg man över hur entreprenörskap behandlades. Vikten av att stimulera färdigheter och förmågor som lägger grunden för entreprenörskap skulle nu betonas. Entreprenörskap skulle förstås som ett entreprenöriellt förhållningssätt, som innebär att undervisningen ska stimulera elevers nyfikenhet, självförtroende, förmåga att fatta beslut och omsätta sina idéer i handling.

I gymnasiereformen Gy 2011 betonades entreprenörskap starkt som en uppgift för hela gymnasieskolan. Elever skulle få möjlighet att fördjupa sig i entreprenörskap och företagande inom samtliga program. Vissa av de föreslagna programmen skulle innehålla obligatoriska kurser i entreprenörskap, och i ett flertal av de föreslagna examensmålen framhölls att programmen skulle ge eleverna möjlighet att utveckla entreprenöriella förmågor. Entreprenörskap föreslogs bli ett nytt ämne inom gymnasieskolan med kurser i entreprenörskap och företagande för att ge möjlighet för alla elever att utvecklas inom detta område.

År 2011 utkom de reviderade läroplanerna för grundskolan och gymnasieskolan. I läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet anges att skolan

ska bidra till att eleverna utvecklar ”ett förhållningssätt som främjar entreprenörskap”. I övrigt används begreppen entreprenörskap, företagsamhet, företagsamt lärande och varianter av dessa sparsamt eller inte alls. Däremot anges på flera ställen att elever ska få utveckla förmågor som kan hänföras till entreprenörskap i vid bemärkelse, till exempel kreativitet.

Begreppet entreprenörskap förekommer desto mer frekvent i läroplanen för gymnasieskolan. Av formuleringarna framgår ett fokus på entreprenörskap i ekonomisk mening, allra tydligast under rubriken ”Skolans uppdrag”, där det slås fast att

Skolan ska bidra till att eleverna utvecklar kunskaper och förhållningssätt som främjar entreprenörskap, företagande och innovationstänkande. Därigenom ökar elevernas möjligheter att kunna starta och driva företag. Entreprenöriella förmågor är värdefulla för arbetslivet, samhällslivet och vidare studier. (sid. 7)

De tre begreppen entreprenörskap, företagande och innovationstänkande tillmäts stor vikt i de nya styrdokumenterna. Entreprenörskap nämns i fler än hälften av programbeskrivningarna, där begreppet genomgående används i den ekonomiska betydelsen. Detta gäller inte bara de ekonomiska programmen och yrkesprogrammen, utan även det estetiska programmet, i samband med att man slår fast att många kulturarbetare tar uppdrag som egna företagare. Begreppet företagsamhet används mer sällan i texten. Av de båda läroplanerna att döma följer den svenska skolpolitiken den europeiska trenden

att grundskolan ska forma företagsamma attityder och generella färdigheter, medan senare utbildning inriktas mer mot entreprenörskap i företagsekonomisk mening.

Om entreprenörskap i skolan

Det förekommer ett antal skrifter som vänder sig till pedagogiska verksamheter där begreppet entreprenörskap definieras och diskuteras. I dessa texter uttrycks en tämligen samstämmig förståelse av entreprenörskap i skolsammanhang. De flesta argumenterar för en vidgad tolkning och framhäver att entreprenörskap är något mer än enbart kunskaper i att driva företag, eller annorlunda uttryckt, de försöker frigöra begreppet från de starka ekonomiska konnotationerna. Utbildningsmaterial är än så länge relativt sällsynt, men förekommer.

Entreprenörskap i pedagogiska texter

I den populärvetenskapliga uppföljaren till *I entreprenörskapets tecken, Aha! Företagsamt lärande: en skola för förnyelse* är utgångspunkten att visa på hur entreprenörskap och lärande hör ihop och att barn är naturligt företagsamma. Entreprenören beskrivs i vida termer med nyckelorden kreativitet, initiativ, handling, samarbete, ansvar och motivation. Det lyfts fram att entreprenörskap mer är en fråga om vad man gör än vem man är och miljöns betydelse betonas. Entreprenörskap är då ett resultat av entreprenörens arbete och är en form av företagsamhet. Eftersom entreprenörskap är en form av företagsamhet behöver varken entreprenörskap eller företagsamhet ha någonting direkt med affärer eller ekonomi att göra utan kan praktiseras på helt andra områden. Författarna

menar att det syns när en person är företagsam eftersom betoningen ligger på att individen gör någonting mer än att tänka och prata: hon eller han handlar. De gör därmed skillnad mellan företagsamhet och företagande. Intraprenörskap betraktas som en del av entreprenörskapet eftersom det kan beskrivas som organiserande och lärande i samspel med andra, inom stora organisationer. Författarna efterlyser större beredskap i skolan för att ompröva och förnya det som redan görs. De menar att själva begreppet entreprenörskap kan uppfattas som en stötsten hos lärare och skolledare eftersom entreprenörskap länge haft en ideologisk anknytning till arbetsgivarorganisationer och partier på högerkanten. Begreppet företagsamhet används också av författaren till e-boken och beskrivs som ett förhållningssätt till livet. Företagsamhet går därför inte att läsa sig till utan det handlar om att öva och träna sin företagsamhet. Övning ger färdighet och betoningen ligger på hur man lär sig istället för vad man lär sig. Att se möjligheter istället för problem och att leva som man lär, dvs. att själv vara en förebild är enligt författaren en av de mest avgörande faktorerna för entreprenörskap.

I boken *Så tänds eldsjälarna* används Europeiska kommissionens definition av entreprenörskap som säger att det handlar om en individs förmåga att gå från idé till handling. Det innefattar kreativitet, innovation och risktagande lika väl som förmågan att planera och genomföra projekt. Förmågan att se möjligheter är nödvändig både i arbetslivet och på fritiden samt i sociala eller ekonomiska verksamheter. Liksom många andra läser författarna in att denna definition av entreprenörskap består av många

delar och väljer att tala om entreprenöriellt lärande som en pedagogisk form. Denna pedagogiska form syftar till att stimulera elevers entreprenöriella kompetenser, dvs. attityder, förmågor och förhållningssätt som ökar entreprenörsandan. Författarna hävdar att detta inte är något nytt utan att det mer handlar om hur man inom skolan kan skapa större utrymme för elevers entreprenöriella kompetenser. Detta utrymme kräver dock en förändring av arbetssätt och arbetsformer från traditionell undervisning till mer ämnesövergripande och projektorienterade där samverkan med närsamhället ingår. Pedagogens roll menar de förändras mot ett processledarskap.

Begreppen kreativitet och mod kopplas till entreprenörskap i *Skapa din arena!* Utgångspunkten är att entreprenörskap handlar om mer än att driva företag. Det handlar om att skapa en arena med plats för att göra det som är roligt i livet, att skapa sig en livssituation som känns meningsfull. Tanken med utbildningsmaterialet är att eleven ska få arbeta med det egna jaget, sina personliga egenskaper och attityder. Eleverna ska få lära sig att agera i grupp och träna på att arbeta i projekt samt lära sig ledarskap. Eleverna ska också få träna sig i att etablera kontakter med olika aktörer i samhället. Mod är också ledordet i *Ungtreprenör* vars syfte är att inspirera ungdomar att våga hitta nya vägar och pröva något nytt med ambitionen att tjäna egna pengar.

Att se möjligheter och skapa resurser för att ta tillvara möjligheterna är ytterligare en definition av entreprenörskap som används i *Önsketanken*. Detta exemplifieras med att det handlar om arbetssätt som både ska stimulera barns och elevers entreprenöriella kompetenser och

utveckla olika kunskaper. Kopplingen företagsamhet och lärande görs i *Handbok för företagsamhet*. Företagsamhet handlar där om hur vi lär och utvecklas, hur vi tar in och skaffar kunskap och hur villiga vi är att utvecklas och vara kreativa. Företagsamhet är en aktiv process som innefattar en person som företar sig något.

I utbildningsmaterialet *Företagsamt lärande och ledarskap* definieras företagsamt lärande med elevaktiva arbetssätt och kreativa lärprocesser. Det företagsamma lärandet handlar om att skolan utvecklar lärprocesser som stimulerar elevers företagsamhet. Där används uppdelningen inre och yttre företagsamhet. Den inre består i att utveckla kompetenser som är förknippade med att vara företagsam, kreativ och initiativrik och den yttre som direkt relaterad till att utveckla elevers kompetens i företagande. Detta utvecklas ytterligare i *Företagsamt lärande i teori och praktik*, som menar att den inre företagsamheten är en drivkraft som är nödvändig för kreativt handlande såsom vilja, motivation, mod, empati och ställningstagande. Den yttre företagsamheten avser de handlingar som leder till kunskaper i att starta eget företag och som har en direkt anknytning till ekonomi och yrkesliv. Den inre företagsamheten är en förutsättning för att arbeta och utveckla elevers drivkrafter.

I *Företagsamt lärande och arbetsliv* utgår författarna från lärande och menar att med företagsamhet och lärande åsyftas hur skolan utvecklar lärprocesser som stimulerar elevers företagsamhet. Företagsamhet kan tolkas som inre företagsamhet, vilket relaterar till initiativkraft, idériakedom, mod och kreativitet eller som yttre företagsamhet som direkt hänvisar till viljan att bli företagare

och arbeta med egna idéer i syfte att försörja sig. Utan den inre företagsamheten som innebär att ta sig för, våga prova och utmana gränser, utvecklas inte heller den yttre. Målet är att utveckla elevaktiva arbetssätt och kreativa arbetsformer. Skola och samhälle ska integreras på så sätt att också andra arenor än skolan blir intressanta i undervisningen. Projektarbete är en arbetsform som lätt kan anpassas till sådana tankegångar. Författarna poängterar att den inre företagsamheten innefattar en utveckling som sker i en utåtriktad och aktiv process med ett tydligt mål som ska kännas meningsfullt för de som utför arbetet. Elever ska tidigt socialiseras in i ett beteende som gör det naturligt för dem att ”ta sig för” i samverkan med omgivningen.

Företagsamt lärande i teori och praktik vänder sig till lärare och elever. Där utgår författarna i sin begreppsdefinition från Nationalencyklopedin. De överför den definitionen till skolan genom att göra kopplingen till att många elever i skolan egentligen är entreprenörer genom att de handlar entreprenöriellt. Det entreprenöriella handlandet innebär att eleverna använder sig av sin skaparkraft, sin fantasi och sin intuition. Författarna menar vidare att entreprenöriella tankar och handlingar sätter fokus på alternativa föreställningar om hur samhället fungerar och ger möjlighet till att lösa och förstå problem på andra sätt än de vanliga. En entreprenör ser lätt sammanhang och har förmåga att finna mening i det som andra uppfattar som kaos. Entreprenören har lätt att ta för sig och ta ansvar för att saker och ting blir gjorda. Det företagsamma lärandet leder till entreprenöriella handlingar vilket innebär att eleverna får arbeta

undersökande, nytänkande och gränsöverskridande. Handlandet styrs av lusten att upptäcka och pröva sig fram. En användbar metod är leken eftersom leken och det entreprenöriella handlandet har det gemensamma att effekterna aldrig kan förutbestämmas. Det företagsamma lärandet medverkar till att skolan öppnas mot samhället utanför och att omvärlden används i elevernas läroprocesser och på så sätt ökar elevers motivation och vilja att lära. Att vara företagsam handlar om att pröva nya saker, göra samma saker men på ett annat sätt, tänka i nya banor, vilja förändra gamla mönster och våga utmana det gamla. Det innebär också att hitta andra sätt att lära sig. Författarna resonerar också kring svårigheter med att mäta det entreprenöriella handlandet eftersom dagens mätinstrument mäter andra saker. En uppgift för skolor som arbetar med entreprenöriellt lärande blir att synliggöra effekterna av läroprocesserna och att dokumentera dem på ett sätt som bli förståeligt för kunskapsamhället.

I boken *Entreprenöriell pedagogik i skolan – drivkrafter för elevers lärande* ställer sig författarna frågan: Vad krävs för ett meningsfullt lärande för alla elever och hur ska man arbeta i skolan så att eleverna kan relatera till sin livsvärld och därmed bli motiverade att lära? Regeringens strategi om entreprenörskap som en röd tråd genom utbildningen stöder det entreprenöriella lärandet där nyckelorden är, kreativitet, handlingskraft, initiativförmåga, motivation och meningsfullhet.

I *Så tänds eldsjälar i praktiken*, som är en uppföljning av *Så tänds eldsjälar*, baseras entreprenöriellt lärande på synen på att varje barn är kompetent och bär en eldsjäl inom sig. Det är de vuxnas uppdrag att stimulera

och stödja så att varje barn utvecklas maximalt utifrån sina unika förutsättningar. Den pedagogiska formen i entreprenöriellt lärande struktureras omkring tre processer, självkunskapsprocess, tillämpningsprocess och kunskapsprocess vilket bidrar till att skapa meningsfullhet i lärandet.

Betyg och bedömning och elevers förmåga att nå målen är ständigt aktuella diskussionsämnen. Hur kan man då tänka kring entreprenöriellt lärande och bedömning? I *Formativ bedömning vid entreprenöriellt lärande – så här gör du* presenteras ett tillvägagångssätt för att konstruera ämnesintegrerade projekt och den beskriver också hur formativ bedömning kan tillämpas. I boken beskrivs ett antal ämnesintegrerade projekt och kan användas som en verktygslåda för att följa och stödja elevers lärprocesser.

Entreprenöriellt lärande i praktik och teori, är uppföljaren till *Entreprenöriell pedagogik i skolan* och här beskrivs ett antal lärandeepisoder som sätter entreprenöriellt lärande i fokus. Syftet med boken är att synliggöra det entreprenöriella lärandet samt analysera och diskutera lärares förhållningssätt. I boken kopplas praktik till teori och förklarar entreprenöriellt lärande i skenet av olika teorier om lärande, undervisning och mellanmänsklig interaktion. Läsaren ges möjlighet att sätta de olika episoderna och analyserna i relation till den egna undervisningen.

Vad ett företagsamt lärande ska kunna innebära för lärarutbildningen, dvs. att lära andra lära företagsamt, förs ett resonemang kring i *Företagsamt lärande i lärarutbildningen*. Utifrån förståelsen av att företagsamhet innehåller

både en yttre och en inre företagsamhet menar författarna att skolan måste se att kunskap förändras och att detta får konsekvenser för lärandet i både teori och praktik. Betydelsefullt i detta sammanhang blir framför allt hur lärare kan relatera styrdokumentet till teorier om företagsamt lärande och utveckla ett förhållningssätt som stimulerar elevers mod och kreativitet. För detta krävs variation i undervisningen och att elever får vistas på andra ”arenor” än klassrummet och får möjlighet till annorlunda upplevelser. En lärare som ska arbeta företagsamt måste våga ”släppa loss” och lita på att det oväntade ger nya idéer och lösningar som gör det möjligt att komma vidare.

En genomgående trend i den pedagogiska litteraturen inom området entreprenöriellt lärande är att kopplingen mellan kunskapsmål och sociala mål är stark. Fokus ligger på den inre företagsamheten och de entreprenöriella kompetenserna. En hel del litteratur tar också upp hur samhällsförändringar kräver en förändrad skola och därmed också ett entreprenöriellt förhållningssätt som sätter eleven och elevens livsvärld i centrum.

Motiv för entreprenörskap i skolan

Entreprenörskap framställs i vissa fall som en strategi för att förstärka och uppfylla läroplanens mål och i andra fall som kritik mot och en utmaning för skolan. De utmaningar som skolan möter ställs på sin spets i artikeln *Den svenska skolans våndor inför entreprenörskapets utmaningar*. Här analyserar Bengt Johannisson argument som framförs av dem som motsätter sig ett engagemang för entreprenörskap i skolan, oavsett om entreprenörskap uppfattats som ett ekonomiskt fenomen eller som ett sätt

att hantera tillvaron. Å ena sidan har entreprenörskap fått stå för den råa kapitalismens praktik, något som en skola i det goda samhällets intresse inte kan legitimera. Å andra sidan har entreprenörskap som ett förhållningssätt till livet setts som ett hot mot skolans kärnverksamhet, det pedagogiska uppdraget. Ytterligare en hållning är att avfärda lanseringen av entreprenörskap i skolan som en modefluga som möjligen kan ges tillfälligt utrymme. På senare år har det publicerats flera avhandlingar och artiklar som behandlar den svenska och europeiska utbildningspolitiska trenden ur mer kritiska och ideologiska perspektiv (se även avsnittet "Fördjupning om svensk forskning"). Enligt dessa forskare kan entreprenörskap i skolan ses som ett uttryck för ett nyliberalt paradigmskifte i europeisk utbildningspolitik. Men det finns även motsatta uppfattningar.

Ur ett pedagogiskt-historiskt perspektiv finns det uppenbara likheter mellan å ena sidan retoriken kring entreprenörskap och företagsamt lärande, och å andra sidan progressiv pedagogik med rötter hos bl.a. John Dewey. Ändå finner man sällan direkta referenser till denna pedagogiska tradition i texter som förordar entreprenörskap i skolan. En tänkbar förklaring kan vara att de båda pedagogiska inriktningarna förknippas med olika och delvis motstridiga politiska hållningar. Magnus Dahlstedt och Fredrik Herzberg analyserar i artikeln *Den entreprenörskapande skolan* vilka idéer om entreprenörskap som kommit till uttryck i olika skolsatsningar under 2000-talet. De finner att beskrivningarna av entreprenörskap i skolan har mycket gemensamt med progressiv pedagogik, men att de anger andra mål:

Samtidigt markeras starkt nyttogörandet, med ständiga krav på anpassning till arbetsmarknadens krav och förväntningar, där eleven skrivs in i en ekonomisk rationalitet. I takt med att sådana former av medborgarskapande vinner terräng runt om i samhället stöps medborgaren allt mer om till ett entreprenöriellt subjekt, ett företagsamt själv, fostrad enligt det »avancerat liberala samhällets» påbud.

I den pedagogiska praktiken framförs mera sällan argument som handlar om ökad tillväxt eller konkurrenskraftig samhällsutveckling, såsom i politiska texter. Här motiveras entreprenöriell undervisning oftare utifrån mera närliggande villkor, som en lösning av olika problem i skolan och utifrån behov på individnivå. Fyra centrala perspektiv på entreprenörskap i skolan är framträdande: skolutvecklingsperspektivet, ett perspektiv på undervisning och lärande, ett jämställdhetsperspektiv och ett individuellt kompetensperspektiv.

Skolutveckling

För att entreprenörskap ska löpa som en röd tråd genom utbildningssystemet är det viktigt med skolutveckling. Aspekter som anses betydelsefulla för skolutveckling generellt framhålls även i samband med skolutveckling för ökat entreprenörskap. Det specifika tycks visa sig mer i vad mån vissa aspekter betonas än i unika aspekter. I detta avsnitt fokuseras på initiativ och drivkrafter, förankring, ledarskap samt samverkan i samband med skolutveckling.

En återkommande fråga när entreprenörskap diskuteras är om initiativ och drivkrafter kommer från skolans

behov eller från politiska beslut. Forskning visar att många av de utvecklingsarbeten inom entreprenörskap i skolan som genomförts varken kan förstås som ett top down-initiativ eller ur ett bottom up-perspektiv, utan snarare som ett möte mellan dessa. Intentionerna bakom entreprenörskap har förvisso förankring på överstatlig nivå genom de rekommendationer och exempel som förekommer i OECD- och EU-dokument. De budskap som förs fram kan tolkas som kritik mot befintlig utbildning och har handlat om förändrade förhållningssätt och arbetsformer i skolan och ökad samverkan med näringslivet och arbetsliv i syfte att ändra attityder och utveckla elevers inre och yttre företagsamhet. En annan kompletterande beskrivning görs av pedagogen Gudrun Svedberg, som flyttar initiativet för skolutveckling till lärare och skolledare och deras ambition att öka elevers motivation och prestationer. Att skapa ekonomisk tillväxt och fler arbetstillfällen genom att göra eleverna kreativa och risktagande tycks vara viktigt, även enligt intervjustudien *Entreprenörskap & skola*. När lärare berättar vad de gör när de gör entreprenörskap i skolan handlar det både om samhällsutveckling och om individen, elevens förmåga att bli en del av samhället.

Entreprenörskapsforum har under ett antal år genomfört attitydundersökningar som vänder sig till skolpersonal. I rapporten *Entreprenörskap i grund- och gymnasieskolan* konstateras att en vanlig tolkning av entreprenörskap och/eller företagsamhet i grundskolan är att begreppen handlar just om skolutveckling. Resultaten visar att möjligheten för elever att komma i kontakt med olika typer av entreprenörskapsstimulerande

aktiviteter på grund- och gymnasieskola påverkas av faktorer som i vilken region man bor, intresse från rektorer, intresse från lärare, vilket program som man väljer på gymnasieskolan och även beroende på eldsjälur utanför skolan. Rapporten visar, i enlighet med studien ovan, att den implementering av entreprenörskap som gjorts, i huvudsak har initierats av enskilda lärare eller av hela skolor både i grund- och gymnasieskolorna.

Skolutveckling inom detta område stannar inte inom skolans väggar utan är, och bör vara, en angelägenhet för många. Nuteks och senare Tillväxtverkets utvärderingar av entreprenörprojekt *Entreprenörskap i stort och smått: lärdomar från det nationella entreprenörskapsprogrammet* visar att förankring är A och O för att nå framgång. Det krävs förankring såväl inom skolans väggar bland lärare och skollädares, som utanför hos utbildningsförvaltning, politiker och lokala företag/företagsorganisationer. För att åstadkomma en sådan bred förankring är en sammanhållen strategi viktig.

Skollädares betydelse för utvecklingsarbete kan inte nog betonas utifrån den forskning som bedrivs, vilket också framhålls i utbildningsmaterialet *Företagsamt lärande och ledarskap*. Författarna lyfter fram skollädares centrala roll när det gäller att skapa förutsättningar och utmana föreställningar kring lärande och ledarskap. Ett sätt för skollädares att stimulera företagsamma processer i skolan är att finna och stödja nya former för samverkan mellan skolan, närsamhället och lokalt näringsliv med målet att utveckla både elevens inre och yttre företagsamhet. Författarna anser att det finns stöd för resonemanget i läroplanen, bland annat genom formuleringarna om att

barn och ungdomar aktivt ska delta i samhällslivet. Samarbeta med företag eller andra samhällsinstitutioner på orten ger dels barn och ungdomar insikt i hur arbetslivet fungerar, dels näringsliv och närsamhälle ökad kunskap om skolan och barns och ungdomars kompetenser. Förhoppningsvis bidrar samverkan mellan skola och näringsliv/närsamhälle till att eventuella förutfattade eller negativa föreställningar om varandras verksamheter motverkas och utvecklas istället till något positivt. Syftet är dessutom att förbättra eleverns motivation för lärande och att utveckla deras möjligheter att använda sina kunskaper i meningsfulla sammanhang. Författarna konstaterar att det finns två områden inom företagsamhet i skolan som behöver utvecklas, samverkan skola – närsamhälle och företagsamhet – lärande, samt att det finns ett samband mellan dessa två.

Även i boken *Aha! Företagsamt lärande: en skola för förnyelse* argumenteras för samverkan mellan skolan och det omgivande samhället. Närsamhället lyfts fram som den naturliga arenan för en företagsam skola. I utvecklingen av lokalsamhället kan eleverna göra många positiva insatser. Om elever arbetar med olika projekt i företagen – med lärarna som handledare – kan de bidra till att lösa konkreta problem i företagen samtidigt som de utvecklar sin kompetens. För ett utvecklat samarbete behöver dels skolpersonals syn på näringslivet förändras, dels behöver företag och intresseorganisationer omvärdera sin inställning till skolan som motorer i den regionala utvecklingen. Om näringslivet inte intresserar sig för barnen i första och andra klass, kan man inte räkna med att få samarbeta med företagsamma gymnasister, menar författarna.

Under senare år har intresset inom forskning riktats mot skolledare och vad det skulle innebära att vara ledare i en entreprenöriell skolkultur. Den forskningen är än så länge i sin linda men i artikeln *Fostering an entrepreneurial attitude – challenging in principal leadership* och i bokkapitlet *Entreprenöriellt förhållningssätt i skolan – möjligheter och utmaningar för skolledare* diskuteras och problematiseras skolledarens roll. När det handlar om att utveckla en entreprenöriell skolkultur menar skolledarna att det är viktigt med en öppen kommunikation, att uppmuntra lärarna till att våga pröva nya undervisningsformer och att hålla den pedagogiska diskussionen vid liv. Det är således väsentligt inom ett entreprenöriellt utvecklingsarbete att ha en god kommunikation och att ge stöd till personalen så att de vågar pröva nya vägar om förändring ska komma till stånd. Skolledaren behöver därför lita på sin personal, att de vill och vågar samt själv identifiera möjligheter och våga hålla i utvecklingen ”hela vägen”.

I boken *Handbok i att leda en skola för eldsjälar* är också skolledare målgrupp. Författarnas ambition är att förtydliga hur ett målorienterat skolledarskap för en innovativ och entreprenöriell skolverksamhet kan omsättas i praktiken. I handboken ges därför handfasta råd till de skolledare som vill utveckla en målorienterad arbetsorganisation med tydlig beslutsstruktur.

Undervisning och lärande

Skolans arbetssätt och arbetsformer diskuteras i många olika sammanhang och i den kritik som riktas mot skolan hävdas bland annat att de arbetssätt som används är

förlegade och inte medverkar till att utveckla elevernas förmågor som samhället har behov av. I de diskussioner som förs ställs ofta traditionell undervisning mot entreprenöriell undervisning. En återkommande hållning är att den traditionella undervisningen är konservativ och bakåtsträvande medan den entreprenöriella anses stå för nytänkande och framåtanda och därmed utgöra ett positivt alternativ till den rådande utbildningen. Andra beskriver det ena som en förutsättning för det andra och menar att det inte leder någon vart att måla upp motsatsförhållanden.

Pedagogen Håkan Karlsson har analyserat och indelat utbildningssituationer i gymnasieskolan utifrån tre inriktningar: ”i”, ”om” eller ”för” entreprenörskap. Undervisning ”i” entreprenörskap menar han är utbildning som genom praktik och teori ska främja nyskapande och fortlevnad av företag. ”Om” entreprenörskap är teoretiska studier och analyser av entreprenörskap som ekonomiskt och företagsmässigt fenomen. Både ”i” och ”om” tillhör den klassiska ekonomiska utbildningen. Utbildning ”för” entreprenörskap bygger på lärande som sociala och språkliga processer där eleverna har ett individuellt inflytande över innehållet och ansvar för det egna lärandet. Utbildning ”för” entreprenörskap motsvarar den utbildning som förespråkas av forskare som ekonomen Allan Gibb och Bengt Johannisson m.fl. som alternativ till den rådande ”traditionella utbildningen”. Ett vanligt förhållningssätt är enligt Karlsson just att traditionella undervisningsformer betraktas som ett hinder för förändring av utbildning medan den entreprenöriella undervisningen utgör ett alternativ, där lärandet betrak-

tas som en social process där studenter ska delta i sociala sammanhang och utföra någon form av aktivitet.

I *Aha! Företagsamt lärande: en skola för förnyelse* diskuteras relationen mellan entreprenörskap och lärprocesser och betydelsen av handling vid kunskapsinhämtning. Enligt författarna handlar entreprenörskap om fullständiga läroprocesser där individen får möjlighet att konstruera nya bilder av det möjliga och då krävs det att man vågar lita till det egna tänkandet. Författarna skiljer mellan traditionell skolning och entreprenörskolning och ringar in ett antal centrala kriterier för det senare avseende organisering och kommunikation. Entreprenörsskolning organiseras i långa sammanhängande processer och bygger på problembaserat eller problemorienterat lärande, inre avsikter, ansvar för eget lärande och livsvärldskunskap. Kommunikationen kännetecknas av miljöer som präglas av dialog, aktiv språkproduktion och sonderande med många olika frågor och svar. Olikheterna ger upphov till varierade lärmiljöer där eleverna får lära sig tänka om sitt eget tänkande, metakognition.

Detta ligger i linje med de resultat Gudrun Svedberg visar i sin avhandling *Entreprenörskapets avtryck i klassrummets praxis: om villkor och lärande i gymnasieskolans entreprenörskapsprojekt* där satsningar på entreprenörskap i gymnasieskolan medfört alternativ till den gängse kursutformade organiseringen av program, förändrad indelning av skoldagen, elevmentorering från arbetslivet samt projekt- och uppdragsinriktade arbetsformer. Elevuppdragen beskrivs som sammansatta, omfattande och konkreta med flera möjliga tillvägagångssätt och lösningar. Ett annat genomgående drag är strävan att tillvarata

elevernas intressen och erfarenheter. I dessa lärmiljöer har Gudrun Svedberg studerat tre olika former av samarbetslärande: kooperativt, kollaborativt och komparativt lärande.

Bengt Johannisson, Thorsten Madsén och Christer Wallentin skriver att läroprocesser som främjar företagsamhet bygger på erfarenhetsbaserat lärande som berör elevernas livsvärld. Detta förutsätter dock att eleverna tar ansvar för sitt eget lärande. Utmaningar ges genom skapande och experimenterande verksamheter, baserade på dialogiska klassrum där många tankar möts och bekräftas. Detta i sin tur innebär ett lärande i samspel med andra där man både lär sig att samarbeta och dra nytta av andras idéer. Lärandet utgår ifrån problem som eleverna själva finner värda att lösa och bygger på att eleverna ser lärandet som meningsfullt genom att de upptäcker samband och kan skapa helheter. Detta kräver långa sammanhängande processer, i vilka eleverna lära sig att planera, genomföra och utvärdera sitt eget arbete.

Inger Karin Røe Ødegård menar i boken *Pedagogisk entreprenörskap i lärarutbildning* att det pedagogiska entreprenörskapet ligger helt i linje med de lärandestrategier som framtiden kräver. Enligt henne anknyter själva begreppet till lärande och utveckling eftersom det handlar om tillblivelsen av något nytt och att det ska ske i ett socialt samspel. Det är av den anledningen viktigt att även lärarutbildningarna tar upp och behandlar entreprenörskap främst ur det breda perspektivet och därmed reflekterar över den kunskapssyn som nu råder och vad som krävs för att förändra och utveckla synen på kunskap och lärande.

Jämställdhet

En hel del projekt som bedrivs inom entreprenörskap i skolan har också en strävan i sina mål att verka för ökad jämställdhet mellan flickor och pojkar, vilket i vissa fall också varit ett krav vid utlysningar av projektmedel. Ofta bedrivs jämställdhetsarbetet i projekt som har med teknik att göra där särskilda insatser ska göras för att öka flickors intresse för teknik. I den allmänna debatten om jämställdhet kan två synsätt urskiljas, nämligen fokus på likheter eller på olikheter. Att lyfta fram flickor är ett sätt att fokusera på olikheter. Entreprenörskap i skolan blir av den anledningen inte helt oproblematiskt när det handlar om jämställdhet. Hur entreprenörskap utövas i praktiken styrs enligt företagsekonomen Helen Ahl av vad som betraktas som manligt respektive kvinnligt. Det är den manliga normen som styr bilden av vad som karakteriserar en entreprenör, hur en entreprenör arbetar och fungerar. En kvinnlig entreprenör beskrivs oftast på ett annorlunda sätt än den manliga. Beteendevetaren Katri Johanna Komulainen konstaterar att trots detta faktum presenteras entreprenörskap i skolan som könsneutralt.

Komtek, Kommunal entreprenörs- och teknikskola, är ett projekt som inte enbart vill utveckla barns tekniska och entreprenöriella förmågor, utan även visa att teknik är en arena för båda könen. I sin information framhåller man att i de olika elevgrupperna är hälften av deltagarna av kvinnligt kön och hälften av manligt kön. I personalgruppen, likaväl som i styr- och referensgrupper eftersträvas en jämn könsfördelning. Detta är ett annat sätt att betrakta jämställdhet, att anta att det blir jämställt om det är lika många flickor/kvinnor och pojkar/män

som deltar. I den granskning som gjorts i *Entreprenörskap i KomTek* av Inga-Britt Skogh dras dock slutsatsen att frågan om genus och entreprenörskap har hamnat i skymundan. Utvärderaren konstaterar att trots att det finns uttalade ambitioner om att verksamhetens alla delar ska präglas av jämställdhet ställs detta mot uttalanden som antyder att handledarna identifierar men inte bearbetar det som uppfattas som stereotypa könsmonster. Det blir således här en skillnad mellan retorik och praktik, vilket inte är ovanligt när det gäller just entreprenörskap i skolan och kön.

Hur det ska arbetas med entreprenörskap och kön kan därför fortfarande betraktas som en olöst fråga. I foldern *Jämställdhet och entreprenörskap i skolan* poängteras att såväl jämställdhet som entreprenörskap handlar om att bryta traditionella mönster och komma igång med att göra. Det handlar om att tänka nytt och våga bryta traditionella mönster. Vill vi ha ett annat resultat måste vi börja tänka och göra på ett annat sätt.

Eva Leffler menar i artikeln *Entrepreneurship in Schools and the Invisible of Gender* att det krävs medvetenhet om att entreprenörsbegreppet är manligt kodat. Ett osynliggörande av detta riskerar att vidmakthålla traditionella könsroller när det gäller vilka branscher som kvinnliga och manliga entreprenörer väljer att ge sig in i.

Individuell kompetens

Återkommande beskriver policydokument och litteratur sådana förmågor och kompetenser som dagens unga behöver utveckla för att vara delaktiga i morgondagens samhälle. Ur detta perspektiv handlar entreprenörskap i

skolsammanhang om att stödja och utveckla entreprenöriella kompetenser hos eleven. Vilka kompetenser avses då och finns det fog för att tala om ”den entreprenöriella eleven”?

Enligt Europeiska kommissionen handlar undervisning i entreprenörskap om ett sammanhängande lärande som ska utveckla kunskaper, färdigheter, attityder och personliga egenskaper anpassade efter den studerandes ålder och utvecklingsnivå. Enligt kommissionen ska undervisningen i entreprenörskap i årskurserna 1–6 syfta till att främja elevers personliga egenskaper som kreativitet, initiativförmåga och självständighet. Dessa egenskaper ska bidra till utvecklingen av en entreprenörsattityd som eleverna kommer att få nytta av i sina liv och i alla typer av arbeten. Kommissionen anser att i den här åldern bör självständiga och aktiva former av inläring utvecklas. Dessutom ska undervisningen ge eleverna tidiga kunskaper om och kontakter med näringslivet liksom viss förståelse för företagares roll i samhället. Aktiviteterna kan innefatta projektarbete, pedagogiska lekar, presentation av enklare fallstudier och besök hos företag på orten. I grundskolans högre årskurser och på gymnasienivån är utvecklingen av ovannämnda personliga egenskaper fortfarande relevanta. Därutöver ska undervisningen i entreprenörskap syfta till att öka elevers medvetenhet om egenföretagande som karriäralternativ, att man kan bli både företagare och anställd. Metoderna bör inbegripa både ”learning by doing”, exempelvis genom att elever driver miniföretag, och specifik utbildning i hur man skapar ett företag. Detta gäller särskilt i yrkesskolor och tekniska skolor.

Bengt Johannisson utvecklar sina tankar kring den entreprenöriella eleven i den tidigare nämnda artikeln *Den svenska skolans våndor inför entreprenörskapets utmaningar*. Alla barn är enligt Johannisson entreprenöriella på så sätt att de i leken spontant tar initiativ och ansvar tillsammans med andra. Skolans utmaning är att värna om det entreprenörskap som eleverna besitter. I de yngre åldrarna handlar det om att hjälpa barnen att finna nya arenor för sin lek- och lärlust. För de äldre handlar det om att få utlopp för sin nyfikenhet genom att arbeta i projekt som bejakar deras intressen istället för att kanalisera den i protest mot vuxenvärden.

Eva Leffler har i sin avhandling *Företagsamma elever: diskurser kring entreprenörskap och företagsamhet i skolan*, bland annat studerat retoriken kring den entreprenöriella eleven. Framträdande i retoriken är att eleven ska utveckla sin företagsamhet genom att få vara kreativ, initiativrik, handlingskraftig, ansvarstagande och genom att i samverkan bygga upp olika nätverk. Hon konstaterar att den entreprenöriella/företagsamma eleven ofta beskrivs utifrån ett idealförhållande där barn antas vara födda till entreprenörer. Lekens betydelse för utvecklandet av barns och elevers kompetenser betonas såväl på policynivå som av olika forskare. Frågan är därför inte om utan hur skolan ska ta tillvara och utveckla elevers inneboende lust, motivation och initiativförmåga. Att lära sig lära och ha makten över sitt eget lärande lyfts fram som betydelsebärande i den entreprenöriella undervisningen. Eleverna behöver därför tro på sig själva och veta hur man söker kunskap och lär sig nya saker. I kunskapsökandet ska det ges utrymme för elevers kreativitet, vilja

och självständighet så att möjligheter öppnas och nya egna lösningar på problem tas till vara. Arbetsuppgifterna ska därför vara verklighetsanknutna och bygga på elevens fria vilja och motivation. Detta sker med hänvisning till vad samhället idag behöver, nämligen kreativa, ansvarstagande, initiativkraftiga människor.

Hur ser då lärare på entreprenörskap hos elever? Korhonen, Komulainen & Rätty konstaterar i artikeln *Not everyone is cut out to be the entrepreneur type* att de egenskaper som ofta tillskrivs en entreprenör – till exempel oberoende, tävlingsvilja och risktagande – kommer ur en nyliberal syn på individen, och ett traditionellt maskulint medelklassideal. I olika artiklar och policydokument framställs entreprenörskap och de egenskaper det innebär som något i grunden önskvärt och ”bra”, för alla individer. Författarna menar att detta går att ifrågasätta, eftersom entreprenörskap inte är ett klass- eller könsneutralt begrepp. De konstaterar att de flesta tidigare undersökningar av värderingar kring entreprenörskap har fokuserat texter i policydokument. Därför har de valt att kritiskt granska hur ett antal finska lärare uppfattar begreppet entreprenörskap, och hur de utifrån detta formulerar ”ideala färdigheter” hos elever. De intervjuade lärarnas beskrivningar omfattade två sorters entreprenörskap: ett ”inre” och ett ”yttre”. Det inre entreprenörskapet består av attityder och färdigheter som gör individen benägen att ta initiativ och ansvar. Detta entreprenörskap överensstämmer enligt lärarna med skolans traditionella bild av en ”duktig elev”. Utvecklandet av sådana entreprenöriella färdigheter ansågs av lärarna också höra till skolans uppgift. Det yttre entreprenörskapet består

av mer praktiska färdigheter i olika hantverk, eller färdigheter i att starta och driva företag – den traditionella bilden av entreprenören. De intervjuade lärarna menade att sådana färdigheter ofta återfinns hos elever som inte överensstämmer med bilden av den duktiga eleven. Lärarna uttryckte också en viss tvekan om huruvida det hör till skolans uppgift att utbilda sådana entreprenörer, bland annat för att uppmuntran av konkurrensvilja kan anses krocka med skolans strävan efter jämlikhet. Färdigheter och egenskaper hos en ”riktig” entreprenör ansågs av lärarna till viss del tillhöra en medfödd personlighet, som endast i begränsad omfattning kan utvecklas genom utbildning. Lärarnas beskrivningar av vilka elever som bedömdes vara bäst lämpade som entreprenörer pekar mot en bild av entreprenören som en socialt kompetent, icke-akademiskt inriktad manlig individ med medfödda entreprenöriella egenskaper. Beskrivningarna exkluderar därmed de elever som vanligtvis uppfattas som ”duktiga elever”, nämligen akademiskt framgångsrika flickor.

Entreprenörskap i skolpraktiken

Vid en första anblick framträder två olika strategier för hur skolor tillämpar entreprenörskap. Den ena strategin utgår från en mångfald olika idéer, långsiktiga utvecklingsarbeten eller avgränsade entreprenörskapsprojekt, utvecklade och anpassade i förhållande till den lokala och regionala kontexten. Den andra strategin går ut på att tillämpa utarbetade och beprövade koncept. Ibland kombineras även dessa två strategier.

En närmare granskning av lokalt och regionalt utvecklade projekt, synliggör några karakteristiska drag. Ett är

ökad samverkan mellan skola och arbetsliv, närsamhälle och omvärld. Denna samverkan spänner mellan traditionella studiebesök och praktik och att elever får utföra skarpa uppdrag. Det är inte bara skolan som initierat dessa kontakter utan företag har också egna koncept som de erbjuder skolorna. Andra betonar arbetsformer som stödjer elevers kreativitet och problemlösning, exempelvis uppdragsorienterade, innovationsskapande och ämnesövergripande arbetssätt. Ett annat sätt är övningsföretag och olika former av affärsverksamhet i skolan. Det kan röra sig om att bedriva skolcafé, försäljning av skolträdgårdsprodukter eller att få designuppdrag från företag. Vissa projekt innefattar samtliga dessa arbetssätt medan andra främst betonar ett eller två.

Förutom dessa typiskt entreprenöriella satsningar kombineras ofta entreprenörskapsprojekt med allmänna olika utvecklingsarbeten, exempelvis inom portfolio, språkutveckling, jämställdhet, kultur eller teknik. Entreprenörskap får då tjäna som paraply för alla möjliga utvecklingsarbeten. Ett exempel på pedagogiska idéer och koncept som inkluderats i entreprenörskapsprojekt i förskola och de lägre åldrarna är Bifrostmodellen som beskrivs i fördjupningen. En förklaring till att entreprenörskapsprojekt ibland utgör dessa något spretiga paraplyprojekt kan vara att det i skolan saknas en kollektiv erfarenhet av vad entreprenörskap i undervisningen innebär. Otydligheten kring vad entreprenörskap i skolan egentligen är erbjuder möjlighet att inkludera närmast allt eller intet. Paraplytendensen kan ses som en överlevnadsstrategi när skolan förväntas förebygga problem och uppfylla förväntningar på såväl samhälls-

nivå som individnivå. I avsnittet ”Exempel på lokala utvecklingsprojekt” återfinns exempel på ett antal lokala utvecklingsprojekt i skolan.

Runt om i landet har det pågått och pågår fortfarande regionala utvecklingsprogram i syfte att genom samlade insatser göra hela regioner mer entreprenöriella. I många fall har dessa program ekonomiskt stöd från Europeiska unionens utvecklingsfond eller Europeiska socialfonden och i bland har även Nutek/Tillväxtverket, kommunförbund och näringsliv varit medfinansiärer. Programmen genomförs ofta i ett brett partnerskap och ibland även i samarbete med högskolor och universitet. Skolan är en av flera intressenter i dessa sammanhang och i avsnittet ”Exempel på lokala utvecklingsprojekt” ges ett par exempel på regionala utvecklingsprogram för ökat entreprenörskap som berör skolans verksamhet. Materialet är hämtat från slutrapporter, utvärderingar, webbplatser och personliga kontakter i syfte att skapa bredd mer än en vetenskaplig granskning.

Skolverket har sedan implementeringen av Lgr 11 och Gy 11 anordnat, med stöd av högskolor och universitet, fortbildningar i entreprenöriellt lärande för samtliga lärarkategorier och skolledare. Det har dels varit rena uppdragsutbildningar på fem utbildningsdagar, dels poänggivande kurser på 7,5 hp.

Koncept

En alternativ strategi för att utveckla undervisningen i en entreprenöriell riktning är att tillämpa beprövade koncept. Ett flertal koncept med entreprenöriella förtecken har utarbetats och riktas till elever i olika åldrar i skolan.

Vissa av dessa är nationella eller regionala, exempelvis Finn upp och Framtidsfrön, medan andra koncept är internationellt etablerade, exempelvis Open for Business och Ung företagsamhet. Bakom dessa står frivilligorganisationer, stiftelser, privata aktörer, arbetslivsorganisationer m.fl. Återkommande ledord är problemlösning och innovation och i flera fall ingår tävlingsmoment. Ett antal exempel återfinns i avsnittet ”Exempel på koncept och externa aktörer”. Koncepten kan, ofta mot en viss avgift, erbjuda utbildning för lärare, lärarhandledningar, arbetsmaterial riktat till elever och ibland företrädare för konceptet som kan komma till skolan och hålla i aktiviteter. Användningen av koncept som dessa har i vissa sammanhang mötts med skepsis. Vad medför arbetsformerna och bakomliggande intressenters drivkrafter för skolans prioriteringar och mål? Handlar det om en marknadsanpassning av skolan? Andra hävdar att arbetsformerna är ett framgångsrikt sätt att just uppfylla styrdokumentens mål. Dessutom ökar elevernas motivation och resultat.

Ett alternativ till att erbjuda koncept riktade till eleverna är att verka för ökad kännedom om entreprenörskap bland lärare och skolledare. Med något olika ingångar har aktörer som Svenskt näringsliv, Nutek/Tillväxtverket, och Entreprenörskapsforum erbjudit kompetensutveckling eller konferenser riktade till lärare. Ett annat exempel är en årligen återkommande konferens under parollen Samverkan skola–arbetsliv (SSA-konferenser). Konferensen vänder sig till verksamma inom grundskola, gymnasieskola, vuxenutbildning samt högskolor och universitet, skolpolitiker på nationell och kommu-

nal nivå, personal inom arbetsliv och arbetsföreträdare samt till regionala kompetensråd. Konferensen syftar dels till att visa på vikten av samarbete mellan skola och arbetsliv, dels skapa möjligheter till nätverksbildande.

Flera universitet och högskolor samt även privata aktörer erbjuder också kurser för lärare om entreprenörskap.

Forskning om entreprenörskap och skolan

Entreprenörskap har som tidigare nämnts utvecklats till att få en bredare innebörd än att bara handla om företagsekonomi. Det har visat sig att många forskare från olika discipliner intresserat sig för frågor som inte enbart rör entreprenören som affärsutvecklare utan även vad entreprenörskapet skulle kunna tillföra andra verksamheter och hur det kan yttra sig i andra sammanhang, varav skolan är ett. Vi har valt att lyfta fram några studier som för en diskussion kring definitioner.

Statsvetaren Ylva Mühlenbock försöker förstå vad entreprenörskap kan innebära och hur det kan tolkas i offentlig sektor där skola är ett exempel. En av hennes slutsatser är att det handlar om engagerade personer utöver det vanliga som är betydelsefulla när det ska genomföras förändringar i verksamheten. En engagerad person utmärks i hennes tolkning av att passera gränser av olika slag vilket inte enbart upplevts som positivt av skolledare. Det som slog henne var att skolledarna ofta berättade om hur de försökte bromsa eller dämpa enskilda personer istället för att låta dem utveckla sina idéer vidare. Hon menar att entreprenörskapets begreppsapparat visserligen används på företeelser inom offentlig sektor men att detta kan leda till problem. Ett problem är att begreppen tillämpas på ett ”företagslikt”

sätt inom offentlig sektor d.v.s. att entreprenörskap är något som följer av eller har att göra med att offentlig verksamhet privatiseras. Mühlenbock menar att entreprenörskap finns i offentlig sektor men att fenomenet behöver förstås på ett annat sätt än vad ett ekonomiskt synsätt föreskriver.

Ett exempel på detta ”företagslika” är företagsekonomerna Monica Lindgrens studie om kvinnliga skolledare i friskolor. Hon menar att en entreprenör kan likställas med en person som bryter ny mark, och är en förändringsagent som får med sig efterföljare. Kvinnor och entreprenörskap blir i detta sammanhang en fråga om identitet eftersom det handlar om en livsstil. Det gemensamma för dessa kvinnor är att de är drivande och entusiastiska och har en tydlig vision om hur de vill att barn ska utvecklas. Lindgren väljer dock att inte betrakta skolan som ett företag utan vill i stället lyfta fram att dessa kvinnor handlar entreprenöriellt i sitt sätt att leda sin verksamhet.

En återkommande föreställning bland verksamma inom skolan är att entreprenörskap först och främst handlar om att starta företag. En annan föreställning är att det handlar om kreativa och aktiva undervisningsformer. Detta speglar två inriktningar, en företagande och en företagsam. Ekonomen Clifford Johnson utkom redan i slutet av 1980-talet med en artikel där han resonerade kring skillnaden mellan företagsam skolning och företagsam undervisning. Den företagsamma skolningen är direkt yrkesinriktad medan den företagsamma undervisningen syftar till att utveckla kompetenser som är användbara för livet i allmänhet. Lois Stevensen och

Anders Lundström gör i *Beyond the Rhetoric: Defining Entrepreneurship Policy and Its Best Practice Components* en liknande uppdelning av entreprenörskapsundervisningen. De menar att undervisningens innehåll måste utgå ifrån vad den syftar till och väljer att förtydliga detta genom att tala om en bred respektive snäv undervisningsinriktning. Den breda inriktningen riktas mot att utveckla företagsamt beteende i allmänhet och behöver inte ha någon anknytning till att starta företag medan den snäva inriktningen avser en utbildning mot företag och business.

Ett annat sätt att förtydliga denna skillnad är att göra en distinktion mellan inre och yttre företagsamhet. Den tanken utvecklades av ekonomen Matti Koironen redan i mitten av 1990-talet. Den inre företagsamheten är knuten till fostran och beskrivs i termer av aktivitet, mod, flexibilitet, risktagande, initiativförmåga och förmågan att kunna fungera under osäkra premisser samt uthållighet. Dessa förmågor kan enligt Ingrid Viklands utvecklas genom val av arbetsmetoder och aktiviteter som bygger på elevernas idéer. Den yttre företagsamheten beskrivs som den osynliga delen och kan bestå av service och varuproduktion och är direkt inriktad mot just business och företagande.

Det är heller inte ovanligt i dessa sammanhang att det görs en distinktion mellan traditionellt lärande och entreprenöriellt lärande där det entreprenöriella lärandet framstår som det eftersträvansvärda med fokus på elever och elevers intresse, medan det traditionella i sin framställning är konservativt och har mer fokus på läraren och envägskommunikation. Denna distinktion har dock

kritiserats av forskare som menar att detta är ett alltför ensidigt sätt att betrakta lärande.

Sammantaget är forskare inom olika discipliner dock överens om att det är vissa nyckelbegrepp som karakteriserar en entreprenör, nämligen att det handlar om en person som är nyskapande, handlingskraftig, risktagande, möjlighetssökande och samordnande. För att förstå varför entreprenören ska få en funktion i skolans värld behöver dock entreprenörens förmågor översättas till ett entreprenörskap i skolsammanhang.

I Sverige bedrivs forskning om entreprenörskap och skola och entreprenöriellt lärande på flera universitet och lärosäten och inom olika discipliner varav Högskolan i Jönköping, Linnéuniversitetet, Luleå tekniska universitet, Mittuniversitetet i Härnösand, Mälardalens universitet, Växjö universitet och Umeå universitet är några exempel. Intresse finns också utanför högskole- och universitetsvärlden. Entreprenörskapsforum en nätverksorganisation med syfte att förena teori och praktik inom entreprenörskaps- och småföretagsområdet, har sedan ett antal år tillbaka byggt upp en forskningsmiljö som studerar entreprenörskap ur flera olika perspektiv, varav skolan är ett. FSF har även utvärderat ett antal regionala skolprojekt.

Vad har då den svenska forskningen studerat och dragit för slutsatser när det gäller entreprenörskap i skolan? I kapitlet Fördjupning om svensk forskning sammanfattas kort svenska forskningsstudier som på olika sätt granskat området.

Som ett led i den svenska regeringens nationella ”Strategi för entreprenörskap inom utbildningsområdet” fick

Skolverket år 2009 i uppgift att undersöka erfarenheter av arbete med entreprenörskap i skolan. Kartläggningen skedde parallellt med framställandet av den första utgåvan av denna kunskapsöversikt. Undersökningen skedde genom en enkät som gick ut till samtliga skolhuvudmän. Kartläggningen ger en bild av i hur hög grad begreppen entreprenörskap och entreprenöriellt lärande är kända i skolan idag. Den beskriver hur begreppen förekommer i lokala styrdokument, och hur de är genomförda i praktiken i grund- och gymnasieskolan. Enkätundersökningen visade att begreppet entreprenörskap enligt huvudmännen var mer känt bland skolpersonalen än begreppet entreprenöriellt lärande. Kännedomen om begreppen varierade enligt enkäten mellan olika delar av landet, med högre grad av kännedom i de län som drivit olika projekt med entreprenöriell inriktning. Det framkom även avsevärda skillnader mellan kommunala och fristående skolor, där huvudmännen för de fristående skolorna rapporterade en lägre grad av kännedom om begreppen hos personalen. Många skolor använder också andra begrepp för att beskriva pågående verksamhet såsom aktivt lärande, kreativt lärande och relationslärande vilka skulle kunna kategoriseras som entreprenörskap eller entreprenöriellt lärande. Kartläggningen visar att åtminstone hälften av skolorna 2010 uppgavs arbeta med entreprenöriellt lärande. Andelen skolor som inte alls bedrev sådan verksamhet hade sjunkit från 20 till 5 procent under de senaste fem åren. Samtidigt uppgav endast 40 procent av skolhuvudmännen att det fanns formulerade mål för arbetet med entreprenörskap i skolan. Det rådde också en osäkerhet om huruvida de natio-

nella läroplanerna stödde arbetet med entreprenörskap. Författarna till kartläggningen uttrycker en förhoppning om att den entreprenöriella verksamheten ska bli mer integrerad i hela utbildningssystemet, genom ökad kompetensutveckling för skolpersonal i kombination med nya styrdokument för skolan som starkare betonar entreprenörskap.

Ett par studier ställer också frågan om vilka identiteter som eftersträvas. Det man vill nå genom den entreprenöriella undervisningen beskrivs som en kontrast mot skolsystemets disciplinerade människa. Entreprenörskap är en kraft som inte är så lättstyrd och som likaväl kan utgöra grund för oordning som skapare av nyordning. I den entreprenöriella undervisningen finns möjligheter att utmana unga människor till att bli mer ansvarstagande och reflekterande med engagemang för samhällsfrågor i stort. När skolan prioriterar samverkan med det omgivande samhället finns potential att involvera eleverna i en större samhällskontext.

Den forskning som rör policyfrågor ger en sammanfattad bild av växelspelet mellan överstatlig nivå, nationell nivå och lokal nivå när det gäller entreprenörskap i skolan. Goda exempel och erfarenheter från praktiken förs till policynivå samtidigt som rekommendationer, ibland åtföljda av resurser, riktas från policynivå till nationell nivå. Dessa strömningar är tydliga såväl nationellt som internationellt. I dessa sammanhang är det intressant att konstatera att entreprenörskap i skolsammanhang är mer knutet till lärares engagemang än till skolors och läns strategier.

Sammanställningen av svensk forskning om entreprenörskap i skolan antyder en ökning av studier, dvs. fler studier har genomförts de senaste åren jämfört med 2000-talets början. Inom detta forskningsfält har det skett en begreppsfrskjutning från att enbart tala om entreprenörskap i skolan till att tala om *entreprenöriellt lärande*. Intresse för hur och på vilka sätt entreprenöriellt lärande kan påverka elevers motivation och lärande och därmed också öka måluppfyllelsen är frågor som intresserar forskning i dag. Det saknas dock fortfarande longitudinella studier inom området även om ett nationellt program inom Ifous (innovation, forskning och utveckling i skolan) i entreprenöriellt lärande pågår mellan åren 2012 och 2015. Syftet med detta program är att ge stöd och utveckling till skolor i utvecklingsarbetet inom entreprenöriellt lärande och att följa effekterna med hjälp av forskning. Fortfarande kan detta forskningsfält betraktas som ett fält i sin linda och än är många frågor obesvarade.

Entreprenörskap i Norden

Under 2000-talet har flera nordiska komparativa studier med anknytning till entreprenörskap och skola genomförts. Dessa har ofta handlat om att jämföra strategier och effekter av politiska åtgärder som syftat till att ändra beteenden i önskad riktning. Åtgärderna har ofta understötts av informationsinsatser, uppmuntran riktad till vissa grupper, finansiellt stöd eller administrativa regler. Vissa studier fokuserar småföretagande och företagsetablering och kommer ”i förbifarten” in på att jämföra entreprenörskap i utbildningssammanhang, medan andra tar sin utgångspunkt i skolan. Exempel på studier är *Towards an Entrepreneurship Policy – A Nordic Perspective och Entreprenørskap i de nordiske skoler*. Den senare initierades under 2000-talets början av Nordiska ministerrådet i syfte att kartlägga vilka strategier som de nordiska länderna tillämpar för att introducera entreprenörskap i utbildningssystemet och genomfördes av Nordlandsforskning i Norge. I studien presenteras tre gemensamma grunddrag:

- De nordiska länderna har särskilt lagt vikt vid att stärka de generella entreprenöriella egenskaperna.
- Entreprenörskap blir i skolan en del av en generell satsning mot ändrade arbetsformer, som handlar om att främja elevens självständighet, kreativitet, samarbetsförmåga och ansvarstagande.

- I den mån det bedrivs mera traditionell entreprenörskapsundervisning sker detta med stöd av frivilliga organisationer och arbetslivsorganisationer.

Rapporten *Creating Opportunities for Young Entrepreneurship. Nordic examples and experiences* som utkom 2005, uppmärksammar avsaknaden av entreprenörskapsperspektivet i lärarutbildningarna. Däremot framgår att samtliga nordiska länder vid denna tidpunkt hade, eller var på väg att anta, nationella strategier för entreprenörskap i utbildning. Trots detta var en relativt låg andel av eleverna och studenterna involverade i sådana projekt eller program i skolan. När denna kunskapsöversikt skrivs finns ett entreprenörskapsperspektiv med i den danska och norska lärarutbildningen.

Nordiska strategier för ökat entreprenörskap i utbildning

De nationella dokumenten för ökat entreprenörskap inom utbildningssystemen som Sverige, Danmark, Finland och Norge antog under 2009 benämns strategier, riktlinjer eller handlingsplaner och är samtliga resultatet av ett ”tvärministeriellt” samarbete. Gemensamt är att de är uppföljare av tidigare nationella strategier för entreprenörskap och har således kunnat förändras utifrån tidigare erfarenheter.

Den danska *Strategi for uddannelse i entreprenørskab* består av tre delar och inleds med regeringens mål för utbildningssystemet fram till 2015, från grundskola till universitetsutbildning. I de yngre åldrarna ligger fokus på att stimulera lusten att skapa nytt för att successivt

kompletteras med mera konkreta entreprenöriella kompetenser högre upp genom skolsystemet. Den andra delen beskriver att stödjande insatser ska samlas under en ny aktör ”Fonden for Entreprenørskab”. Genom att samla de statliga insatserna under en aktör förväntas processerna drivas framåt och konsekvens skapas mellan utbildningsnivåer. Fonden, som finansieras av statliga medel, avser att främja kompetensutveckling av lärare, utveckla undervisningsmetoder, ta fram kurser mm. Slutligen ska *Partnerskab for Uddannelse i Entreprenørskab* etableras, vilket innebär ett partnerskap mellan Ministeriet for videnskaber, udvikling og teknologi, Kulturministeriet, Undervisningsministeriet och Økonomi- og næringsministeriet. Det ”tvärministeriella” partnerskapet ska tillsammans verka för att strategin realiseras och löpande föra dialog med utbildningssektorn.

I det finska dokumentet *Riktlinjer for fostran till entreprenørskab*, presenteras dels en vision for fostran till företagsamhet fram till 2015, dels mera konkreta insatsområden for varje utbildningsform. Kopplat till småbarnsfostran föreskrivs en mångsidig, funktionell och barncentrerad verksamhetskultur som uppmuntrar barnet att våga ta egna initiativ och förverkliga sig själv med samhället som stöd. Bland insatsområden anges här att utveckla läroplanerna for småbarnsfostran och förskoleundervisning så att de stödjer fostran till företagsamhet, producerar material och fortbildar lärare.

I läroplanerna for grundläggande utbildning, gymnasieutbildning och vuxenutbildning finns skrivningar om aktivt medborgarskap och entreprenørskab. Enligt riktlinjerna ska läroanstalterna i Finland verkställa detta

inom alla läroämnena, anpassat till elevernas ålder och skolans inlärnings- och verksamhetskultur. Inom den grundläggande utbildningen ligger tyngdpunkten på att underblåsa elevernas attityder, utveckla entreprenörmässiga egenskaper och handlingsätt samt skapa insikt om företagsamhetens betydelse för samhället. I gymnasiet är målet med fostran till företagsamhet att stärka elevers färdigheter att delta och påverka i politiska, ekonomiska och sociala verksamheter inom samhällets olika sektorer och kulturlivet. Eleverna ska även tillägna sig ett initiativkraftigt handlingsätt samt få kunskaper om former och principer för företagande. Bland insatsområden anges bland annat att skapa inlärningsmiljöer som aktiverar eleverna, utveckla läroplaner, fortbilda lärare, stärka lärares kontakter i arbetslivet samt främja övningsföretag.

I en revidering av den finska läroplanen för yrkesutbildning görs tillägg om entreprenörskap och företagsamhet. De studerande ska orienteras i företagsverksamhet och tillägna sig praktiska entreprenörsfärdigheter under "LIA-perioder" (lärande i arbetet). Bland insatsområden nämns utbildning av arbetsplatshandledare, stärka yrkesutbildningslärares kontakter till arbetslivet, utveckla inlärningsmiljöer styrdokument och studiehandledning så att de främjar entreprenörskap samt skapa möjligheter att starta sociala företag.

Den norska *Entreprenørskap i utdanningen – fra grunnskole til høyere utdanning*, lägger tyngdpunkten vid högre utbildning. Här sammanfattas fyra åtgärder som rör entreprenörskap i lärarutbildning samt i grund- och gymnasieskola: Den första åtgärden utlyser medel för utbildning i entreprenörskap för lärare. Medlen

ska stödja dels utveckling av entreprenörskapskurser i lärarutbildningen, dels kompetensutvecklingskurser och andra sätt att utbyta erfarenheter för verksamma lärare. Den andra åtgärden föreskriver en uppföljning av den norska läroplanen *Kunnskapsløftet*, för att på så sätt utveckla kvalitet och omfattning av utbildning i entreprenörskap i grundskola och gymnasieskola. Enligt strategiplanen finns ett behov av fördjupning i hur man kan arbeta med entreprenörskap i olika ämnen vilket bland annat motiverar vidareutveckling av en webbplats (skolenettet.no) och en resursbank. Entreprenörskap ska även ingå i de handledningsmaterial som finns i anslutning till kursplanerna. Ökad tillgänglighet av läromedel i entreprenörskap lyfts fram i den tredje åtgärden. Genom samarbete med olika aktörer, exempelvis Ungt entreprenörskap, är avsikten att bygga upp och öka tillgången till såväl digitala som pappersbaserade läromedel. Slutligen förbinder sig Kunnskapsdepartementet, Kommunal- och regionaldepartementet och Närings- och handelsdepartementet att tillskjuta medel till organisationen Ungt entreprenörskap.

En jämförelse av nordiska strategier

Till skillnad från Sverige avlöser strategierna i Danmark, Finland och Norge tidigare nationella strategier för ökat entreprenörskap och har därigenom kunnat förändras och täcka in nya områden. Ett exempel på detta är den norska planen som skiljer sig något från de övriga genom sin betoning på högre utbildning. Detta har sin förklaring i de satsningar som tidigare initierats genom den nationella läroplanen *Kunnskapsløftet* och den tidigare

strategiplanen *Se mulighetene og gjør noe med dem! – strategiplan for entreprenørskap i utdanningen*. Även om ytterligare implementering av entreprenörskapsperspektivet eftersträvas på alla nivåer, har den tidigare strategin fått så pass starkt stöd i ungdomsskolan att fokus för insatserna förflyttats. I vad mån den bredare eller snävare tolkningen av entreprenörskap betonas varierar och på denna skala befinner sig den svenska strategin mer på den sida som betonar kunskaper om företagande som förberedelse för eget företagande. Den finska å sin sida utmärker sig något genom sin betoning av medborgarskap, som bland annat innefattar aktivt deltagande i politiska, ekonomiska och sociala verksamheter.

Det finns en tvärministeriell uppslutning kring strategierna i samtliga länder. För Sveriges del har frågan lagts på Skolverkets bord medan Danmark inrättat en särskild fond som ska verka i dessa frågor. Hur de olika aktörerna kommer att verka och nå ut i frågan återstår att se. Fortbildning för lärare och framtagande av olika former av material tycks vara de strategier som i första hand tillämpas i de nordiska länderna, men även möjligheten att söka ekonomiska medel förekommer. Exemplifierandet av undervisningsformer som gynnar elevers entreprenöriella förmågor är likartade, medan den norska planen är den enda som bundit sig till ett koncept, i detta fall Ungt entreprenörskap. Den norska planen är även ensam om att lyfta fram behovet av ökad forskning om och utvärdering av entreprenörskap i utbildningen.

I isländska dokument används ofta begrepp som kreativitet och innovation i samband med utbildning. Något mera sällan används isländska benämningar som motsva-

rar entreprenörskap, och i sådana fall framför allt i samband med praktiskestetiska ämnen. Som tidigare nämnts pågår arbetet med att ta fram en nationell strategi för entreprenörskap i på Island. Flera befintliga dokument påtalar kopplingen mellan kreativitet, entreprenörskap och utbildning, såsom *Education, Creativity and Entrepreneurship in an Era of Global Change. Programme for the Icelandic Presidency of the Nordic Council of Ministers in research, culture and education* och *Education, Research and Innovation policy A new direction for Iceland*. Dessa dokument innefattar dock ett större perspektiv på landets utveckling och kan inte sägas vara strategidokument specifikt för utbildningssystemet.

I kapitel 7 presenteras några nordiska publikationer.

En internationell utblick

Utbildning i entreprenörskap har blivit en viktig del i både närings – och utbildningspolitik i många länder världen över. Det finns dock en begreppsförvirring om vad som utgör utbildning för ”företagsamhet” (*enterprise education*) eller ”entreprenörskap” (*entrepreneurship education*). Trots att entreprenörskapsbegreppet på senare år blivit mer dominerande internationellt och kan sägas vara den mer övergripande termen i utbildningssammanhang, verkar det finnas en glidande skala inom begreppet ”entreprenörskap”. I ”Exempel på internationella publikationer” har ett antal internationella studier om entreprenörskap i utbildningssystemet samlats. Sammantaget visar denna genomgång att entreprenörskap i skolan ofta handlar om företagande, alltså att eleverna får mer kunskaper om företag eller att de utvecklar positiva attityder mot företagande eller möjligen blir egenföretagare. Entreprenörskapets betydelse för ekonomisk utveckling är väl dokumenterad i litteraturen och ett växande antal studier diskuterar effekten av utbildning i entreprenörskap. I det sammanhanget blir det viktigt med statistikinsamling och internationella jämförelser vilket *Eurobarometer* och *The Global Entrepreneurship Monitor* (GEM) är exempel på. Här mäts bland annat attitydförändringar när det gäller företagande och hur många småföretag som etableras. Rapporten visar att andelen högutbildade entreprenörer är högre i Sverige

än i nästan alla andra länder. Detta är dock sannolikt en följd av en generellt högre utbildningsnivå i Sverige jämfört med andra länder. Påverkan av utbildningsnivån på individers inblandning i entreprenörsverksamhet skiljer sig inte mycket från genomsnittet för de övriga EU länderna. 46 procent av EU-medborgarna som fortfarande studerar känner att deras skolutbildning gjorde dem intresserade av att bli företagare vilket är nästan 20 procent högre än i den totala befolkningen inom EU. Dessa siffror understryker att det finns en klar koppling mellan utbildningen och dess betydelse för attityder till företagande. Att föra internationell statistik och mäta resultat i olika länder har blivit ett redskap för EU att få en uppfattning om vad som sker i medlemsstaterna och ger även underlag för att utvärdera om europeisk policy för entreprenörskap har effekt. Jämförelser länderna sinsemellan kan också stimulera medlemsstaterna att driva implementeringen framåt.

Flera artiklar i denna kunskapsöversikt understryker vikten av utbildning för ekonomisk utveckling och fokuserar på det särskilda värdet av utbildning i entreprenörskap. Till exempel identifieras entreprenörskap som en kritisk faktor för att förebygga arbetslöshet. Att skapa nya arbetstillfällen genom entreprenörskap i skolan får exempelvis uppmärksamhet i rapporten *Facilitating Youth Entrepreneurship, Part I: An analysis of awareness and promotion programmes in formal and non-formal education*. Likaså lyfts entreprenörskap fram som en viktig faktor för att stimulera innovation i befintliga företag. Då är det framför allt kompetenser som är individen till nytta oberoende av studie- och yrkesinriktning som

betonas. Egenskaper som kreativitet, att ta initiativ, att vara innovativ, att kunna fatta egna beslut och att ta ansvar är återkommande exempel i den internationella litteraturen.

Diversifieringen av entreprenörskap i skolan kan illustreras med hjälp av artikeln *Education and training for entrepreneurs: a consideration of initiatives in Ireland and The Netherlands* som beskriver olika kategoriseringar av entreprenörskapsutbildning: Eleverna kan lära "om" entreprenörskap (de får en ökad medvetenhet om entreprenörskap som en viktig faktor för social och ekonomisk förändring), "genom" entreprenörskap (undervisningsmetoder som använder entreprenöriella situationer, till exempel projekt som en del av utbildningsprocessen), och "för" entreprenörskap (utbildning av både potentiella och framtida entreprenörer).

I ett flertal artiklar från Skottland, Tyskland och Kanada beskrivs projekt där elever startar så kallade miniföretag eller elevföretag genom vilka elever får tillfälle att utöva och konkretisera entreprenörskap. Där betonas dock att alla elever varken kan eller vill bli företagare, men alla kan vara företagsamma. Att utveckla entreprenöriella egenskaper behöver alla och det gynnar elevernas tillträde i arbetslivet, både som potentiell egenföretagare men också som anställd. Exempel från flera länder, som Australien, Nya Zeeland och Hongkong har sina ursprung i den amerikanska "*Junior Achievement-modellen*" (den svenska motsvarigheten är Ung företagsamhet), men har vidareutvecklats till nationella eller regionala varianter. I många länder är det icke-statliga organisationer, ofta privata, som erbjuder sina utbildningspaket eller tjänster till skolor.

De bakomliggande motiven för att erbjuda elever utbildning i entreprenörskap är grundade dels i politiska målsättningar, dels i forskningsrapporter som visar på entreprenörskapets betydelse för både samhället och individen. De politiska argumenten påverkas av ideologiska övertygelser om värdet av företagsamhet eller betydelse av att skapa en kultur som framhäver värden som konkurrens, innovation och kreativitet. Att entreprenörskap i många studier beskrivs som positivt för både individ och samhället har bidragit till dess popularitet, vilket bland annat visas i den jämförande studien *Entrepreneurial Education: Mapping the Debates in the United States, United Kingdom and Finland*. Författaren skriver att tron på entreprenörskapets betydelse för både samhällelig och individuell utveckling ger stöd till införandet av entreprenörskap i skolan. I ett flertal rapporter eller artiklar refereras till överstatliga organisationer och deras politiska målsättningar att införa entreprenörskap. EU, OECD, ILO (*International Labour Organisation*) och Unesco är några exempel.

Generellt verkar det dock som behovet av utbildning i entreprenörskap internationellt oftast tolkas som att "utbilda" fler företagare. Således inriktas flerparten av utbildningsprogrammen på att utbilda till företagande, d.v.s. på att ge eleverna kompetenser som gör att de ska kunna starta företag. Det gäller speciellt de organisationer som finns utanför skolan, ett exempel är *Junior Achievement –Young Enterprise* som finns nämnd i flera artiklar, exempelvis *Facilitating Youth Entrepreneurship, Part II: A directory of awareness and promotion programmes in formal and non-formal education*. Elevföretag eller

miniföretag är således återkommande, närmast dominerande i internationell forskning. Det verkar dock som om entreprenörskap i skolan kan uppnå ett brett spektrum av mål – det vill säga, det kan vara mycket mer än bara att förbereda eleverna på att bli entreprenörer. Dessutom, när det gäller de metoder som används i entreprenörskapsprojekt i skolan, så finns det en betydande variation av metoder, från problembaserat lärande till projektarbete eller fallstudier. Det som återkommande lyfts fram i forskningen är betydelsen av skolans kontakter med det omgivande samhället, i synnerhet arbetslivet och näringslivet, samt behovet av ökade kunskaper hos lärarna om entreprenörskap.

Avslutande ord och utblickar

Trots att det är två decennier sedan entreprenörskap fördes upp på den politiska agendan som en angelägenhet för skola och utbildning har frågan aldrig varit mer aktuell än nu. Detta är ingen avgränsad svensk eller nordisk företeelse. Entreprenörskap är viktigt för många länder, vilket avspeglas i ett stort antal överstatliga och nationella strategier för skolan. Vi kan här tala om en global läroplan, vilket väckt farhågor om huruvida det handlar om att oreflekterat kopiera modeller från andra länder. Kunskapsöversikten visar emellertid att entreprenörskapssatsningar motiveras olika utifrån lokala förhållanden och specifika problem. På ett nationellt plan handlar det om ökat företagande, tillväxt och minskad arbetslöshet. På ett regionalt plan kan entreprenörskap ses som en lösning på bygdens utarmning och dränering av ungdomar. För skolans del framhålls entreprenöriell undervisning dels som ett sätt att motivera elever som inte trivs i skolan och minska avhoppet, dels som ett sätt att förbereda dagens unga för en framtid som ställer andra krav än gårdagen. Inte minst den mångfald av lokalt och regionalt utvecklade projekt och utvecklingsarbeten och den tidigare diskuterade ”paraplystrategin” bör mildra farhågorna om kopiering av modeller.

Vid en internationell utblick känns de nationella och regionala motiven för ökat entreprenörskap i utbildningssystemet igen men betoningarna avspeglar för-

stås olika nationers villkor. Ökad sysselsättning kan ur ett afrikanskt perspektiv beskrivas som en strategi för att motverka fattigdom och öka förutsättningarna för demokrati. Den nordiska och internationella översikten visar att entreprenörskap förstås och tillämpas ur ett brett perspektiv. I många andra länder ser man det ur ett snävare företagandeperspektiv.

Ett av målen är att förse elever med en entreprenör-sanda och en annan syn på arbetslivet. Motivet beskrivs ofta i termer av att det i samhället finns ett behov av eleverna, eftersom de utgör den framtida arbetskraften och kommer att få en aktiv roll när det gäller att skapa värden i befintliga organisationer och yrken. Detta mål konkreti-seras ofta genom att sprida information genom kampan-jer i media eller via seminarier och föreläsningar för elever och studenter på alla nivåer i utbildningssystemet. Denna typ av medvetenhet ses också som en första steg i förbere-delsen för ett karriärval som egen företagare, eftersom det hävdas att elevens benägenhet att bedriva andra former av sysselsättning är starkt präglad av kunskap om alternativa karriärvägar. Med andra ord, för att kunna göra valet att bli entreprenör i ett senare skede av sin yrkeskarriär, måste eleven veta att detta alternativ finns.

Ett annat mål för utbildning i entreprenörskap är att förbereda personer för att fungera som företagare och för att de ska kunna starta ett nytt företag. Detta mål kan ofta uppnås genom att underlätta för eleverna att experi-mentera med en idé och genom att prova entreprenör-skap i en kontrollerad miljö.

När det gäller att se hur målen varierar beroende på utbildningsnivå kan konstateras att för årskurserna 6–9

och gymnasieskolor samt högskolor och universitet, är syftet med entreprenörskap att förbättra attityden mot företagande och att därmed långsiktigt öka antalet nystartade företag. Däremot är syftet med entreprenörskap i de flesta program som riktar sig mot förskolan, förskoleklass och årskurs 1–5 att öka de företagsamma färdigheterna hos elever, utan att det finns en direkt koppling till företagandet. Det gäller då istället mer att skapa förståelse för arbetslivet genom kopplingar mellan undervisningen i skolan med det omgivande samhället.

I Sverige liksom i Danmark, Finland och Norge har nationella strategier för ökat entreprenörskap inom utbildning utarbetats genom ett flerministeriellt samarbete. Trots många likheter kan vissa nyansskillnader utläsas. Helt klart är dock att förståelsen av entreprenörskapsbegreppet har vidgats, såväl inom den pedagogiska praktiken som inom forskning, och att entreprenörskap betraktas som ett förhållningssätt i flera sammanhang än enbart de ekonomiska.

Det är vanskligt att utläsa några tydliga tendenser till hur svensk forskning inom området utvecklats under 2000-talet, annat än att forskningen successivt ökat i omfattning. Som framgått av översikten är det framför allt pedagoger och företagsekonomer som intresserat sig för entreprenörskap i skolan, var för sig eller tillsammans. Inga studier har varit så longitudinella att de med säkerhet kan redovisa effekterna av entreprenörskaps-satsningar i skolan. Vi vet därför inte om de unga blir mer entreprenöriella, därtill har få studier fokuserat på elevers erfarenheter av entreprenörskap i skolan. Detta borde vara ett prioriterat fokus för kommande forskning.

Däremot har lärare ofta tillfrågats om hur de uppfattar entreprenörskap i skolan. Enligt lärarna både förväntas och ges eleverna möjlighet att ta initiativ, söka lösningar och vara aktiva i sitt lärande.

Samverkan med närsamhället är en viktig del i en entreprenöriell undervisning och det är också ett tydligt mål i samtliga läroplaner. Trots detta så visar Karin Fransson i Skolverkets utvärdering *Samverkan skola – närsamhälle* att de arbetslivsorienterande inslagen i grundskolan genomförs i allt mindre omfattning. Detsamma gäller för elevers möjlighet att få kunskap och erfarenhet från arbetsplatser utanför skolan. I utvärderingen konstateras att ”det verkar som om arbetslivet successivt blivit alltmer avlägset och osynligt för barnen och de yngre tonåringarna”. Liknande erfarenheter finns i gymnasieskolan med undantag för studier av den arbetsplatsförlagda utbildningen (APU). I utvärderingen talas om tystnaden kring området skola – arbetsliv. En möjlig tolkning är att vissa former av samverkan mellan skola, samhälle och arbetsliv tjänat ut och att vi därmed behöver utveckla nya samarbetsformer.

Olika intressenter och aktörer marknadsför och genomför utbildningssatsningar för skolpersonal runt om i Sverige. Idéerna och uppläggen är i stort sett lika många som aktörerna. En gemensam nämnare är dock att det handlar om lärande, både för elever och för lärare. Utbildningarna satsar på att inspirera skolans personal till att arbeta mer elevaktivt och betrakta närsamhället som en resurs i lärande. Syftet är att förändra lärares förhållningssätt till lärande och se entreprenörskap som en möjlig väg till att inte bara motivera elevers lärande utan

också till att skapa positiva lärmiljöer.

Vilka förändringar är det då som ett entreprenöriellt förhållningssätt till undervisning ska medverka till? Skolan är ett område som debatteras i olika sammanhang och fokus ligger på kunskapsnivån hos de svenska ungdomarna. Kunskapsnivån bland svenska ungdomar i internationella mätningar är ett bekymmer. Något måste göras, men vad? Motiven till att införa entreprenörskap i skolan bygger delvis på en kritik mot den traditionella undervisningen. Samtidigt kan entreprenörskap i skolan inte vara svaret på alla problem.

Att lärarens betydelse för elevers lärande och uppbyggande av positiva lärmiljöer är en nyckelfaktor till skolframgång betonas från många håll. Entreprenörskap ska enligt regeringen löpa som en röd tråd genom hela utbildningssystemet. I förslaget till en ny lärarutbildning bedömer regeringen att vissa kunskaper och färdigheter är nödvändiga för alla lärare och att dessa bör ingå i den utbildningsvetenskapliga kärnan. Det ges exempel på ett flertal angelägna områden som bör kunna integreras i olika aspekter av utbildning och lärande. Men i regeringens förslag till ny lärarutbildning finns inte entreprenörskap med. Våra nordiska grannländer Norge och Danmark har valt att lägga in entreprenörskap i sina lärarutbildningar. För att undervisningen ska kunna bedrivas entreprenöriellt är det rimligt att anta att lärare behöver ha kunskap och förståelse för vad det i så fall innebär.

Entreprenörskap i skolan beskrivs vanligen som ett spretigt och något diffust fält. Samtidigt framträder i denna kunskapsöversikt centrala drag som återkom-

mande har upprepats. Den dokumenterade erfarenheten och forskningen som refererats till här visar att entreprenörskap i skolan har en gemensam kärna. Denna kärna kan beskrivas så här:

Undervisningsformer och lärprocesser

- Samarbete, skola – närsamhälle/arbetsliv, lärare – elev, elev – elev
- Tvärvetenskapliga, ämnesövergripande, problemlösande och autentiska undervisningsformer
- Proaktiva producerande lärandeformer
- Kreativa, innovativa och nytänkande lärprocesser

Lärarens och elevens roller

- Lärare som vägledare, coach och möjliggörare
- Lärare som företrädare för både ämneskunskaper och generella kompetenser
- Elever som aktiva, sökande, ansvarstagande och initiativrika

Förmågor

- Utveckla elevens specifika och generella kompetenser, det ena stödjer det andra

Förhållningssätt

- Aktivt medborgarskap, aktivt skapande av värden – sociala, kulturella eller ekonomiska

Många intressenter vill vara med och forma innebörden av entreprenörskap i skolsammanhang, med början hos det lilla barnet i förskolan ända fram till ungdomar

i gymnasieskolan. Det finns ingen enkel eller entydig modell för hur entreprenörskap i skolan ska genomföras och det är här som en del av entreprenörskapets kärna ligger. Entreprenörskap kan och ska inte löpa som en röd tråd i undervisningen enbart genom färdiga modeller eller koncept utan utformas i dialog och samspel mellan elever, lärare och skolledare samt det omgivande samhället. I läroplanstexterna används entreprenörskap både som ett begrepp som innefattar det breda perspektivet dvs. att utveckla ett entreprenöriellt förhållningssätt till undervisning och lärande och det snäva perspektivet (gymnasieskolan) som handlar om att lära ungdomar att starta och driva projekt och företag. Under årens lopp har begreppet tydligare fått ett lärandeperspektiv genom begreppet *entreprenöriellt lärande*. Fortfarande är entreprenörskap ett kontroversiellt begrepp när det kopplas till marknadsanpassning och nyliberalism och beskrivs som lösningen på inte enbart skolans utan också samhällets samlade problem.

Ökat entreprenörskap är knappast lösningen på alla problem. Men entreprenörskap i sin vidaste betydelse tillskriver varje individ en potential att vara entreprenöriell i sitt liv, i sina studier, i sitt arbete och i samhället samt att där kunna hantera problem, se möjligheter och vara handlingskraftig.

Fördjupningar och exempel

Fördjupning om svensk forskning

Här sammanfattas kort svenska forskningsstudier som på olika sätt granskat området. Urval och avgränsningar har gjorts i enlighet med den betydelse som entreprenörskap tillskrivs i denna kunskapsöversikt och är främst relaterad till forskning som rör ungdomsskolan. Varje arbete och dess författare presenteras var för sig och i kronologisk ordning med ambitionen att ge en bild av den forskning som bedrivs, vilka slutsatser som dras och om forskningen förändrats i någon riktning under det senaste decenniet.

Eva Leffler och Gudrun Svedberg (2003) problematiserar i sin artikel *Enterprise in Swedish rural schools: Capacity building through learning networks* retoriken kring företagsamhet i skolan och dess förhållande till genomförandet i praktiken. Studien utgår från projekt som bedrivits i Västerbottens län och belyser lärandeprocesser och nätverkens betydelse för lärande. Författarnas slutsats är att elever genom nätverk ges möjlighet att dels utveckla sin kommunikativa förmåga, dels möta andra utanför skolan. Samarbeten som lärare och elever utvecklar med omgivande samhället och de effekter som dessa samarbeten ger är en central aspekt i företagsamt lärande och kan bli en viktig del i en regions utveckling.

Nutek (Vetenskap och allmänhet 2005) konstaterar i *Lärare om företagsamhet* att många talar om entreprenör-

skap, men vad som egentligen avses och varför det anses viktigt finns det olika uppfattningar om. I sammandrag syntes följande resultat: Skolledares vanligaste svar var att det handlar om företagsamhet och kreativitet. Lärare på gymnasiet uppger först och främst eget företagande/företag och starta eget/verksamhet, men även nytänkande, framåtanda, kreativitet och idéer som man genomför. Lärare på grundskolenivå räknar upp företag/företagande/företagsamhet och byggbranschen medan NO-lärare menar att det handlar om uppfinningsrikedom, påhittighet och framåtanda. Enligt denna studie förknippas således entreprenörskap främst med företagande och att starta eget företag, snarare än med egenskaper som kreativitet och initiativförmåga. Begreppet används relativt ofta för att beteckna någon pedagogisk aktivitet på gymnasienivå, där ungefär hälften uppger detta, men mycket mer sällan på grundskolenivå. Sammanfattningsvis visar studien att samverkan med omvärlden är något som lärarna själva ser som den viktigaste faktorn för att öka möjligheterna att stödja eleverna i deras utveckling mot företagsamhet. De efterfrågar även stöd i form av handledning och kompetensutveckling och de upplever att de har ont om tid. Det behövs alltså flera olika stödjande insatser för att lärarna bättre ska kunna medverka till elevernas utveckling mot företagsamhet.

Carina Holmgren och Jörgen From (2005) för i artikeln *Taylorism of the Mind: entrepreneurship education from a perspective of educational research* ett kritiskt resonemang kring den entreprenöriella undervisningens konsekvenser i förhållande till forskning om undervisning och lärande. Utgångspunkt tas i en granskning av

texter om entreprenöriell undervisning. Författarna konstaterar att det under de senaste åren skett en ökning av olika entreprenörskapskurser inom utbildning på olika nivåer. Deras resultat visar bland annat att entreprenörskapsundervisning inte problematiseras utan enbart framställs i positiva ordalag, ofta i direkt kontrast till traditionell undervisning. Den entreprenöriella undervisningen förväntas bidra till att förändra attityder för att öka antalet studenter som kan se en möjlig framtid som företagare. De menar att fokus på att fostra en särskild identitet i entreprenörskapsundervisning kan ses som en del av den pågående nyliberala pedagogiska omstruktureringsprocess som sveper över Europa. Eleverna styrs således mot ett speciellt tänkande och det grundläggande blir omvandlingen av elever mot en företagsam identitet.

Eva Leffler och Gudrun Svedberg (2005) behandlar i artikeln *Enterprise Learning: a challenge to education?* frågan om vad som är det specifika med entreprenörskap i skolan. Författarna har studerat hur lärare tolkar entreprenörskap i skolan och vilka avtryck det ger i praktiken. Trots lärarnas något vaga föreställningar om vad entreprenörskap i skolsammanhang handlar om visar resultaten att det finns en enighet om att eleverna ska vara aktiva och "ta sig för", att eleverna ska få möjlighet att pröva egna vägar och nyttja olika kanaler utåt. Projektarbete är ett verktyg som använts och lärarna menar att det har lett till att elevrollen delvis har förändrats. Eleverna har tagit olika kontakter och hållit i många trådar samt haft mottagare/avnämare utanför skolan, vilket satt såväl den inre som den yttre företagsamheten på prov. Lärarrollen har också förändrats från att vara kontrolle-

rande och styrande till att mer våga släppa taget och låta eleverna ta ansvar och styra över projekten. Osäkerheten kring hur entreprenörskapet i projekten skulle kunna synliggöras resulterade ofta i att projekten slutmål blev en produkt av något slag.

Karin Berglund och Carina Holmgren (2006) ställer sig i artikeln *The Process of Institutionalizing Entrepreneurship within the Educational System* frågan om utbildning i entreprenörskap är ett sätt att uppmuntra elever att bli ansvarsfulla och reflekterande medborgare eller om det är ett sätt för samhället att ta fram lämpliga och medgörliga subjekt. De hävdar att entreprenörskap inom den utbildande sfären är inne i en process där den blir institutionaliserad, dvs. att entreprenörskap betraktas som en lösning i statliga riktlinjer för utbildning. Liksom From och Holmgren (se ovan) menar de att entreprenörskap inte ifrågasätts utan tas för givet som något bra för studenter och lärare och som en nödvändig väg framåt för samhället i stort. Entreprenörskap framställs som den stora lösningen på allt. Författarna ställer sig dock inte negativa till entreprenöriell undervisning men vill se en annan inriktning och ett annat innehåll. Istället för att framställa den ”rätta” individen borde entreprenörskap bidra till att utmana unga människor att bli mer ansvarstagande och reflekterande medborgare med ett engagemang och intresse för samhällsfrågor i stort. Som alternativ till att omvandla studenter kan utbildning i entreprenörskap bidra till att förändra strukturer som bibehåller entreprenörskapsandan i samhället. Den utmaning som författarna ser i framtida utbildning i entreprenörskap handlar om att involvera studenterna i

en större samhällskontext och att vidga deras intresse för samhällsfrågor.

Eva Leffler (2006) har i avhandlingen *Företagsamma elever: diskurser kring entreprenörskap och företagsamhet i skolan* studerat om elever i årskurserna 4–6 blir företagsamma genom att delta i entreprenörskapsprojekt i skolan. Studien utgår från de olika skolornas skolkulturer med syftet att studera vad projekten förväntades tillföra undervisning och lärande. Projekten var delfinansierade av Europeiska unionens strukturfonder och en bärande tanke var att nya lärdomar och erfarenheter skulle implementeras i verksamheten efter projekttidens slut. Lefflers slutsats är att projekten bedrevs som en separat verksamhet utan förankring i den ordinarie undervisningen. De projekt som bedrevs som företag var lättare att utvärdera och fick större uppmärksamhet ibland annat media. Det var den företagande delen av entreprenörskapet som synliggjordes medan den företagsamma blev osynlig. Projekten medverkade således inte till några direkta förändringar i den vardagliga undervisningen.

Ron Mahieu (2006) har i sin avhandling *Agents of Change and Policies of Scale: A policy study of Entrepreneurship and Enterprise in Education* studerat dokument från OECD och EU, uppmärksammat samspelet mellan lokal och supranationell nivå. Det är inte, som man normalt utgår från, det nationella som styr. Ofta tror man att läroplanen reglerar allt, men här ser man att fokus har hamnat på lokal nivå tack vare decentraliseringen. Policyn går helt enkelt förbi den nationella nivån. Lokala aktörer har haft direktkontakt med EU, vilket till viss del kan förklaras av att många projekt varit EU-finansie-

rade. På nationell nivå har detta uppmuntrats genom att beslutsfattandet har fått utövas på lokal nivå.

Inga-Britt Skogh (2006) presenterar i *Didactic aspects on the education of entrepreneurship* hur elever i åldrarna 10–12 år som arbetar med Komtek (Kommunal entreprenörs- och teknikskola) agerar när de stöter på entreprenörsorienterade uppgifter. Hon presenterar ett förslag till en förklaringsmodell som hon anser kommer att vara till stöd och hjälp för pedagoger när de ska förklara varför elever agerar som de gör när de möter den här typen av uppgifter. Författaren kallar detta tolkningssätt för *logic of events* och menar att det kan användas som ett pedagogiskt verktyg i undervisning i entreprenörskap. Enligt Skogh bidrar denna modell till att sätta ord på både elevernas tankar och den pedagogiska situationen i fråga. Detta synliggör elevens handlingar och skapar förståelse för elevens handlingar. Den systematiska uppbyggnaden av modellen medverkar till att läraren uppmärksammar aspekter av eleverna som annars skulle bli oupptäckta och outnyttjade.

Karin Berglund och Carina Holmgren (2007) redovisar i sin rapport *Entreprenörskap & Skola. Vad berättar lärare att de "gör" när de gör entreprenörskap i skolan?* att entreprenörskap i skolan är mer knutet till lärarnas engagemang än till vissa ämnen eller till skolors och läns strategier. Entreprenörskap i skolan kännetecknas av en mångfald av sätt att bedriva undervisning på – från att omfatta en pedagogik till enstaka aktiviteter. Oavsett innehåll och organiseringsformer finns en gemensam nämnare, nämligen att saker och ting sätts i ett större sammanhang när entreprenörskap införs i sko-

lan. Lärarna uppger flera olika motiv för att arbeta med entreprenörskap i skolan; samhällsutveckling, individens förmåga att bli en del av samhället, det lokala samhällets överlevnad i fokus, för att utveckla skolan, skapa förutsättningar för ett entreprenöriellt förhållningssätt, stärka svaga elever och ge den praktiska kunskapen en större betydelse i skolans värld. Genom helhetsperspektivet ges möjlighet för såväl lärare som elever att koppla samman sina kunskaper, erfarenheter, idéer, kontakter osv. för att hitta nya former för undervisning och lärande. Lärarna verkar samstämmiga om att det är genom sammanhanget som motivation och drivkrafter skapas.

Gudrun Svedberg (2007) skildrar i avhandlingen *Entreprenörskapets avtryck i klassrummets praxis: om villkor och lärande i gymnasieskolans entreprenörskapsprojekt* två gymnasieprogram som genom utvecklingsarbete genomfört olika, men tämligen omfattande förändringar av programmens struktur och undervisning. Förändringar av lärarrollen och elevrollen uppmärksammas i förhållande till ansvar och initiativ samt i förhållande till risker för trivialisering av uppgifter. I studien granskas hur den gemensamma nämnaren, entreprenörskap, förändrar lärprocesser mot ett ökat samarbetslärande och skillnaderna mellan kollaborativt och kooperativt lärande reds ut. Dessutom identifieras ytterligare en form av samarbetslärande, s.k. komparativt lärande.

Karin Berglund och Carina Holmgren (2008) diskuterar i antologin *Arenor för entreprenörskap* hur entreprenörskap och ordning och reda kan hänga ihop. De menar att den av skolsystemet disciplinerade människan utgör en motbild till vad man vill åstadkomma genom

att arbeta med entreprenörskap i skolan. Disciplinering anser dock författarna vara av vikt, men skiljer på yttre disciplinering och självdisciplinering.

Bengt Johannisson (2009) resonerar i *Den svenska skolans våndor inför entreprenörskapets utmaningar* kring varför entreprenörskap har svårt att komma till tals i skolan och vilka spänningar entreprenörskapet skapar i den traditionella skolan. Johannisson menar att ett problem är att entreprenörskap i skolan svartmålas och jämfälls med kapitalism istället för att länkas till vardaglig företagsamhet. Engagemanget i de entreprenöriella processerna handlar om att se varje tillfällighet som ett frö till en begriplighet i tillvaron. Utmaningen för skolan handlar om att värna om barnens naturliga entreprenörskap. Barn och ungdomar är i sig själva en drivkraft, en resurskälla i lärandet. Den entreprenöriella skolans särart är att den har en naturlig öppenhet mot omvärlden som genom dialog tar sin utgångspunkt i elevernas vardagsverklighet.

Bengt Johannisson, Annette Amundsson och Kaarin Kivimäki (2009) utgår i artikeln *Skolning i entreprenörskap som mångsidig kamp för ökad insikt* från skolledare, projektledare och utvärderares "självupplevelser". I artikeln beskrivs erfarenheter som författarna gjort utifrån sina respektive roller samt från de upplevelser som lärare haft i projektet "Entreprenörskap i lärarutbildningen" i Norrbottens län. Inom förskolan menar pedagogerna att ett entreprenöriellt förhållningssätt synliggör individen och dennes eget intresse som grund för lärande. En grundskollärare som under flera år tillsammans med barnen drivit ett konkret affärsprojekt genom att odla plantor till försäljning för att finansiera en skolresa, blev

genom fortbildning i entreprenörskap medveten om att entreprenörskap i skolan måste ha ett annat fokus än affärsverksamhet. En annan grundskoleröst vittnar om att fördjupad insikt om samarbete med aktörer utanför skolan, däribland näringslivet, kan ses som ett medel att ge sammanhang åt mer allmängiltiga aspekter på entreprenörskapet såsom bejakande av barns kreativitet. För engagerade lärare blev projektet ett stöd i byggandet av självtillit vilket för såväl lärare som elever är entreprenörskapets mål och medel. Entreprenörskapet som en väg till bejakande av den enskilda elevens särskilda intressen blev tydligt inom gymnasieskolans individuella program. Författarnas slutsats är att bejakandet av entreprenörskap som personlig företagsamhet är en utmaning för skolans lärare. Lärares och skolledares engagemang framställs som viktiga för att entreprenörskap ska få genomslagskraft inte bara i skolan, utan på sikt även i samhället som helhet.

Eva Leffler (2009a) problematiserar i artikeln *The Many Faces of Entrepreneurship: a discursive battle for the school arena*, entreprenörskap och företagsamhet i skolan dels ur ett företagande och ett företagsamhetsperspektiv, dels ur det breddade entreprenörskapsperspektivet. Utifrån detta diskuteras konsekvenser för skolpraktiken. Diskussionen kring det breddade entreprenörskapsperspektivet visar att det finns en ambition och en strävan från ekonomiskt håll att en breddning av begreppet ska medverka till att fler dörrar öppnas till entreprenörskapet som företeelse, inte bara inom ekonomiska verksamheter utan också inom andra sektorer i samhället. Resultaten visar att lärares utgångspunkt för entreprenörskap

i skolan har en företagande inriktning även om de retoriskt lyfter fram den företagsamma delen. Vidare visar resultaten att lärarna är osäkra på vad de ska förändra i sin verksamhet och hur förändringen ska genomföras. En slutsats är att det är ytterst tveksamt om det breddade perspektivet medverkar till att tydliggöra entreprenörskapets funktion i skolverksamheten.

Eva Leffler (2009b) resonerar i artikeln *Entreprenörskap i skolan: Företagande eller företagsamma elever?* på vad entreprenörskap i skolan ska bidra till. I de entreprenörskapsprojekt som studerats har elever i grundskolans årskurser 4 till 6 deltagit i projekt som ska ge dem möjlighet att både lära sig företagande och utveckla sin kreativitet och företagsamhet. Resultaten visar att eleverna har svårt att se hur kunskaperna i de olika projekten skulle kunna bidra till lärandet i klassrummen. Projektet bedrevs som separata verksamheter. I analysen kan dock Leffler konstatera att läroplanens mål och intentioner uppfylldes med hjälp av projekten, men det var inte en medveten strategi för lärarna. Detta kan ses som en bidragande orsak till att eleverna inte såg projekten som skolarbete, utan som något som ”var roligare än skolan”.

Eva Leffler (2009c) undersöker i rapporten *Företagsamhet i företagsamma Halland: erfarenheter och lärdomar från en grundskolas gemensamma satsning på företagsamt lärande* vilka förändringar som sker när en skolas personal kompetensutvecklas i företagsamt lärande. I studien har Leffler följt en årskurs 6–9-skolas gemensamma satsning på företagsamt lärande. I sina observationer i klassrum och intervjuer med lärare konstaterar hon att det är skillnad mellan retorik och praktik, det talas på

ett sätt och görs på ett annat sätt. Själva definitionen av företagsamt lärande var oklar och en uppfattning bland lärarna var att de kunde formulera sin egen definition. Lärarna förknippar fortfarande begreppet företagsamhet med företagande och anser att begreppet i sig bidrar till svårigheter med implementeringen. Leffler konstaterar också att eleverna inte involverades i utvecklingsarbetet och de blev därmed inte aktiva medarbetare i den utveckling som var avsedd. De förändringar som lärarna var överens om att de behöver göra är att arbeta mer ämnesövergripande och öka sitt samarbete med när-samhället. Fokus låg således mer på metoder än en förändring av förhållningssätt till kunskap och lärande. På enskild nivå, framför allt bland SO-lärarna, har utbildningen bidragit till att de försöker förändra sitt sätt att ställa frågor mot mer öppna och problemformulerande frågor och att inte tänka så linjärt kring sin undervisning samt att arbeta mer kring medarbetarskap och låta eleverna vara medbedömare till varandras arbeten.

Gudrun Svedberg (2009) resonerar i artikeln *Pedagogiskt entreprenörskap på formulerings- och realiseringsarenan*, kring sambanden mellan retorik och praktik. Författaren inleder artikeln med att beskriva framväxten av entreprenörskap i skolsammanhang i politiska policydokument på överstatlig nivå och de instrument som används för att nå ut med budskapen till nationell och lokal nivå, dvs. den politiska formuleringsarenan. Därefter görs en genomgång av nordisk forskning som behandlar lärares tal om pedagogiskt entreprenörskap, vilket sammanställs till den pedagogiska realiseringsarenan. Studien visar att bakom lärares beskrivningar av

vad de gör, avser att göra och inte gör i sin undervisning finns en gemensam syn på kunskap och lärande. Denna beskrivs med hjälp av en metafor, deltagarmetaforen (the participation metaphor).

Roger Säljö (2009) konstaterar i *The Entrepreneurial side of learning and knowing: networked societies and the emergence of new epistemic practices* att sambandet mellan entreprenörskap speglar flera moderna trender. Globalisering och ökad konkurrens om jobb mellan länder och regioner är en uppenbar förutsättning för hur innovation och entreprenörskap kan främjas genom utbildning. Säljö ger en kort historisk tillbakablick där han resonerar kring hur synen på kunskap och lärande förändrats från ren reproduktion till mer elevaktiva undervisningsformer och konstaterar att förväntningarna på att söka kunskap utanför skolans verksamhet har ökat. Att studera i dag innebär att mötas av en rad olika kunskapsnyer som samverkar och delvis överlappar varandra. Fokus ligger numer på vad som fungerar i en komplex verklighet snarare än vad som är sant i en absolut mening. Vetandet förutsätter en förmåga att i en situation lägga insikt och erfarenhet så att det omvandlas till något mer relevant och betydelsefullt. Sådana förmågor och kompetenser bör stå i centrum för de kompetenser som vi försöker odla.

Anders Olofsson (2009) relaterar i artikeln *Entreprenörskap som lokal, skol- och samhällsförändring* entreprenörskap till skolutveckling. Olofsson konstaterar att entreprenörskapsutbildning i skolan förknippas med arbetsformer som knappast kan kallas nya. Med hjälp av Bernsteins utveckling av en teori om pedagogisk överföring av skolkunskap studeras i *Open for Business* (OFB)

vad lärare och elever egentligen gör. OFB:s aktiviteter är tydligt styrda vad gäller urval och sekvensering av innehåll, användning av tid och utvärdering av genomförda aktiviteter. Eleverna var generellt positiva till att företagande under utbildningstiden men det saknades förankring hos eleverna när de gick vidare till andra utbildningar. En av Olofssons slutsatser är att elever som under starkt reglerade former lär vad företag är inte leder blir stimulerade till kreativitet under personligt ansvar. Lokal påverkan är möjlig men endast tillfällig hos de unga.

Jörgen From (2009) har i artikeln *Entreprenörskapsutbildning* kritiskt granskat vad som är specifikt med entreprenörskapsutbildning och hur detta kan förstås i relation till pedagogisk vetenskaplig teori. Utgångspunkten i Froms studie är forskning inom området, främst europeisk forskning. Den sammantagna bilden visar på en variation i vad entreprenörskap är och betyder men att det finns några gemensamma drag. Ett är att entreprenörskap anses åstadkomma något av ekonomiskt värde, ett annat drag är den positiva inställningen till entreprenörskap samt att forskningen är normativ och föreskrivande. Entreprenörskapsutbildning beskrivs ha fördelar som saknas i annan utbildning och som något bra för alla. Froms studie lyfter fram den överensstämmelse som finns mellan forskare och politiker samt det normativa förhållningssättet som han anser är ett led i att etablera och implementera en europeisk läroplan för entreprenörskapsutbildning med detaljerade kursplaner för hur denna utbildning ska gå till.

Håkan Karlsson (2009) har i sin fallstudie *Utbildning i, om och för entreprenörskap: Fallstudier i gymnasieskolan*

studerat hur entreprenörskapsutbildning kan tolkas och förstås. Utbildning i och om entreprenörskap representerar en klassisk ekonomisk utbildning medan för entreprenörskap bygger på lärande där eleverna har ett individuellt inflytande över innehållet och ett individuellt ansvar för det egna lärandet, dvs. handlar om all utbildning. I de intervjuer som genomfördes med elever och skolpersonal framkom att entreprenörskap och entreprenör inte används i skolan utan man talar istället om företagande och företagsamhet. En av Karlssons slutsatser är att det finns en klar ambition i skolorna att utveckla arbetssätt och verksamhet som motsvarar läroplanerna men att friare arbetssätt och projekt av olika slag inte är problemfria. Det är exempelvis inte enkelt att garantera samtliga elever ett visst ämnesinnehåll i projekten eller att upprätthålla projekt som nyskapande aktiviteter. Den stora kärnfrågan i den entreprenöriella undervisningen är vad begreppen företagsamhet och företagande egentligen tillför elevers lärande.

Carina Holmgren (2009) analyserar i artikeln *Open for Business?* den utbildning för entreprenöriella föreställningar och färdigheter som bedrivs vid Open for Business (OFB). Hon menar att språkbruket som används markerar en skillnad gentemot allmänna skolväsendet. Eleverna kallas kunder, klienter eller besökare. Personalen är inte lärare utan manager och assistenter och håller inte lektioner utan workshops. Verksamheten sker via förutbestämda modeller med ett fast utbud av undervisningsmaterial och ger på så sätt personal och deltagare litet eget friutrymme. I sin jämförelse menar hon att dagens ungdomsskola är målstyrd medan OFB:s verksamhet är

detaljstyrd och mer liknar den utbildningsteknologi som var kännetecknande för 1960-talets utbildningstanke.

Eva Leffler och Ron Mahieu (2010) redovisar i artikeln *Entreprenörskap: ett nytt fostransprojekt i skolan* hur överstatliga dokument från EU och OECD påverkat utformandet av svenska läroplaner och styrdokument med fokus på skolans fostrande uppgift. Författarna visar hur överstatliga dokument allt mer kommit att fokusera på skolfrågor. I olika policydokument går det nämligen att utläsa att utbildningssektorn allt mer sammankopplas med ekonomiska processer i samhället. De drar slutsatsen att skolan därigenom blivit en viktig agent i elevens entreprenöriella fostran. I analysen av läroplanerna framträder en förändring i synen på elevers fostran från en medborgarfostran som syftade till att forma demokratiska individer till en fostran av elever att bli fria ansvarstagande individer med en mer aktiv delaktighet inom såväl skolan som arbetslivet. Detta ligger helt i linje med EU:s intentioner om en gemensam övernationell EU-europeisk identitet. Författarna funderar över om fostran i entreprenörskap är en del av en socialiseringsprocess som ska förbereda eleverna för ett liv i ett samhälle som domineras av entreprenöriella värderingar. Skolans funktion som socialiseringsagent blir då tydlig på så sätt att skolan reproducerar och förmedlar samhällets värderingar. Slutligen konstaterar författarna att det inte längre enbart är skolan och hemmen som har ansvar för elevers fostran. Närsamhället, arbetslivet och näringslivet har blivit aktiva socialisationsagenter genom att utbildning i ökande grad relateras till den ekonomiska politiken.

Den allt oftare framförda bilden av Sverige och Europa som präglad av nyliberal utbildningspolitik, med fokus på utbildning för konkurrens på arbetsmarknaden, bekräftas av Lena Sjöbergs avhandling *Bäst i klassen?* (2011). Den europeiska trenden är mer centralstyrning, bland annat i form av en markant ökning av olika slag av resultatbedömningar. Reformerna är ofta svåra att kritisera, menar Sjöberg, eftersom de är subtilt och rentav "förföriskt" paketerade. De framställs som demokratiska instrument som ska gynna individen och skapa rättssäker bedömning, samtidigt som de fungerar som starka styrinstrument för att forma individen i en viss riktning. Ledorden är enligt Sjöberg nyliberala tankar om ekonomi, performativitet och konkurrens. Detta förutsätter inte bara att några blir "bäst i klassen", utan även att några blir sämst. Därför, menar Sjöberg, finns risken att utbildningspolitiken leder till ökad segregation.

Lärarnas riksförbund och Svenskt näringsliv redovisar i undersökningen *Rustade för yrkeslivet?* (2011) hur olika företag ser på skolans uppdrag och i vilken utsträckning man är nöjd med vad skolan levererar. De kompetenser man frågat efter utgår ifrån EU:s så kallade nyckelkompetenser, och omfattar

baskompetens (läsa, skriva, räkna), social kompetens, entreprenöriell kompetens (initiativkraft, drivkraft, kreativitet), analytisk kompetens (kritiskt tänkande), digital kompetens, ledarskapskompetens och interkulturell kompetens (förmåga att möta och förstå människor från andra kulturer och/eller andra länder). (sid. 4)

Enligt undersökningen anser både stora och små företag att de viktigaste kompetenserna vid anställning av personer under 30 år är ”social kompetens och goda baskunskaper”. Det är dock just när det gäller dessa kunskaper som företagen menar att elevernas utbildning inte räcker till. Endast en av tio företagare anser att skolan lyckas väl med att förbereda eleverna väl inför yrkeslivet, även om storföretagen generellt är mer nöjda än småföretagen. Företagen menar att ungdomsarbetslösheten hänger samman med en för låg kompetensnivå hos ungdomarna. Man efterfrågar bättre kompetenser av det slag som kan hänföras till entreprenörskap, men även rena ämneskunskaper och färdigheter. Dock säger undersökningen inget om vilka kunskaper som företagen anser att det är skolans uppgift att utveckla hos eleverna; företagen efterfrågar entreprenöriella färdigheter hos eleverna, men det är oklart om företagen anser att detta faller under skolans ansvar.

I avhandlingen *Entreprenöriellt lärande: gymnasieelevers skilda sätt att uppfatta entreprenöriellt lärande* (2011) undersöker och beskriver Annica Otterborg de kvalitativt skilda sätt gymnasieelever uppfattar entreprenöriellt lärande i projektarbeten. Resultaten visar att dessa gymnasieelever menar att i entreprenöriellt lärande tog de mer ansvar för att förstå, identifiera och avgränsa en arbetsuppgift. De sökte också externa nätverk för att få hjälp att lösa sina uppgifter och skapade team just för den speciella uppgiften, vilket skiljer sig från traditionellt sätt att gruppjobba. Resultaten visar också att uppgifters innehåll och omfattning är centrala för elevers motivation och att samverkan såväl inom som skolan som med externa aktörer bidrar till och berikar elevers lärande.

Om och hur det finns en koppling mellan jämställdhet och entreprenörskap försöker Eva Leffler reda ut i bokkapitlet *Entrepreneurship in Schools and the Invisible of Gender: A Swedish Context* (2012) genom att studera hur elever på högstadiet och gymnasiet ser på sig själva och sin framtid. Resultaten visar att flickor i hög grad ser sin framtid inom serviceyrken och vård och omsorg medan pojkar däremot har tankar kring idrott, teknik och utomhusarbete vilket i sin tur påverkar deras gymnasieval och på sikt deras yrkesval. Författaren menar att om vi inte är observanta på och problematiserar könsmönster i arbetsmarknaden och dess påverkan på barn och ungdomar finns det risk att traditionella könsmönster stärks och befästs i entreprenöriella projekt eller i entreprenörsundervisning.

De europeiska utbildningspolitiska trenderna har sedan mitten av 00-talet haft starkt inflytande på den svenska utbildningspolitiken, skriver Andreas Nordin i avhandlingen *Kunskapens politik – en studie av kunskapsdiskurser* (2012). Svensk utbildningspolitik har anammat de europeiska idéerna om att utbilda för generella kompetenser på en konkurrensbaserad arbetsmarknad. Denna påverkan har dock till stor del skett i det tysta, menar Nordin. De nyliberala idéerna har i Sverige också blandats med en sorts konservativ kunskapssyn, med en starkare centralstyrning av hur undervisning ska ske, och med en betoning av separata ämneskunskaper. Detta kan se ut som raka motsatsen till den europeiska trenden, men enligt Nordin vill man i den svenska utbildningspolitiken se att de generella kompetenserna utvecklas genom undervisning i de separata skolämnena. En

tänkbar förklaring kring denna något motsägelsefulla retorik kan vara den nationella svenska skoldebatt som ledde fram till 2011 års läroplaner. Dessa styrdokument var till stor del en reaktion på tidigare läroplaners mer tolkningsbara kunskapsmål, som av den nya alliansregeringen utmålats som ett uttryck för en "flumskola". Den europeiska diskursen kring generella kompetenser skulle i Sverige ha kunnat uppfattas som en reprisering av den kritiserade utbildningspolitiken. Detta kan enligt Nordin vara en anledning till att det i svenska policydokument ofta saknas explicita referenser till de europeiska dokument man i praktiken har inspirerats av.

I rapporten *Övning ger färdighet?* undersöker Karl Wennberg, på uppdrag av Ung företagsamhet, samband mellan elevers UF-företagande och deras senare verksamhet som professionella entreprenörer (Wennberg 2012). Enligt rapporten ger en utbildningsbakgrund som UF-företagare en betydande effekt på elevers fortsatta entreprenörskap. UF-företagande sägs ha ett närmast linjärt samband med skapande av nya jobb och stora skatteintäkter, och beskrivs därför som en god samhällsinvestering med implikationer för hur utbildning utformas och bedrivs. Rapporten definierar entreprenörskap som "startande och utveckling av nya företag", vilket sägs vara "en viktig faktor för ekonomisk utveckling". I enlighet med denna snävare definition av entreprenörskap nämner rapporten inga effekter av UF-företagande utöver den ekonomiska mätbara effekten på bildandet av företag. Exempelvis berörs endast i förbigående vilka kunskaper och färdigheter som verksamheten antas utveckla, och entreprenörskapet mäts inte i fråga om något annat

än den materiella effekten i form av startade företag.

Vad är god undervisning och vad har det för relation till entreprenöriellt lärande? Eva Leffler och Åsa Falk-Lundqvist har i artikeln *What about students' right to the "right" education? An entrepreneurial attitude to teaching and learning* (2013) studerat hur lärare i en skola i Sverige och en skola i England förhåller sig till undervisning och lärande i ett föränderligt samhälle. Genom att de använde sig av ett dualistiskt och integrerat perspektiv i analysen framkom följande teman: auktoritet – auktoritär, intressant – meningslöst och kontroll – tillit. Resultaten visar att de engelska lärarnas hade en mer auktoritär roll i klassrummet och fokus var mer riktat mot undervisningens innehåll och form än de svenska lärarna som var mer fokuserade på relationen till eleverna. Lärares ledarskap, att vara en auktoritet, relationen till eleverna och deras livsvärld och att ha höga förväntningar på eleverna har betydelse för hur undervisningen kan bli mer meningsfull för eleverna.

I avhandlingen *Teacher Change in relation to Professional Development in Entrepreneurial Learning* (2013) lyfter Helena Sagar fram vilka faktorer som är viktiga för att lärare som kompetensutvecklats i entreprenöriellt lärande ska kunna förändra sin undervisning. Resultaten visar att skolledningens stöd är mycket betydelsefullt. Lärare behöver känna att de är kompetenta och betrodda av sin skolledare och att de får organisatoriskt stöd som exempelvis vid schemaläggning. Tid till att planera och sitta med andra och utbyta erfarenheter samt regelbunden kompetensutveckling är ytterligare en faktor som är betydelsefull för att kunna förändra sin undervis-

ning mot entreprenöriellt lärande. Lärarna anser också att deras egna personliga egenskaper och uppfattningar kring förändring är viktiga, att man har mod att förändra och bryta traditioner. Arbetslagets stöd är dock direkt avgörande för att kompetensutvecklingen verkligen ska ge avtryck i praktiken. Samverkan med omvärlden anses också bidra till mer meningsfulla arbetsuppgifter för att eleverna ska kunna se mening med lärande. Att eleverna själva inser värdet av att lära sig NO och teknik understöds i och med samverkan med omvärlden.

I kunskapsöversikten *Entreprenöriellt lärande. Vad innebär det och vilken betydelse kan det ha?* (2013) både resonerar och filosoferar Martin Lackéus över vad entreprenöriellt lärande kan innebära. Han gör det genom att ställa två frågor: "Varför entreprenöriellt lärande?" och "Vilka är de viktigaste invändningarna mot entreprenöriellt lärande?". Något entydigt svar på frågorna får vi inte i översikten men däremot konstateras att skolan står inför flera utmaningar, bland annat spänningsfältet mellan progressiv pedagogik och traditionell pedagogik samt den begreppsmässiga oredan om vad som är vad och vilken betydelse det får i undervisningen. Betoningen på värdeskapande menar dock Lackéus kan vara ett av de främsta bidragen både för entreprenöriellt lärande och elevers motivation.

I rapporten *Entreprenörskapsutbildning från ABC till Ph.D.* (2013) sammanfattar Martin Lackéus och Kåre Moberg entreprenörskapsutbildningarnas inriktning och syfte från olika nivåer i utbildningssystemet och resonerar kring vilka lärdomar som därigenom kan dras. Avsaknaden av ett tydligt pedagogiskt ramverk har

medverkat till att utbildningarnas utformning och syfte varierar stort. Ett förslag som författarna ger är att ställa tydliga didaktiska frågor som varför, för vem, vad, hur och även förväntade resultat som ett sätt att säkerställa utbildningarnas relevans och kvalitet. Detta gäller inom samtliga utbildningsnivåer. Slutsatser som författarna drar är bland annat att det saknas forskning om entreprenörskapsutbildningarnas effekter på en bred nivå och att det till detta krävs stöd på nationell nivå.

I forskningsrapporten *Att tänka fritt är stort, men att tänka utanför boxen är större: Ifous-programmet Entreprenöriellt lärande. Resultat från år 1* (2013) har forskare vid Umeå universitet sammanställt resultat från 27 skolor från 12 skolhuvudmän som medverkar i det nationella programmet Entreprenöriellt lärande. Rapporten innehåller kvantitativa resultat från dels vad som kännetecknar entreprenöriella lärare, dels på vilka sätt programmet har påverkat undervisningen i de medverkande skolorna, Resultaten visar att entreprenöriella lärare har god självuppfattning och har förmåga att lyssna på sina känslor och använda sig av dem när de ska uttrycka sig. De är dessutom relationsinriktade och lyhörda för andra människor och har förmåga att ta in andras perspektiv i sina beslut och har stark motivation för sina handlingar. Studien visar också att elevers erfarenheter skiljer sig markant från lärares och rektorers uppfattningar om hur undervisning bedrivs samt att samverkan med omgivande samhället bidrar till ökad variation i undervisningen och motivation för elevers lärande.

Eva Leffler har i artikeln *Enterprise Learning and School Subjects: A Subject Didactic Issue?* (2014) proble-

matiserat relationen företagsamt lärande och skolämnen. Resultaten visar att lärarna i studien har olika uppfattningar om vilka ämnen som passar bäst för att bedriva företagsamt. SO och NO är teoretiska ämnen som anses var lätta att arbeta företagsamt i. De praktiskt estetiska ämnena slöjd, bild och idrott betraktas i sig själv som företagsamma, för där får eleverna vara aktiva och utöva sin kreativitet. Matematiklärarna å sin sida ser stora svårigheter med att göra sin undervisning mer företagsam. Lärobokens uppgifter är enklare att använda än att se matematik som en del i en helhet. Den ämnesövergripande undervisningen betraktas inte som naturlig utan mer som en konstruktion där olika ämnen tas in bara för att alla ska vara med. Att nå målen och sträva mot företagsamt lärande anses inte heller stå i samklang. Lärarna uttrycker en viss frustration över att både tänka på att nå målen och att utveckla undervisningen företagsamt. Kontakten med närsamhället blev något som mer skulle göras än som något kopplat till elevers lärande och blev på så sätt inte en naturlig del i undervisningen. En slutsats som dras i artikeln är att företagsamt lärande, som allt annat lärande måste kopplas till de didaktiska frågorna vad?, hur?, varför? och för vem? för att nå sitt syfte.

Skolledare och deras förhållande till entreprenöriellt lärande och ledarskap är något som också börjar intressera forskning. I artikeln *Fostering an Entrepreneurial Attitude: Challenges in Principal Leadership* (2014) resonerar Maj-Lis Hörnqvist och Eva Leffler kring vad som karakteriserar en skolkultur som utgår från ett entreprenöriellt förhållningssätt och vilka utmaningar skolledare ställs inför som vill utveckla en skola mot ett mer

entreprenöriellt förhållningssätt. Några utmaningar som skolledare kan ställas inför är att låta personal och elever utveckla sin kreativitet innanför styrdokumentens ramar och att tydligt formulera mål och visioner för vad man vill med entreprenöriellt lärande. Att lita på sin personal och de idéer som de kommer med och att lita på att eleverna vill och kan lära sig och att själv våga tänka utanför boxen är ytterligare utmaningar som skolledare kan ställas inför. När det kommer till vägval mellan trygghet och osäkerhet finns nämligen en tendens att vilja luta sig mot tryggheten och det välkända och invanda vilket kan hämma kreativitet och nytänkande.

Skolledares syn på sina egna möjligheter och utmaningar i en entreprenöriell skolkultur är utgångspunkten i den studie som genomförts av Eva Leffler och Maj-Lis Hörnqvist på skolledare i rektorsprogrammet i bokkapitlet *Entreprenöriellt förhållningssätt i skolan: möjligheter och utmaningar för skolledare* (2014). Det teoretiska resonemanget utgår från det breda perspektivet på entreprenöriellt förhållningssätt och relateras till teorier om ledarskap. Kapitlet inleds med en begreppsdiskussion och sedan redovisas resultaten från skolledarnas svar. Resultaten visar på betydelsen av att skolledaren kan bygga tillit, fördela makt till medarbetare och elever samt ha mod att tänka utanför boxen samt att utmana befintlig undervisning och befintligt lärande.

Sammantaget visar den svenska forskningen att entreprenörskapsbegreppet i en lärandekontext utvecklats till att tydligare markera att det handlar om ett lärande och då inte vilket lärande som helst utan ett *entreprenöriellt lärande*. Det är elevers lärande, lärares lärande och skol-

ledares lärande som är grunden för att utveckla en entreprenöriell skolkultur. Även om definitionsproblematiken kvarstår blir de didaktiska frågorna alltmer betydande. Forskningen visar också att samverkan med omvärlden bidrar både till att höja elevers motivation och att skapa större variation i arbetssätt och arbetsformer.

Exempel på lokala utvecklingsprojekt

Här ges några exempel på samlade regionala utvecklingsprogram för ökat entreprenörskap som berör skolans verksamhet. Materialet är hämtat från slutrapporter, utvärderingar, webbplatser och personliga kontakter i syfte att skapa bredd mer än en vetenskaplig granskning. Utvecklingsprojekten är indelade i respektive skolform.

Förskola

Tidsresan är ett projekt som drevs i en femårsgrupp i Västerbotten. Barnen fick delta i dramapedagogiska tidsresor i den egna närmiljön. Pedagogerna skapade tillsammans med barnen rum som fylldes med saker från olika tidsepoker. De arbetade med historia och gamla tekniker, berättelser och lekar. Rummet bildade en miljö för tidsresan. Förskolan samarbetade med företag och föreningar i närmiljön som exempelvis hembygdsföreningen, sameföreningen och hantverksföreningen. Studiebesök gjordes på bland annat Skogsmuseet.

Löftagården är samlingsnamnet på ett projekt som rör barn från förskolan till och med elever i årskurs 9. Projektet gick ut på att få skolan att samarbeta med närsamhälle och företag. Barns kreativitet, spontanitet och inre

drivkraft skulle tas tillvara genom att i projektet skapa en upplevelseträdgård för alla sinnen som de äldreboende på Löftagården skulle kunna få njuta av. Arbetet kan beskrivas som ett helhetsarbete från frö till blomma med ekonomiskt stöd från olika sponsorer. Arbetet med projektet har kunnat följas genom en blogg och idéerna och erfarenheterna har spridits utanför landets gränser.

Unga kreativa Älvsbyn – Bygdens framtid är ett projekt som genomfördes i Älvsbyns kommun i Norrbotten. Projektet resulterade i en bok som bygger på pedagogers och lärares dokumentationer och reflektioner. Läsarna får ta del av pedagogers och lärares arbete med pedagogiskt entreprenörskap genom hur de valt att konkretisera läroplanerna Lpfö 98 och Lpo 94. Pedagogerna och lärarna utgår från tesen ”lära genom att göra” i sina projekt. I mångt och mycket går det att utläsa att det är två parallella processer i projekten. En process som handlar om pedagogernas eget lärande och en som handlar om barnens och elevernas lärande. Kommunikation är ett återkommande begrepp som pedagogerna och lärarna använder liksom att handlingar ska överensstämma med vad som sägs. Förhållningssättet till lärandet grundas i gemensamma värderingar kring kunskap och lärande och utgår från barnens och elevernas olikheter.

Grundskola

I grundskolan används bland annat **Bifrostmodellen** som inspiration. Det som karakteriserar Bifrostpedagogiken är ett ämnesövergripande och tematiskt arbetsätt som indelas i tre moduler som inbegriper såväl individuell

färdighetsträning som fritt skapande och grupparbeten.

Skogen i skolan är också en pedagogisk modell som används där lärmiljön flyttas ut till skogen med fokus på framför allt de naturorienterande ämnena.

Samarbete med Vägverket har resulterat i projektet **Vägverket och skolan** som syftar till att öka elevers kunskaper om samhället och trafiksystemet. Tanken är att arbetet ska utveckla arbetssätt där elever får undersöka, bearbeta, beskriva och ifrågasätta sitt närsamhälle. Samverkan med det omgivande samhället sker genom samhällsplanerare och myndigheter.

Caféverksamhet årskurs 5 påbörjades som ett projekt som sedan blev en del av skolans hemkunskapsundervisning. Eleverna indelades i grupper och fick genom ett rullande schema under året med stöd från en lärare driva skolans café. Cafét hade öppet en dag i veckan både för de som gick på skolan och de som bodde i närmiljön. Eleverna var delaktiga i såväl planering, bakning, som servering och städning. Samverkan skedde mellan skola och närsamhälle och eleverna fick arbeta i en autentisk miljö. Under cafétiden visades olika elevelster upp och musikskolans elever underhöll. Skolan blev en öppen och central mötesplats.

Teknikprofilering – från gammal till ny teknik i årskurs 3–6. Idén med projektet var att ge eleverna både en positiv bild av bygden och kunskaper om dess historia. Det fanns många intentioner med projektet, exempelvis att

förmedla en helhetsbild från idéutveckling till färdig produkt och försäljning, främja intresse för natur och teknik hos både flickor och pojkar samt att få eleverna att bli kreativa och företagsamma samt få dem att förstå att de måste själva vara med och forma sin framtid. Projektet var långsiktigt och tanken var att det skulle övergå till en naturlig del av verksamheten. Samverkan med närsamhället skedde med lantbruk, skogsföretag och snickerier samt med en skola i Holland.

Teknik och design i grundskolans årskurs 7–9 var inriktat på att utveckla elevernas förmåga och lust att komma på nya lösningar och främja medveten formgivning. Eleverna jobbade från idé till färdig produkt. Projektet byggde på ett samarbete mellan ämnena bild, teknik, textilslöjd och träslöjd. Näringslivssamverkan bedrevs med företaget Vännäs dörr AB sedan år 2000 och övergick till ordinarie verksamhet år 2003. Samarbetet gick ut på att eleverna gjorde studiebesök på företaget och fick därefter designa egna dörrar. Därefter skedde en återkoppling med företaget som gav synpunkter på elevernas förslag. Eleverna fick sedan välja ut två dörrar som företaget hjälpte till att tillverka. Dörrarna sattes sedan upp på skolan.

Kulturfesten berörde närmare trehundra elever i tolv klasser i grundskolans årskurser 7–9. Idén med projektet var att få till stånd en kulturfest. Grundtanken var att eleverna utifrån vad de valt att arbeta extra med under terminen skulle de få möjlighet att visa upp inte bara för varandra och för de yngre eleverna utan även för elever

från andra skolor och från allmänheten. Projektet pågick under en termin och inriktningen var kultur, motion och välbefinnande. Näringslivet medverkade genom aktiva slöjdare och idrottsutövare samt egna företagare inom "välbefinnaryrken". Eleverna fick förutom att visa upp och ansvara för olika aktiviteter under kulturfesten även delta i workshops enligt egna önskemål.

Från frö till bok var arbetsnamnet på ett projekt som bedrevs i Älghultskolans årskurser 6–9. Lärarna valde att starta ett gemensamt projekt som gick ut på att "hitta nya lärvägar ute i samhället". Med hjälp av närsamhället har elevers lärande utvecklats. Förutom ett uteklassrum resulterade projektet i en tryckt antologi med elevernas skrivna alster i.

Gymnasieskola

Kontaktföretag i åk 2 pågick under mer än ett läsår. Syftet med projektet var att etablera kontakter med lokala företag och hitta former för samverkan samt utveckla elevers förmåga att förstå företagandets villkor och arbetsmetoder. I projektet etablerades kontakter med ett antal företag för att ge möjlighet för eleverna att använda dessa kontakter i studiesyfte. Elevmedverkan bestod i att eleverna fick i uppdrag att presentera ett företag utifrån olika aspekter: kontakter, förberedelser, genomförande, sammanställning rapportskrivning och muntlig presentation med stöd av t.ex. ett presentationsprogram av typ Power Point.

TH-programmet för årskurserna 1–3 berörde trettio elever i tre klasser. Idén var att förbättra samarbetet över ämnesgränserna. Genom teman där både kärnämnen och karaktärsämnen ingick tränades elever att arbeta på ett självständigt och ansvarstagande sätt. Projektet byggde också på att tillgodogöra sig mer entreprenörskap i skolan och mer skola i näringslivet. Lärarlaget gjorde studiebesök hos ortens företag och besökte andra gymnasieskolor i syfte att få till stånd regelbundna möten mellan skola och näringsliv.

Kenyaprojektet innehöll tre huvudingredienser: biogasanläggningen, ingenjören och Kenya. Upprinnelsen till projektet var de miljöproblem som haven står inför. Läraren i projektet var ingenjör till sin profession och starkt engagerad i miljöfrågor. I projektet exemplifierades hur elever och lärare interagerade med aktörer både nära och fjärran samt att undervisningen bedrevs på andra platser än inom själva skolhuset. Skolaktiviteterna var både schemabundna och fria. Den ansvarige lärarens intention i projektet var att få andra att engagera sig och få eleverna med i processen. Läraren framhåller sig själv som igångsättare och med sin drivkraft har han samverkat med frivilligorganisationer och gästlärare och byggt upp ett nätverk mellan skandinaviska skolor och skolor i Kenya.

Drop in var ett Equalprojekt, finansierat av Europeiska socialfonden som pågick under 2004 och 2007 med syftet att på ett innovativt sätt arbeta med diskrimineringsrelaterad ohälsa med fokus på modeller och arbetsmeto-

der. Tre gymnasieskolor i Västmanland deltog. Projektet gick ut på att på olika sätt arbeta med att främja hälsa och underlätta övergången skola–arbetsliv för elever som hade särskilt svårt att passa in i gymnasieskolans strukturer. Ett exempel kom från en skolas individuella program där man försökte utveckla konceptet ”praktikplatser”. Utifrån entreprenörskapsteorin är det framför allt kreativitet som förknippas med innovation. Lärarna i projektet arbetade innovativt genom att de visade på ett nytänkande i ett specifikt och lokalt sammanhang och försökte organisera sin verksamhet på ett nytt sätt. Entreprenörskap yttrade sig på så sätt att lärarna strävade efter meningsfullhet för eleverna.

Tekno Balder beskrivs som ett resurscentrum för såväl grund- som gymnasieskolan och syftar till att väcka intresse för naturvetenskap och teknik hos barn och ungdomar. Elever från barn- och fridsprogrammet, teknikprogrammet och naturvetenskapsprogrammet utbildas till guider och inspiratörer och utvecklar utbudet av stationer. Samverkan har skett med lokala företag.

Gymnasiesärskolan

Utsikten, på särskolans hotell- och restaurangprogram. Idén var att förbättra elevernas företagsamhet och sociala kompetens samt förbättra utslussningen till arbetslivet. Aktiviteter som genomförts är arbete med trädgården där odling och försäljning, kabaré med inbjudan till allmänhet och företag samt biståndsarbete ingick. Eleverna fick möjlighet att skapa, producera och tillverka med trädgården som utgångspunkt.

Timjan är en utveckling av Utsikten med tonvikt på servering och service. Internationella kontakter har knutits och resulterade i en kontakt med en partnerskola i Pescara i Italien. Utbytet bidrog till att elever från åk 4 fick åka till Italien och genomföra sin arbetsplatsförlagda utbildning.

Exempel på regionala och nationella utvecklingsinsatser

Här återfinns några exempel på regionala utvecklingsinsatser. De är redovisade i alfabetisk ordning. Ett antal relevanta webbadresser till de olika utvecklingsinsatserna återfinns efter litteraturförteckningen.

En övergripande nationell satsning gjordes av Nutek under åren 2006 och 2007. Under den här perioden hade sex län i Sverige möjlighet att utveckla sitt län entreprenöriellt under mottot ”Entreprenörskap som motor i den regionala utvecklingen”. Tanken var att dessa län skulle utarbeta långsiktiga program med modeller som skulle kunna spridas till andra län. De utsågs efter ansökan till pilotlän. De län som ingick var Skåne, Västerbotten, Västernorrland, Stockholm, Halland och Västra Götaland. Pilotlänsprojektet blev en utgångspunkt i länen för en fortsatt regional satsning. Gemensamt för länen var att det satsades på utbildning av skolpersonal vilket i vissa fall också resulterade i lokala skolplaner med fokus på entreprenörskap i skolan.

CSI Anywhere (Center för samverkan och innovation). Projektledare är Luleå tekniska universitet. CSI är ett nationellt nätverk med syftet att stödja universitetet i att

ta fram strategier för olika typer av samverkan. Målet med denna samverkan är att öka kunskapscirkulationen mellan lärosätet och samhället samt öka kvaliteten i både utbildning och forskning. CSI inkluderar även utvecklandet av en stark intern samverkanskultur mellan studenter och forskning. Totalt deltar sju lärosäten med fokus på att utveckla entreprenöriellt lärande.

Den företagsamma skolan (DFS) var ett utbildnings- och försöksprojekt som utvecklades av Västra Götalandsregionen inom ramen för regionens tillväxtprogram. Huvudsyftet var att förmedla ett entreprenöriellt och kreativt tänkesätt som skulle genomsyra undervisning och kursupplägg mot en mer ”ta-sig-för-sam skola”. Målet med projektet var att få de deltagande kommunerna och skolorganisationerna att utforma konkreta handlingsplaner med inriktning mot en entreprenöriell skola. Genom utbildning och erfarenhetsutbyten bland beslutsfattare, skolledare och lärare skulle projektet uppnå sitt syfte och mål. En slutsats som dras är att genomförande av entreprenörskap i skolan påverkas av hur begreppet tolkas och översätts till skolans praktik. Ytterligare en slutsats är att om projekten ska få bestående resultat krävs inte bara stöd från beslutsfattare utan även från samtliga ledningsnivåer.

Drivkraft Söderhamn – på väg mot ett entreprenöriellt lärande i skolan pågick under åren 2006–2008 och är ett avstamp i Söderhamns kommuns Vision 2012. Huvudmålet med projektet var att barn och ungdomar i förskolor och skolor skulle få möta lärmiljöer som uppmuntrar dem till att utvecklas till entreprenöriella individer. Paral-

lellt har pedagoger erbjudits bland annat högskolekursen Entreprenörskapets didaktik. Det konstateras bland annat att dokumentation och reflektion har medverkat till att utveckla lärares lärande om elevers lärande.

EiS, Entreprenörskap i skolan, Västerås/Enköping.

Detta var ett projekt som sträckte sig mellan åren 2006 och 2008. Projektets övergripande mål har varit att ta fram och testa en modell för att främja positiva attityder till entreprenörskap i skolan. Modellen går också under namnet Västeråsmodellen där kunskap och medvetenhet betonas. Ett led i denna utveckling har varit att fortbilda skolledare. Medel har avsatts för att driva projektet vidare.

Entré – Entreprenörskapsutveckling, Region Gävleborg

har gått från att tidigare vara ett fristående projekt till en fast verksamhet inom regionen. Entré startade år 2000 och arbetar för att öka företagsamhet, entreprenörskap och kreativitet hos barn och ungdomar. En idé är att utbilda pedagoger och ge dem verktyg att träna sina elever inom alla årskurser, från förskola till högskola. Entré vill bidra till att barn och ungdomar får möjlighet att utveckla sin förmåga att ta egna initiativ, bli delaktiga i undervisningen ta eget ansvar för sitt lärande, utveckling och sin framtid samt stödja ett djupare samarbete mellan skola och arbetsliv.

Entreprenör Y, pilotlän Västernorrland, hade som mål att sprida befintliga koncept för utveckling av entreprenörskap i skolan. Spridning skulle ske med hjälp av resurspersoner från Open for Business, Komtek och Ung före-

tagsamhet. E-kedjan myntades som begrepp och syftade på en kedja av olika verktyg och koncept som sträckte sig från grundskolans lägre åldrar upp till företagsstart. Målet med projektet var att bredda e-kedjan för de lägre åldrarna på regional och lokal nivå. Ett resultat av pilotlänsarbetet är konceptet ”Sommarlovsentreprenörer” som sedan spridits till elva andra regioner.

Entris – Entreprenörskap i Skolan, Skåne, är samlingsnamnet på den kompetensutvecklingsåtgärd som pågick för skolpersonal under 2009 och 2010. Syftet är att skolpersonal ska kunna arbeta entreprenöriellt i skolan och möta de krav som omvärlden ställer. Under visionen ”Vi utbildar människor som ser möjligheter och gör något av dem” förväntas den entreprenöriella verksamheten i skolan skapa goda förutsättningar för innovation och nytänkande för ett livslångt lärande.

E-ship är ett projekt för ökat entreprenörskap i skolan som vände sig till hela utbildningssystemet. Målgruppen är skolpersonal, politiker, tjänstemän, näringsliv och elever. E-ship genomfördes i Västmanland, Örebro, Östergötland och Uppsala län under åren 2006–2008. I E-ship-handboken samlas lärdomar och erfarenheter från de tre åren. Målet har varit att ta fram och testa modeller för att främja positiva attityder till entreprenörskap i skolan och boken syftar till att sprida dessa erfarenheter till andra kommuner. Boken ger praktiska exempel hur man arbetat med denna implementering i de olika kommunerna.

Essa - Entreprenörskap samverkan skola-arbetsliv, Örnköldsvik pågick under åren 2008–2011. Syftet med ESSA är att skapa ökad samverkan mellan skola och arbetsliv i Örnköldsvik. Länsstyrelsen i Västernorrland var projektägare och projektet styrs av tillväxtenheten på Örnköldsviks kommun. Målet med projektet är att utveckla samverkan skola-arbetsliv, utveckla praon och ämnesövergripande arbetsätt kopplat till närsamhället.

Flis - Företagsamt lärande i Skaraborg pågick fr.o.m. 2005 till 2007 och förlängdes sedan till 2008. Projektets mål var dels att skapa en röd tråd av entreprenöriellt lärande för hela utbildningssystemet, dels att finna nya former för studie- och yrkesvägledning samt att utveckla och vidareförädla samverkan mellan skola och näringsliv. Resultaten visar både på framgångar och utmaningar. En framgångsfaktor är att satsningen varit kommunövergripande med riktade insatser för all personal inklusive skolledare. Svårigheterna har bland annat visat sig vara att få fram ett praktiskt fungerande samarbete mellan skola och arbetsliv. Fortsättningsvis pågår ett samarbete med en region i England och tanken är att utöka samarbeten med östeuropeiska länder.

Företagsamt Halland. I Halland genomfördes under åren 2007–2010 ett omfattande program för att göra regionen mer företagsam. Genom utbildning av skolpersonal var förhoppningen att skolarbetet ska bli mer verklighetsbaserat och kunna ge fler elever lust att lära och därmed lust till utveckling. Region Halland har kunnat erbjuda dels introduktionsutbildningar, dels mer

omfattande femdagarsutbildningar för all skolpersonal. Tanken med att blanda olika yrkesgrupper är att det ska uppstå kunskap om både olika verksamheters förutsättningar och ge kunskap som bidrar till förståelsen om olika verksamheters bidrag till att utveckla entreprenörskap.

Nelis, Närverket för entreprenöriellt lärande i skolan har sitt ursprung i E-ship och det första mötet ägde rum våren 2009. Syftet är att skapa ett forum på nationell nivå för att driva arbetet med entreprenörskap i skolan vidare. Innehållet bygger på allas delaktighet och fokus ligger på erfarenhetsutbytet. Medlemmarna kommer från kommuner i hela landet men även från lärarutbildningar, näringsliv och ideella organisationer som exempelvis Framtidsfrön.

Persika-projektet. Problemlösande, erfarenhetssökande, risktagande, skapande, initiativtagande, kreativ och ansvarstagande, var en utvecklingsinsats inom EU-programmet Inter Reg IIIA under åren 2002 och 2004. Syftet var att öka kontakterna mellan EU och angränsande länder och omfattade Värmland och Dalarna i Sverige samt Hedmarks-, Akershus- och Östfolds fylke i Norge. Projektet som vände sig till samtliga åldrar i skolan verkade för att fler unga skulle bli företagsamma, ta ansvar för sitt eget lärande och i en framtida yrkesroll bidra till regionens utveckling.

Prio pol (Pilotlän Västerbotten) var ett projekt som syftade till att utveckla metoder och verktyg för att öka kontaktytorna mellan skola och arbetsliv i kommunerna

i länet. Projektet var en vidareutveckling av det EU-finansierade Prio 1-projektet (Prioritet företagsamhet i Västerbottens län) som pågick under åren 2000–2005. I det fortsatta arbetet med att implementera entreprenörskap i skolan i länet har en webbplats utarbetats, som ska underlätta för företag och arbetsplatser att möta skolor och utbildningar. Region Västerbotten i samarbete med Media center ansvarar för portalen. Ett handlingsprogram är också utarbetat för åren 2008–2013.

SO-boxen, Kinda, var ett redskap för entreprenöriellt lärande som sträckte sig mellan åren 2005 och 2007. Syftet med SO-boxen var att utveckla skolans arbetsorganisation i ett F–9-perspektiv med avseende på arbetsätt och metoder för lärande. Det handlade också om att finna en arena dels för möten mellan skola och arbetsliv, dels för pedagogiska diskussioner kring kunskapssyn i ett föränderligt samhälle. Målet var att utarbeta pedagogiska redskap och studieplaner samt ge lärare stöd i arbetet med samhällsfrågor. Ansvaret för detta låg på särskilda pedagoger.

Transfer är en nätverksorganisation för förmedling av föreläsare till skolan från näringslivet och vänder sig till årskurs 9 och gymnasieskolan. Syftet är att ge eleverna insikt i yrkeslivet och att inspirera till entreprenörskap och egna initiativ. Föreläsningarna är kostnadsfria och föreläsarna kommer från flera olika yrkeskategorier. Transfer startade år 2000 och finns i dag i Stockholm, Göteborg, Uppsala, Malmö, Lund, Helsingborg och Örebro.

Ungt entreprenörskap i Stockholmsregionen var ett projekt som genomfördes under åren 2006 och 2007. Syftet med projektet var att sprida och integrera kunskap, kompetens och engagemang för frågan om entreprenörskap i skolan till nyckelpersoner i regionen samt att utarbeta en modell för hur Stockholmsregionen kan arbeta med ungas entreprenörskap och samverka mellan skola och arbetsliv. Projektet har arbetat fram utbildningsmaterial och innovativa resultat som redovisas är bland annat att deltagarnas engagemang i att anordna inspirationsdagar varit lyckosamt.

Visa, Fördjupning inför studier i arbetslivet Falköping, är tänkt att användas istället för prao och ska utgå från att barn och elever ska få entreprenöriell fördjupning och stimulans från tidiga år kontinuerligt genom hela skoltiden. Det övergripande målet är att entreprenörsandan ska genomsyra alla verksamheter i utbildningssystemet. Tanken är att utgå från nationella styrdokument och bland annat erbjuda färdiga koncept som exempelvis Finn upp och Sommarlovsentreprenörer.

Yrmis (Young Role Models in School) Yrkesguiden, är en ideell förening som är politiskt och religiöst oberoende. Yrmis vägleder och inspirerar människor till studie- och yrkesval med hjälp av kortfilmer och har samlat nästan 100 yrken i sina filmer. Verksamheten har funnits sedan 2007 och erbjuder hjälp med att samordna praktik, studiebesök, trainees, feriejobb etc. samt har utvecklat olika utbildningspaket. De bedriver även en SYV-pool vilket innebär att de hyr ut studie- och

yrkesvägledare till de skolor och organisationer som behöver en vägledare under en tidsperiod.

Örebro: Entreprenörskap och företagande i skolan 2005–2008. Projektet har finansierats av Sparbanksstiftelsen Nya, Regionförbundet Örebro, Nutek/Tillväxtverket och kommunerna i länet och samordnats av Regionförbundet Örebro och ingår i det regionala tillväxtprogrammet i Örebro. Syftet med projektet var att erbjuda alla elever och lärare verktyg, ett förhållnings-sätt som ger möjligheter att påverka och utveckla sin omgivning och sin entreprenöriella förmåga samt att skapa intresse och förutsättningar för samverkan med det lokala näringslivet och arbetslivet utanför skolan. Örebro ingår också i **Enterprising Self**, ett internationellt samarbetsprojekt mellan Estland, Lettland och Sverige. Detta pågick mellan åren 2009 och 2011.

Exempel på koncept och externa aktörer

Inom entreprenörskap är tillämpningen av beprövade koncept inte ovanlig. Här följer en sammanställning på ett flertal sådana koncept som är utarbetade och riktade till olika åldrar i skolan. För dig som vill få mer information finns en samling av relevanta webbadresser efter litteraturförteckningen längst bak i översikten.

Finn upp, är ett nationellt projekt som har funnits sedan 1979 och vänder sig till skolåren 6 till 9. Syftet är att väcka elevers lust att upptäcka genom att eleverna får identifiera vardagsproblem och hitta lösningar på dessa. Finn upp erbjuder kostnadsfritt inspirationsmaterial med förslag på

lektionsövningar. Vart tredje år arrangeras uppfinnartävlingar i Sverige som samtliga elever kan delta i.

Framtidsfrön, bildades 2004 och drivs i organisationsformen ideell förening. Medlemmar är kommuner och skolor och syftet är att öka barns självförtroende genom att uppmuntra deras naturliga företagsamhet. Konceptet bygger på att hjälpa skolor att arbeta mer entreprenöriellt och i konceptet ingår entreprenöriella program som passar åldersgrupper från förskoleklass till årskurs nio. Snilleblixtar och Finn upp ingår som en del i Framtidsfröns koncept. Verksamheten drivs i två föreningar, en i Östergötland och en i Västra Götaland.

Framtidspiloterna ägs av Falu kommun och är en del av Falu kommuns tillväxtprogram. Framtidspiloterna vänder sig till elever i högstadie- och gymnasieklasser. Syftet är att bygga en bro mellan skola och näringsliv genom att låta eleverna få en inblick i hur det är att driva ett eget företag.

Företag för en dag låter elever från årskurs nio och gymnasiet driva eget företag under fyra timmar. Eleverna får arbeta med att utveckla en affärsidé och sälja riktiga varor/tjänster till riktiga kunder. I konceptet ingår introduktion med föreläsning om företag och affärsidéer samt avslutning med redovisning.

Komtek (Kommunal entreprenörs- och teknikskola) har tillkommit genom ett initiativ från Nutek och utvecklades av Nutek, AMS och Örebro kommun med stöd av

EU-programmet Equal. Grundtanken bakom Komteks arbetsätt är att fler ska få möjlighet att upptäcka och utforska teknikens värld genom kreativitet och företagsamhet. Komteks verksamhet har spritts sig till ett antal kommuner i Sverige och Tekniska museet har utsetts till ny koordinator. Målgruppen är främst barn och ungdomar i grundskolan.

Inga-Britt Skogh har i **Entreprenörskap i Komtek** utvärderat Komteks verksamhet utifrån ett entreprenörsperspektiv. Hon har i sin utvärdering reflekterat över barns och ungdomars agerande i mötet med entreprenöriella uppgifter. Vid samtliga Komtek var ambitionen att utveckla kurser i entreprenörskap, samverka med skolan och företag samt utveckla sina egna och barns/ungdomars entreprenöriella förmågor. En erfarenhet som gjordes var att de yngre barnen inte medvetandegjordes om att Komtek också handlade om entreprenörskap. De nyckelfaktorer som används i verksamheten är kunskap, erfarenhet, förebilder och självförtroende. Utvärderarens slutsats är att självförtroende är den nyckelfaktor som behandlas mest och kunskap är den som fått minst utrymme.

Naturbruksskolornas förening grundades 1997. En av de första uppgifterna blev att i samarbete med Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, och Naturbrukets yrkesnämnd, NYN, arbeta fram ett gemensamt organ på nätet för medlemsskolorna. I Naturbruksskolornas förening är 56 skolor med gymnasiets naturbruksprogram medlemmar, varav en skola finns på Åland. Även utbildningsenheter med eftergymnasial utbildning inom naturbruksom-

rådet är välkomna som medlemmar i föreningen, vilka än så länge är representerade av Biologiska yrkesskolan, BYS, i Skara.

Open for Business (OFB) kommer ursprungligen från Kanada och vänder sig till barn, ungdomar och vuxna mellan 7 och 30 år. OFB bedriver entreprenörskapsutbildning såväl utanför som i samarbete med skolan. Enskilda elever eller skolklasser kan besöka lokala OFB-kontor och delta i utbildningsaktiviteter för entreprenörskap och personlig utveckling.

Samverkan skola–arbetsliv (SSA-konferenser) genomförs sedan 2003 på olika orter i Sverige. Konferensen vänder sig till lärare, studie- och yrkesvägledare, skolchefer, skolledare, samordnare av skola–arbetsliv inom grundskola, gymnasieskola, vuxenutbildning och högskola/universitet, skolpolitiker på nationell och kommunal nivå, personal inom arbetsliv och arbetsföreträdare samt till regionala kompetensråd och övriga intresserade. Konferensen syftar dels till att visa på vikten av samarbete mellan skola och arbetsliv, dels skapa möjligheter till nätverksbildande. Tanken är att kursdeltagarna ska bli inspirerade och se vilka möjligheter som finns kring olika sätt att samverka.

Skellefte-tekniken är ett arbetssätt som används när lärare ska beskriva hur de arbetar med företagsamt lärande i klassrummet. Skellefte-tekniken beskrivs som ett arbetssätt som syftar till att träna elevers sociala samspel och skapa arbetsro. Eleverna får arbeta i grupper och

lösa olika teknikproblem med hjälp av ett färdigt koncept. Lärarna ges möjlighet att observera och studera hur eleverna löser problemen. Materialet innehåller allt från utbildning av personal till fullständigt utrustade teknicklådor.

Snilleblixtar är en arbetsmodell som syftar till att öka ungas intresse för teknik, naturvetenskap och entreprenörskap och vänder sig till elever från förskoleklass till skolår 5. Syftet är också att kunna erbjuda pedagoger som arbetar i förskola och skola en arbetsmodell som ska stimulera elevers nyfikenhet, lust att lära och förmåga att kritiskt reflektera. Målet är att eleverna ska få skapa något nytt och agera på olika sätt och ligger i enlighet med läroplanens mål. Snilleblixterna i Sverige startade 2006 som en ideell förening. Arbetsmodellen för Snilleblixterna innehåller sju basmoment: pilla, sätta ihop, upptäcka, klura, bygga, visa och sortera.

Sommarlovsentreprenör startade år 1999 och syftar till att stimulera ungdomar till att utveckla sina entreprenöriella egenskaper genom att driva företag som sommarjobb. Konceptet vänder sig i första hand till ungdomar i åldrarna 15–19 år. Ungdomarna får med hjälp av handledare utifrån en egen idé skapa sitt företag. Konceptet utvecklas och sprids genom Länsstyrelsen i Västernorrland. För att kunna bedriva konceptet Sommarlovsentreprenör måste intresserade organisationer bli licenstagare.

Startcentrum bildades år 1997 och är ett konsultföretag som arbetar med entreprenörskap och utbildning.

Startcentrum ägs sedan 2005 av Stiftelsen Nyföretagarcentrum i Örebro och erbjuder workshops, studiedagar, företag för en dag och resurstimmar med visionen att utveckla det entreprenöriella samhället.

Stiftelsen Företagsam bildades år 1994 och syftar till att utveckla människors förhållningssätt och arbetsmetoder och vänder sig till gymnasieskolor. Företagsam erbjuder skolor ett antal koncept som bygger på en verklighetsbaserad lärprocess i samverkan med näringsliv, organisationer och myndigheter. Eleverna får under studietiden arbeta med uppgifter på företag och arbetsplatser.

SSC, Svenska Science Centers är en branschorganisation som företräder, främjar och utvecklar branschen med 19 science center från Malmö i söder till Luleå i norr.

Tellus berättarförening är en förening som tillvaratar och synliggör elevernas egna berättelser och idéer vilka grundar sig i deras drömmar, intressen, erfarenheter och utmaningar, styrkor och talanger. Programmet riktar sig till barn och unga i åldrarna 3–19 år och bedrivs i en ämnesintegrerad process vid skolan eller på fritids under 3–12 månader. Biblioteken och skolbiblioteken organiseras dessutom ofta som en resurs för barnen utanför skolan.

Ung företagsamhet (UF) startade 1980 och är en ideell partipolitiskt obunden organisation som finns representerad i Sveriges samtliga län genom regionala föreningar. Syftet är att införa företagsamhet och ett engagerat

näringsliv i det svenska utbildningssystemet. UF vänder sig till ungdomar i gymnasiet som under ett år får möjlighet att själva ta fram affärsidé, genomföra marknadsundersökning, skaffa startkapital, starta och genomföra ett företag samt avveckla företaget.

Exempel på nordiska studier

Nordiska ministerrådet (2011) presenterar ett antal studier av nordiskt arbete med kreativitet, innovation och entreprenörskap i utbildning under perioden 2009–2010. Av rapporten framkommer att de nordiska länderna brottas med liknande problematiker, exempelvis hur entreprenöriellt lärande ska kunna integreras som metod och förhållningssätt i utbildning generellt. Det som sammanför de nordiska länderna när det handlar om entreprenörskap i utbildningssystemet är det breda perspektivet för yngre elever och det breda och snäva perspektivet för äldre elever. Dessutom är man överens om att det saknas en vetenskaplig förankring när det gäller pedagogiska och didaktiska frågor för att öka förståelsen för vad pedagogiskt entreprenörskap egentligen tillför undervisningen och vilka resultat det ger på sikt. Slutligen poängteras betydelsen av samverkan med omvärlden. Här handlar det om att satsa på att eleverna ska få meningsfulla lärandesituationer i samverkan mellan skola och omvärld.

Här följer en sammanställning av nordiska studier och rapporter om entreprenörskap i utbildningssammanhang.

Danmark

Flera års politiska satsningar inom området entreprenörskap och skola återspeglas i tillkännagivandet av den senaste lärarutbildningen i Danmark, *Bekendtgørelse om uddannelse i professionsbachelorer som lærer i folkeskolen* från 2006. I den framgår att lärarstuderande ska lära sig utveckla elevernas innovativa kompetenser och systematiskt arbeta med idéutveckling och entreprenörskap. Pedagogen Birthe Lund problematiserar i artikeln *Dannelse og innovationsstrategier i skolen* vad det innebär att begrepp som entreprenörskap förs in som positiva perspektiv. Utbildningsideal reflekterar samhällsmässiga förändringar och dominerande strömningar vilket, enligt Lund, gör det betydelsefullt att diskutera vilka normer och värden som är viktiga när skolan får i uppgift att utveckla elevernas innovationskompetens och entreprenörskap.

I dansk forskning inom området konstateras återkommande att utbildningen har en viktig roll för att uppnå ett ökat intresse för entreprenörskap, frågan är inte längre om utan snarare vilken roll och hur. Ekonomerna Torben Bager och Suna Løwe Nielsen har i artikeln *Entrepreneurship & Kompetencer* intresserat sig för hur-frågan och identifierat några kritiska och försvårande aspekter när det gäller undervisning inom detta fält. De fann några försvårande aspekter:

- En stark tradition av ämnesindelning och av att lärare uppfattar sig som bärare av ämnet. Entreprenörskap kräver tvärvetenskap och ämnesövergripande arbete.
- En dominans av traditionell lärarstyrd undervisning. Entreprenöriell undervisning kräver att elever och

studenter är aktiva och att lärare träder i bakgrunden och blir coacher snarare än dirigenter.

- En dominans av passivt lärande. Reaktiva lärandeformer (läsa – lyssna – komma ihåg) har alltmer kommit att kompletterats med mera aktiv träning i att formulera, diskutera och analysera. Författarna förespråkar en övergång till mer proaktiva former (tänka nytt – initiera – handla), som ger nya utmaningar och tränar företagsamhet. Det handlar om projektorienterad och problembaserad undervisning, kompletterat med ”värdeorientering”, dvs. frågan om vem det nya skapar värde för och hur värdeskapandet sker. Dessutom lyfter författarna fram betydelsen av ”opportunity recognition” och menar att elever bör tränas i att känna igen och utveckla idéer och i att värdera deras realiseringsmöjligheter.

När vissa former av undervisning förespråkas görs detta, enligt Lund, utifrån argument som att ett entreprenöriellt ”mindset” är svårt att utveckla inom utbildningssystemet. Anledningen är att utbildningssystemet av tradition värderar och premierar enskilda kunskaper och förmågan att reproducera värden. Ytterligare en artikel som påtalar den entreprenöriella undervisningens effekter är *Entreprenörers träning i entreprenörskap: Effekten på företagsomhet*. Artikeln bygger på resultatet av närmare 700 intervjuer med danska entreprenörer. Endast 21 procent, företrädesvis de yngre entreprenörerna, hade erhållit entreprenöriell undervisning. Av dessa uppger samtliga att de haft glädje av den undervisning och träning i entreprenörskap som erhållits, särskilt den som

varit praktiskt orienterad, och att detta ökat deras motivation, kompetenser och prestationer.

I Danmark har förekomsten av undervisning i entreprenörskap på olika utbildningsnivåer 2011/2012 kartlagts av Fonden for Entreprenørskab – Young Enterprise. I rapporten *Entreprenørskab fra ABC til Ph.D.* beskrivs bland annat verksamheten i grundskolan, med utgångspunkt i en enkätundersökning bland lärare om i vilken mån och på vilka sätt de undervisar i entreprenörskap. En majoritet av lärarna undervisar i ”entreprenörskap som metod”, det vill säga som ett sätt att utveckla elevernas kreativitet, initiativförmåga, delaktighet m.m. Endast en fjärdedel av lärarna undervisar i ”klassiskt” entreprenörskap, som inkluderar aspekter såsom startande av företag och ekonomisk förståelse. En intressant aspekt som särskilt påpekas i rapporten är att det är undervisningen i ”klassiskt” entreprenörskap som i högst utsträckning omfattar involvering av eleverna i undervisningen, samverkan med närmiljön och ämnesövergripande arbete. Majoriteten av undervisningen fokuserade istället på utveckling av entreprenöriella kompetenser.

Finland

Ekonomerna Kari Ristimäki konstaterar i en studie från 2000 att trots det tidiga finska införandet av företagsamhetsfostran i läroplansgrunderna, har kunskap om detta område inte utvecklats i samma takt bland forskare och lärarutbildare. Ristimäki tar även upp risken för att företagsamhetsfostran felaktigt likställs med undervisning av företagsverksamhet och att detta understöts i mediernas rapportering, genom att olika skolprojekt

som sysslat med penninginsamling och företagsverksamhet fått publicitet. Detta har bidragit till att många lärare är skeptiska till företagsamhetsfostran. Däremot säger de sig vara intresserade av inre företagsamhet i skolans pedagogiska arbete. Utvärderingar visar att betoningen allt mer ligger på de inre dimensionerna av företeelsen, men fortfarande inverkar nyliberalistiska tankegångar negativt på hur företagsamhet mottas i skolan. Detta överensstämmer väl med de resultat Backström-Widjeskogs beskriver i avhandlingen *Du kan om du vill. Lärares tankar om fostran till företagsamhet*. För de lärare som intervjuats framstår entreprenörskap i första hand som en personlighets- och socialt utvecklande aktivitet som ska genomsyra skolans verksamhet.

Ekonomen Kristiina Erkkilä har genomfört en komparativ studie mellan Storbritannien, USA och Finland och framhåller kulturella skillnaders betydelse för hur entreprenörskap utvecklas i utbildningssammanhang och sätter detta i kontrast till vad hon kallar ”blind policy-borrowing”, dvs. en kontextblind tillämpning av olika policyer. Ekonomen Liisa Remes, även hon refererad i Backström-Widjeskog, framhåller skillnaden mellan att ha kunskap om företagsamhet och att fungera företagsamt. Remes har genomfört en diskursanalytisk jämförelse av synen på företagsamhetsfostran mellan den angloamerikanska, den franska och den tyska traditionen. Resultaten tyder på att en enhetlig syn på innebörden av företagsamhetsfostran saknas i den angloamerikanska traditionen, trots att företagsamhet uppfattas som ett värdefullt redskap för anpassning till den rådande samhällskulturen. Några särskilda pedagogiska konsekvenser kan inte heller påvisas,

varför Remes sammanfattar hållningen som teknisk, och menar med det att företagsamhetsfostran förverkligas som ett ämnesområde utan att synkroniseras med företagsamhetens kärna och innehållet undervisas på ett linjärt sätt. Kognitivt kan eleverna lära sig företagsamhet, vilket emellertid inte behöver betyda att de tar till sig ett företagsamt verksamhetsätt.

Effekter som entreprenörskapsundervisning kan ha på kön lyfts fram i två finska artiklar: *Risk-taking abilities for everyone? Finnish entrepreneurship education and the enterprising selves imagined by pupils* (2009) och *On entrepreneurship, in a different voice? Finnish entrepreneurship education and pupils' critical narratives of the entrepreneur* (2013). Katri Komulainen, Maija Korhonen och Hannu Rätty menar att nyliberal utbildningspolitik sprids i finska skolor genom utbildning i entreprenörskap. Studiens utgångspunkt är en skrivartävling för elever i åk 9 i vilken eleverna uppmanas att skriva om sina framtida personliga möjligheter och hinder för detta. Elevernas beskrivningar av entreprenören är överlag positiva. Flickornas idéer rörde sig kring fälten restaurang, café-rörelser, turism, djurvård, omvårdnad och lantbruk. Pojkarnas idéer handlade om teknik, fritidstjänster, IT och medier. Det understryker att fastän entreprenören presenteras som könsneutral i policydokument är entreprenören en maskulin konstruktion som är normbildande, varmed kvinnliga karaktärer är exkluderade från entreprenöriella ideal. I bedömningarna av uppsatserna premierades den manliga normen av entreprenören som den hårt arbetande ansvarstagande medborgaren och det saknades kritiska tolkningar av entreprenörskapet. Det

finska normsystemet lyste igenom i både berättelserna och i hur lärare bedömde uppsatsernas representativitet i tävlingen. Författarna efterlyser en mer kritisk tolkning i elevernas berättelser för att få fram fler perspektiv på entreprenören.

Norge

I Norge har en ansenlig mängd studier och utvärderingar genomförts inom detta område. I rapporten *Forskning på entreprenörskapsoppläring*, från 2006, har olika drivkrafter bakom den breda uppslutningen kring den tidigare strategin för entreprenörskap i utbildningen studerats. Knappast överraskande visar studien att Kunnskapsdepartementet intresserat sig för vilken betydelse strategin har för nya metoder i utbildning. Kommunal- och regionaldepartementet var särskilt intresserat av effekter i kommuner och regioner och de sätt som strategin uppmärksammar vikten av att känna till sin närmiljö. Närings- och handelsdepartementets drivkraft fanns i entreprenöriella aktiviteter betydelse för sysselsättning och ekonomisk tillväxt, och strategin sågs som ett sätt att nå en mer dynamisk entreprenöriell kultur.

En betydelsefull aktör i Norge är JA-YE, som har program för entreprenörskap på grundskolan (elevbedrift), gymnasieskolan (ungdomsbedrift) och inom högre utbildning (studentbedrift) genom Ungt Entreprenörskap (UE). I Norge har flera studier genomförts med anledning av konceptet. För att återge några av resultaten i siffror uppger tre av fyra elever i grundskolan att de har lärt mycket av samarbetet med andra elever, fem av tio menar att deltagandet har stärkt deras problemlös-

ningsförmåga och fyra av tio uppger att deltagandet gav dem bättre självtillit.

I en studie av före detta deltagare i ”Ungdomsbedrifter” finner ekonomen Margrete Haugum att 17 procent etablerat eget företag medan Monica Luktvaslimo i sin studie uppger att det är 10 procent, i åldersspannet 25–29 år. Detta att jämföra med GEM-studien som anger att 9 procent av den vuxna norska befolkningen är involverad i entreprenöriell aktivitet. Även om forskarna uppger ett visst bortfall i svarsfrekvens antyder studierna att unga som deltagit i konceptet UE i större grad visar intresse för att starta företag. På liknande sätt stödjer andra studier antagandet att UE har bidragit till att utveckla unga, både när det gäller generella kompetenser och specifika entreprenöriella kompetenser och förhållningssätt till företagsamhet.

Trots att konceptet UE är väl etablerat i Norge finns även en kritiskt granskande hållning. Pedagogen Jarle Sjøvoll framhåller i artikeln *Pedagogisk entreprenørskap gjennom kreativitet og innovasjon* vikten av att skolans representanter kritiskt granskar yttre agents strategier för att främja näringslivets intressen i skolan. Sjøvoll uppfattar bland dessa de yttre agenterna en kritik mot skolsystemet och uppfattningar om att skolan ska stå i marknadens tjänst, vilket han även ser spår av i de tidigare strategiska planerna för entreprenörskap i utbildningssystemet och i UE:s koncept.

Även i norsk forskning eftersträvas sätt att förstå och sätta ord på företeelsen entreprenörskap i utbildningssammanhang. Enligt ekonomerna Gry Alsos, Einar Rasmussen och pedagogen Wenche Rønning har entre-

prenörskap å ena sidan betraktats utifrån individfokus: Enskilda personer blir mer öppna för nya saker och därför upptäcker de nya affärsmöjligheter. Detta har lett till en fokusering av inlärningsprocesser och individens kunskaper. Samtidigt har entreprenörskap även betraktats utifrån ett systemtänkande: Entreprenörer är verksamma i sociala sammanhang och i samspel med andra, och för att man ska lyckas med entreprenöriell verksamhet måste sammanhanget skapa utrymme för detta (härutav har vi innovationsmiljöer, kuvöser m.m.). Det har lett till en fokusering av kluster, kunskapsöverföring och samspel mellan individ och företag.

En av dem som intresserat sig för individfokus och de kompetenser som entreprenöriell undervisning avser att utveckla är pedagogen Karl Jan Solstad. Till generella entreprenöriella kompetenser räknar Solstad kreativitet, nyfikenhet, samarbetsförmåga, självförtroende, initiativkraft, riskvilja, ansvar och förmåga till problemlösning. Till specifika entreprenöriella egenskaper räknar Solstad kunskaper och färdigheter som att etablera och driva en verksamhet, se möjligheter, ha insikt om produktionsmetoder samt kunskap om ekonomi och lagar. Slutligen kopplar Solstad medvetenheten om egenföretagande som möjlig karriärväg till attityder.

Pedagogen Inger Karin Røe Ødegård är en av dem som starkast drivit utvecklingen av pedagogiskt entreprenörskap i utbildningssystemet. När det gäller undervisningen beskriver hon en förskjutning av fokus från passivitet till aktivitet, från lydighet till självständighet, från reproduktion till nyskapande samt från att lära avskilda faktakunskaper till att förstå sammanhang och problem-

lösning. Dessutom efterlyser Røe Ødegård en förändring av inställningen att bli färdigutbildad till en förändringsvilja och motivation för det livslånga lärandet.

Det har på senare år utgetts ett par antologier som på flera sätt tar upp olika perspektiv på entreprenörskap i utbildningssammanhang. I antologin *Entreprenörskap i utdanningen: Aksjonsforskning for endring av skolens kultur* (2012) diskuterar och problematiserar de olika författarna entreprenörskap både ur teoretiska och praktiska perspektiv samt visar på hur målinriktat entreprenöriellt förändringsarbete kan genomföras med stöd av aktionsforskningsstrategier. Exempel ges också på olika definitioner av entreprenörskap samt att själva begreppet entreprenörskap i en pedagogisk kontext hela tiden är i utveckling vilket i sin tur bidrar till de kreativa och skapande innovationer som pågår i såväl skola som samhälle.

Kreativitetens förhållande till entreprenörskap diskuteras i antologin *Skapende og kreativ læring: pedagogisk entreprenørskap i forskning og utvikling av lærprocesser* (2012). Författarna utgår från kreativitet och innovation samt inriktar sig på skapande och entreprenöriella inlärningsmetoder genom att ta utgångspunkt i följande frågeställningar: Vad ligger i begreppet kreativt lärande, entreprenöriellt lärande och skapande lärande? Varför är det viktigt att vara skapande som lärare, student och elev? Vad kan kreativa och skapande arbetssätt få för betydelse för olika ämnens studieresultat? Antologins huvudfokus är kreativitet och vi får möta författare från olika ämnesdiscipliner och verksamheter som alla på sitt sätt belyser frågeställningarna som ställts.

Hur entreprenörskapsundervisningen bedrivs i gymnasieskolan och hur det påverkar elevers måluppfyllelse har intresserat en del forskare i Norge. I artiklarna *Entrepreneurship Projects and Pupils' Academic Performance: a study of Norwegian secondary schools* (2013) och *Entrepreneurship Education and Academic Performance* (2014) redovisar Vegard Johansen och Tuva Schanke för skillnaden mellan undervisning *om*, *för* och *genom* entreprenörskap. *Om* relateras i huvudsak till entreprenören, innovation och ekonomiska frågor, *för* entreprenörskap innehåller frågor som rör kunskaper och förmågor som behövs för att starta upp företag och slutligen *genom* entreprenörskap fokuserar den entreprenöriella processen som metod och verktyg i lärandesituationer. Resultaten visar att ämnet entreprenörskap och företagsutveckling innehåller samtliga inriktningar medan ungdomsföretagande innehåller för och genom, ämnesövergripande projekt använder entreprenörskap som en metod (genom) samt att samhällsvetenskaplig ämnen och ledarskapsutveckling innehåller undervisning om entreprenörskap. Den andra artikeln fokuserar på i vilken grad EE (entrepreneurship education) medverkar till högre måluppfyllelse. Indikatorn för måluppfyllelse är: GPA (Grade Point Average) och för EE, elever som deltagit i UF (Ung företagsamhet) både i högstadieskolor (Lower Secondary Schools, LSS) och gymnasieskolor (Upper Secondary Schools, USS). Detta jämförs med elever som deltagit i andra typer av entreprenöriella projekt. Resultatet visar högre GPA hos UF-elever i LSS jämfört med elever i USS men ingen skillnad mellan UF-eleverna och övriga grupper i USS. Skillnaderna kan

bero på skilda undervisningsmetoderna i LSS och USS och resultaten indikerar därför att ett mindre fokus på företagande och istället på undervisningsmetoder i entreprenöriella projekt kan bidra till högre måluppfyllelse.

Island

En studie utförd av pedagogen Svanborg Jónsdóttir, *Analysis of Entrepreneurship Education in Vocational Education and Training in Iceland* (2008), visar att särskilda kurser i entreprenörskap är ovanliga i den isländska yrkesutbildningen (vocational education). Däremot kan flera av de aspekter som kopplas till entreprenöriell utbildning identifieras inom olika ämnen och kurser, exempelvis kreativitet, innovation, kontakter med arbetslivet, övningsföretag, självständigt arbete, initiativ, samarbete och ledarskap. Jónsdóttir uppger att det endast finns en isländsk gymnasieskola som nämner entreprenöriell och innovativ utbildning i sin skolpolicy. Däremot hittade hon flera intressanta exempel i praktiken. I en studie från 2001 kartlägger pedagogen Rósa Gunnarsdóttir hur lärare och elever uppfattar ämnet ”innovation education”. Ämnet finns inskrivet i den isländska läroplanen för yngre barn. Gunnarsdóttir menar att konceptet, som innefattar ett utbildningsmaterial, överbryggas gapet mellan skola och arbetsliv.

Sammantaget visar forskning inom Norden att entreprenörskap som begrepp och företeelse både är förknippat med Ung företagsamhet och ett entreprenöriellt förhållningssätt till undervisning och lärande i allmänhet. Begreppet är fortfarande inte helt självklart och tolkningar och förståelse varierar. Det finns ett ökat intresse

för bedömning och betyg samt för om entreprenörskap leder till ökad måluppfyllelse men det saknas longitudinella studier för att påvisa entreprenörskapets effekter på elevers motivation, ökad samverkan med omvärlden och ökad måluppfyllelse.

Exempel på internationella publikationer

I denna fördjupning tar vi ytterligare ett steg ut på den internationella arenan och sammanfattar forskning om entreprenörskap i undervisningssammanhang som en global företeelse.

EU

”Enabling Teachers as a Critical Success Factor” (Europeiska kommissionen 2011) behandlar hur lärarutbildning kan utvecklas för att ge lärare de egenskaper de behöver för att undervisa i entreprenörskap. Rapporten presenterar resultatet av två symposier i ämnet som hölls under 2011 och resulterade i en agenda för lärarutbildning, ”Budapest Agenda on Enabling Teachers for Entrepreneurship Education”. Bakom rapporten står EU:s ”Competitiveness and Innovation Framework Programme”, som syftar till att uppmuntra konkurrens bland europeiska företag. I texten beskrivs dock begreppet entreprenörskap i vid mening, bestående av olika kompetenser som är viktiga för livslångt lärande. I rapporten slås fast att utveckling av entreprenöriella kompetenser hos elever kräver andra undervisningsmetoder än traditionell faktaförmedling. Istället bör undervisningen innehålla aktiva, elevcentrerade metoder. Entreprenörskapet bör också genomsyra all undervisning på alla

utbildningsnivåer, snarare än att isoleras till ett särskilt ämne. Sådan undervisning innebär också att lärare får en ny roll som "learning facilitator". Det finns ännu ingen exakt och vedertagen svensk översättning av begreppet "facilitator". Ordet har sitt ursprung i ett franskt uttryck för att göra något lättare. I pedagogiska sammanhang innebär begreppet ungefär att läraren arrangerar förutsättningarna för elevernas eget lärande, snarare än undervisar på traditionellt sätt genom faktaförmedling. Detta kräver i sin tur en förändrad lärarutbildning; till exempel bör lärarstudenter undervisas med samma metoder som de senare förväntas använda med sina elever, och de ska själva utvecklas och bedömas i fråga om entreprenöriella färdigheter. Den ideala läraren beskrivs utifrån ett antal egenskaper, varav man särskilt betonar att läraren bör vara passionerad, positiv och inspirerande. Läraren bör också vara öppen för att inkludera föräldrar, företag och andra individer i undervisningen. En förutsättning för lärarnas arbete är dock att även skolorna har en klar strategi och planerade aktiviteter för att främja undervisning i entreprenörskap. Bland annat föreslås att det inrättas särskilda tjänster för lärare som koordinerar och leder detta arbete.

EU:s utbildningsorgan EACEA konstaterar i en översikt över strategier för entreprenörskap i skolväsendet, *Entrepreneurship in Education at School in Europe*, att Europas många utmaningar bara kan mötas med innovativa, välutbildade och entreprenöriella medborgare. Översikten beskriver ett behov av att utbilda individer som är villiga och kapabla att möta och anpassa sig till förändringar, men också att starta och utveckla kommer-

siella eller sociala företag och projekt. Här inryms alltså entreprenörskap i både snäv och vid mening. Översikten utgår från en enkätundersökning gällande skolåret 2011/12. Resultatet visar att nästan hälften av medlemsländerna har integrerat mål som främjar entreprenörskap i mer generella utbildningsstrategier, till exempel livslångt lärande, medan vissa länder i framförallt norra Europa har initierat mer specifika entreprenöriella projekt. Två tredjedelar av länderna nämner specifikt entreprenörskap i sina centrala styrdokument för grundskolan, och samtliga länder inkluderar entreprenörskap i styrdokument för gymnasial utbildning. Entreprenörskapets plats i utbildningen varierar mellan olika länder. Det vanliga för grundskolenivån är att entreprenörskap syns i ämnesövergripande arbete som syftar till att utveckla generella kompetenser inom de obligatoriska ämnena. På högre utbildningsnivåer, i synnerhet under gymnasiala utbildningars senare år, förekommer i större utsträckning entreprenörskap som eget ämne, eller knutet till framför allt ekonomiska och samhällsvetenskapliga ämnen. Lärandemål för entreprenörskap på grundskolenivå finns i en tredjedel av länderna. På gymnasial nivå har samtliga länder definierade lärandemål. Undersökningen indikerar att man på grundskolenivå koncentrerar sig på att utveckla attityder och förhållningssätt till entreprenörskap, samt generella kompetenser, medan man på gymnasial nivå i större utsträckning fokuserar praktiska entreprenöriella kunskaper och färdigheter. I hälften av länderna pågick under 2011/12 olika utbildningsreformer, som enligt rapporten ofta inkluderar en förstärkning av utbildningen i entreprenörskap.

Hur utvärderas och bedöms elevers läranderesultat när det gäller entreprenöriella färdigheter? Europeiska kommissionens rapport "Assessment of Key Competences in initial education and training: Policy Guidance" (2012) presenterar viktiga nyckelkompetenser, och olika europeiska länders modeller för att bedöma dessa hos elever. Enligt rapporten bör man generellt använda flera och varierade metoder utöver traditionella kunskapsprov, såsom portfolio, självvärderingar och enkäter om attityder.

Irland

I en irländsk studie, *Enterprise education programmes in secondary schools in Ireland: A multi-stakeholder perspective*, undersöks uppfattningar och attityder till entreprenörskapsutbildningar på gymnasienivå utifrån flera intressenters perspektiv. Studien visar att de initiativ som inletts under de senaste två decennierna har bidragit till utvecklingen av entreprenörskapsutbildning på gymnasienivå på Irland. Författarna konstaterar att finansiering från regionala myndigheter har hjälpt flertalet av dessa initiativ att lyckas med detta. För att framgångsrikt kunna genomföra entreprenörskapsprogram i skolan, krävs enligt författarna stöd från alla delar av skolan samt support och uppbackning från intressenter utanför skolan. Det bästa sättet att lära entreprenörskap är genom erfarenhetsbaserat lärande. Detta innebär att eleverna ofta reflekterar kring sina praktiska erfarenheter. Läraren har en viktig roll i skapandet av en miljö för lärande och studien visar att lärarens pedagogiska förhållnings-sätt och attityd till entreprenörskap är avgörande i detta

sammanhang. Lärarna efterlyser ökad kontakt med det omgivande samhället genom fler studiebesök eller att entreprenörer besöker skolan.

Nederländerna

Forskning i Nederländerna visar att entreprenörskap och ett entreprenöriellt beteende i skolan fortfarande är i en begynnande fas. En forskningsrapport från universitet i Groningen visar exempelvis att försöken att stimulera till entreprenörskap i skolan står inför ett antal utmaningar. Entreprenörskap och dess betydelse i undervisningen är inte tillräckligt erkänd och lärarna har bristande kunskaper om entreprenörskap. Dessutom finns nästan inget passande undervisningsmaterial tillgängligt.

I en kartläggning av entreprenörskap i grund- och gymnasieskolan drar forskarna Birdthistle, Hynes och Fleming liknande slutsatser beträffande entreprenörskap i skolan. Kunskap om entreprenörskapets betydelse för samhällsutveckling är i allmänhet låg och att introducera entreprenörskap borde därför vara en utmaning för skolorna. Begreppet entreprenörskap har mötts av kritik i nederländska skolor eftersom det associeras till näringslivet eller att starta eget företag. I en intervjustudie uttrycker lärare att begrepp som "företagsamhet" eller "företagsamt lärande" skulle vara mer passande. För övrigt är merparten av lärarna entusiastiska och vill fortsätta sitt arbete med entreprenörskap i skolan. I rapporten rekommenderas att skolorna kan lära av goda exempel från andra skolor. Skolor skulle kunna profilera sig tydligare inom området, vilket även skulle stimulera eleverna till en mer entreprenöriell hållning. Entrepren-

nörskap bör ingå som ett naturligt inslag i undervisningen, i alla ämnen och inte presenteras som någonting nytt som läggs på alla andra aktiviteter. Studien visar också att elevernas motivation ökar. Avslutningsvis anser författarna att mer undervisningsmaterial bör finnas tillgängligt och att entreprenörskap bör få mer plats i lärarutbildningen.

Storbritannien (England och Skottland)

Uttrycken ”företagsamhet” och ”företagarandan” används ofta i Storbritannien och då avses den dominerande politiken från Thatchers regering. Av denna anledning började England och Wales redan under 1970-talet försiktigt ta initiativ för att stimulera företagsamhet i skolan. I Skottland fanns en mer skeptiskt hållning till den politiska utvecklingen, samtidigt som det fanns motstånd från framför allt lärare och föräldrar. Under 2000-talet har dock acceptansen för entreprenörskap i skolan ökat mer generellt i Storbritannien, även politiskt.

Som en av drivkrafterna bakom introduktionen av entreprenörskapsprojekt i Storbritanniens utbildningssystem nämns i *Entrepreneurship in education* de farhågor som fanns för lågpresterande elever i skolsystemet. Det pågick en debatt om huruvida utbildningens kvalitet hade minskat under åren. Risken för betygsinflation, och att det blir allt svårare att skilja mellan elever som får goda betyg och de som inte klarar sig eller underpresterar, har bidragit till behov av nya utvecklingsprojekt. Utvecklingen underströk behovet av förändring och år 2000 inrättades, efter amerikansk modell, NFTE (*Network for Teaching Entrepreneurship*), i Storbritannien som ett komplement

till befintliga initiativ. Speciellt de elever som riskerade att exkluderas från skolan uppmärksammades.

I flera artiklar har fokus lagts på pedagoger och deras sätt att införa företagsamhet i skolan på olika nivåer. Initiativ att skapa nya och innovativa metoder för att entreprenörskap introduceras i alla ämnen eftersträvas i policydokument. I artikeln *Developing an entrepreneurial life skills summer school* beskrivs verksamheten i en sommarskola som ett exempel på ett sådant initiativ. De betonar skillnaden mellan traditionellt lärande och mer entreprenöriella former av lärande och argumenterar att entreprenörskap och företagsamt lärande, i jämförelse med traditionella metoder för undervisning och lärande, kräver en annan pedagogik. Syftet med entreprenörskap i skolan är att kvalitativt förändra elevers pedagogiska erfarenheter. Författarna hävdar att traditionell undervisning är bättre anpassad till de behov som fanns i den ”gamla” ekonomin, medan ett entreprenöriellt förhållningssätt är nödvändigt för de behov som finns i dagens flexibla marknadsekonomi. Traditionell undervisning bestod till stor del av att ”ge information”, men i dagens värld handlar det mycket mer om att veta hur man får information, att ha kompetens att använda informationen på bästa sätt och agera därefter.

I artikeln *Citizenship and enterprise* undersöks uppfattningar hos lärare om samhällskunskap och företagsamhet i Ungern och England. Författarna menar att synen på medborgarskap i båda länderna i stort kan förstås i termer av vad det innebär att vara människa. Engelska lärare betonade samhällsfrågor och att vara socialt aktiv oftare än lärarna i Ungern. Ungerska lärare var min-

dre positiva till staten och det civila samhället och mer patriotiska till sitt land. Det fanns en större entusiasm för samhällskunskap i grundskolan än i gymnasieskolor i båda länderna. Alla lärare var medvetna om att olika former av entreprenörskap i skolan har ett direkt samband med ekonomi. Detta gäller särskilt hos de ungerska lärarna, som också var mer negativt inställda till entreprenörskap i skolan. Båda ländernas lärare tenderade att karakterisera samhällskunskap som ett mer socialt konstruktivt ämne, snarare än ett ekonomiskt ämne. Eleverna uppmuntrades att utforska problem och utveckla sin företagsamhet och handlingsförmåga. Samtliga lärare föredrog en bred pedagogik där eleverna kunde samarbeta och utforska sociala och politiska frågor genom att belysa problem. Studien visar att entreprenörskap kan integreras i andra ämnen och att det inte är enbart ekonomiska aspekter som får uppmärksamhet. Lärarna uttrycker dock att de är osäkra på vilket sätt de kan bidra med entreprenörskap, speciellt när det gäller de ekonomiska delarna samt svårigheter kring att de själva ska vara entreprenöriella i sin undervisning. Entreprenörskap förknippades ofta med vissa idéer om näringslivet och lärarna ansåg därför att utvecklingen av dessa områden i skolan inte alltid var så lämpliga.

Samhällskunskap diskuteras också i artikeln *Changing paradigms*. Författaren menar att finns ett nära förhållande mellan entreprenörskap och samhällskunskap genom att det är möjligt att integrera dessa två delar. Hur entreprenörskap i skolan kan fungera som ett medel för att gynna samhällskunskapsundervisning beror enligt författaren på hur skolor uppfattar innebörden av begreppet entreprenörskap. Flera skolor har redan

en klar uppfattning om vad det innebär att vara företagsam i sitt förhållningssätt, även inom andra ämnen. Det kan därför vara så att skolor inte nödvändigtvis har entreprenörskapsprojekt i sin undervisning. Trots att många politiker och lärare har uttryckt möjligheter med entreprenörskap i skolan och motiverat dess introduktion med att det kan förbättra elevernas resultat i andra ämnen, behövs mer forskning. Det finns ett behov av att undersöka vilken uppfattning det finns i skolor om entreprenörskap och hur lärarna bedriver en entreprenöriell undervisning samt även vilken inverkan entreprenörskap har på elevers attityder och värderingar.

I artikeln *Enterprise Education* studeras rektorers och skolledares betydelse för introduktionen av entreprenörskap i skolan. Skolledaren benämns som en social entreprenör eller entreprenör i offentlig sektor och de ledaregenskaper som krävs kan jämföras med de som intraprenörer eller entreprenöriella ledare behöver inom stora organisationer. Deras roll kan jämföras med entreprenöriella ledare i vilken sektor som helst, men de har ett större socialt ansvar. Rektorer och skolledare spelar en avgörande roll för att påverka attityder i skolan men också när det gäller att utveckla och påverka skolans relationer med närsamhället. De kan till och med skapa en attitydförändring i sina lokala samhällen. Ledarskapsprogram kan hjälpa till att påverka utvecklingen av sådana attityder. Efter deltagande i ett ledarskapsprogram som utförligt beskrivs i studien, konstaterade många ledare att de omvärderat sina relationer till närsamhället på så sätt att de vill skapa närmare relationer med lokala näringslivsorganisationer. Policyn för entreprenörskap i skolan

måste säkerställa resurser och ge stöd för att garantera att sådana förändringar kan genomföras av lokala skolor och deras skolledare. Dessa politiska åtgärder kommer långsiktigt att bidra till en utveckling av socialt kapital och entreprenörskap. Undersökningen visar att ett intensivt ledarskapsprogram som tillämpas i Skottland kan ge effekter för attityder, ledarskap och managementpraxis av utbildningsledare. Ett sådant program bör placeras inom ramen för generella utbildningsprogram. Mot bakgrund av den senaste politiska utvecklingen och en "policy push" på entreprenörskap i skolor betonas den kritiska roll rektorer har som ledare. Dessutom har skolledare en avgörande roll när det gäller att effektivt implementera reformer i utbildningssektorn. Något som politiska beslutsfattare borde vara medvetna om.

Lärares kunskaper och medvetenhet om ekonomi, företagsamhet och entreprenörskap lyfts fram i *Three Es for teachers* samtidigt som lärarna uppmanas att kritiskt reflektera över de metoder och arbetsätt som ska ingå i elevers lärande. Redan i låg- och mellanstadiet får eleverna kunskaper om och färdigheter i ekonomi, entreprenörskap och företagsamhet. För att öka prioriteringen av entreprenörskap i både grund- och gymnasieskolan har *Scottish Executive Education Department*, under de senaste åren bistått med medel till olika skolor i Skottland. En grundläggande filosofi är att entreprenörskap bör ses som ett övergripande synsätt och inte som ett separat ämne. Samtidigt visar policydokument att politiker har en tydlig avsikt att utveckla entreprenörskap och att utbildningssystemet kan stimulera fler elever att bli entreprenörer. De politiska argument som skrivs fram

är att förbättra Skottlands ekonomiska ställning, både nationellt och internationellt.

Luke Pittaway och Corina Edwards (2012) har i artikeln *Assessment: examining practice in entrepreneurship education* undersökt former för bedömning inom olika entreprenörsutbildningar i Storbritannien och USA. De delar in utbildningarna i tre typer. Utbildning *om* entreprenörskap ger huvudsakligen kunskaper om hur man startar företag. Detta är den traditionella utbildningstypen, som har visat sig fortfarande vara den vanligast förekommande. Utbildning *för* entreprenörskap fokuserar praktiska entreprenöriella färdigheter. Denna typ är något mindre vanlig än den traditionella. Dock är den betydligt oftare förekommande än utbildning *genom* entreprenörskap, den typ som innebär att själva undervisningen är utformad i syfte att utveckla ett entreprenöriellt förhållningssätt hos studenten. Författarna skriver att de tre utbildningstyperna skiljer sig åt inte bara vad gäller innehållet, utan också ifråga om hur studenternas kunskaper bedöms: traditionell utbildning *om* entreprenörskap tenderar att i högre utsträckning använda traditionella objektiva kunskapstest för summativ bedömning, medan utbildning *genom* entreprenörskap använder nyare och mer varierade metoder för formativ bedömning.

Behovet av entydig definition och att klarare kunna koppla entreprenörskap till lärande är upprinnelsen till artikeln *Enterprise education as pedagogy* (2010). Brian Jones and Norma Iredale vill med denna artikel lyfta fram skillnaderna mellan det snäva perspektivet (entrepreneurship) och det breda perspektivet (enterprise) på

undervisning. De menar att entreprenörskapsundervisning kan vara icke entreprenöriell om fokus främst är på att utveckla företagande och business och kan av den anledningen bedrivas på ett traditionellt sätt. Entreprenöriell undervisning kräver däremot ett entreprenöriellt förhållningssätt eftersom det är elevers personliga egenskaper, förmågor och förhållningssätt som ska utvecklas. Av den anledningen får undervisning skilda pedagogiska utgångspunkter beroende på syftet och målet med undervisningen.

Tyskland

School pupils' firms and mini-companies in Germany är en kritisk studie om framväxten av elevföretag i Tyskland sedan början av 1990-talet. Författaren ifrågasätter många av de aktiviteter som elevföretag bedriver och anser att de ibland är för orealistiska i sin karaktär, men konstaterar också att det finns goda exempel som inkluderar sociala projekt eller där elever arbetar mer i form av kooperativa elevföretag. I elevföretag med ekologisk inriktning och mer socialorienterade mål eller som är organiserade som kooperativ ges möjlighet för elever att få bättre förståelse för konflikter i samhället och problem i dagens kapitalistiska ekonomi. Dessa projekt kan motivera eleverna att sträva efter andra former av ekonomisk aktivitet som är mer inriktade mot solidaritet, även utanför skolan eller efter skoltid. Artikeln avslutas med att ifrågasätta elevföretag som exklusivt pedagogiskt projekt inom skolan och problematiserar att fokus ofta ligger på affärsidéer och ledningskompetens. Författaren efterlyser mer reflektion kring bredare sociala och politiska

konsekvenser i frågor som gäller elevernas självständighet och föredrar former där elever är mer självbestämmande även när det gäller samarbetsrelationer.

Österrike

Resultaten i *artikeln Entrepreneurial orientation and education in Austrian secondary schools* visar att elevers entreprenöriella egenskaper och benägenhet att starta företag kan påverkas med hjälp av riktade insatser på personlig nivå och i utbildningsprocessen. Undervisningen och skolans inställning till entreprenörskap har stor betydelse för att utveckla elevers entreprenörsanda. Enligt författarna är grupporienterade metoder viktiga för elevers benägenhet att starta företag. Teamwork är vanligt förekommande i arbetslivet, vilket kräver en hög nivå av social kompetens. Social kompetens utgör ett väsentligt bidrag till arbetets kvalitet i organisationer och när det gäller att bli egen företagare är sociala kontakter av väsentlig betydelse för företagets framgång. Behovet av att öka elevers sociala kompetens innebär att de måste få möjlighet att reflektera över det egna handlandet och förstå dess konsekvenser. För de praktiska aspekterna av livet och yrkeslivet är det viktigt för elever att förstå dynamiken i en verksamhet och det är därför viktigt att integrera inlärningsprocessen i elevers vardag. Undervisningens innehåll bör anknytas till elevernas egna erfarenheter så att de kan tillämpa kunskaper och färdigheter när de behövs. Enligt författarna beror skolans inställning till entreprenörskap delvis på vilken självbild skolan har samt skolans placering i den övergripande utbildningsmiljön. Entreprenörer i elevens direkta omgivning och

skolans inställning till entreprenörskap generellt, samt elevens kunskaper om ledarskap, organisation, näringsliv och ekonomi nämns som betydelsefulla faktorer. Enligt studien är det lättare att påverka elevers entreprenör-sanda än deras benägenhet att starta företag.

Sydafrika

Entreprenörskap anses som ett medel för ungdomar att komma ur den onda cirkel som uppstår vid brister i samhället. En hög arbetslöshet och stor utbredd fattigdom präglar Sydafrika och för att ungdomar ska bli jobbska-pare snarare än arbetssökande ska barn redan från tidig ålder lära sig att vara kunniga konsumenter, utveckla rätt attityd till arbete och utveckla de färdigheter som behövs för att identifiera möjligheter. Så småningom kan de starta en egen verksamhet. Utbildning i entreprenör-skap kommer därför att bidra till idealet att ge så många människor som möjligt en chans i livet genom att den mänskliga potentialen utvecklas hos alla sydafrikaner. I artikel *A decade of entrepreneurship education in South Africa*, beskriver utvecklingen under en längre period och de initiativ som har tagits av den privata sektor och utbildningssektor när det gäller utbildning i entrepre-nörskap i Sydafrika. *Junior Achievement (JA)*, *The Educa-tion with Enterprise Trust (EWET)* och *Youth Enterprise Society (YES)* är några exempel på privata organisationer som är involverade i sydafrikanska skolor. De många ini-tiativ och insatser av olika aktörer för att främja utbild-ning i entreprenörskap i Sydafrika som skett under det senaste decenniet, samt de övergripande positiva signa-lerna från elever i en enkätstudie, visar att utbildningen

är på rätt väg. Undervisning i entreprenörskap bör, enligt författaren, utan tvekan på lång sikt bidra till en fullständig utveckling av elevers lärande och skapa social välfärd för nationen i stort. Eftersom det finns stora skillnader mellan stad och landsbygd när det gäller lärares kompetenser, krävs mer forskning om lärarnas uppfattningar om entreprenörskap och dess innehåll, speciellt i relation till den nationella läroplanen för år 2005. Dessutom finns det stora skillnader i elevernas kulturella bakgrund, vilket innebär en extra utmaning för skolorna att implementera läroplanen.

Entreprenörskap är kontextberoende och det görs flera försök att arbeta med både den företagande och den företagsamma delen på skolor i syfte att både öka elevers motivation samt att få ökade intäkter till skolan. Artikeln *Entrepreneurial orientation and practice: three case examples of historically disadvantaged primary schools* (2010) är ett exempel på detta. Xaba Mgadla och Malindi Maclane har studerat hur tre historiskt sett icke gynnsamma grundskolor arbetar entreprenöriellt utifrån kategorierna; uppfinningsrikedom, handlingskraft) och risktagande. Skolornas skilda förutsättningar och behov styr hur entreprenörskapet utövas. Syftet är att studera vilka resurser dessa skolor identifierar som hållbara insatser, som i sin tur genererar resurser, samt om och hur dessa skolor identifierar möjligheter för förbättring och förstärkning av undervisning och lärande. Ledarskapet på dessa skolor karakteriseras av mod att leda skolorna och ta itu med de utmaningar de står inför. Man talar här om ett visionärt ledarskap som är nyckeln till att kunna identifiera möjligheter, uppvisa mod och ett

ansvarsfullt risktagande. Resultaten visar att de studerade skolorna utnyttjade eller använde befintliga men tidigare förbisedda och därigenom outnyttjade verktyg, idéer och metoder. De använde sin kreativitet dels för att få in pengar till skolan, dels för att förändra och utveckla undervisningen. Sammantaget menar författarna att dessa tre skolor uppvisar entreprenörsanda genom att ta kalkylerade risker, vara uppfinningsrika och handlingskraftiga.

I en jämförande studie mellan Sverige och Sydafrika diskuteras om och på vilka sätt demokratifostran påverkar eller påverkas av entreprenöriell undervisning. Eva Leffler och Gudrun Svedberg försöker tillsammans med Melodi Botha i artikeln *A global entrepreneurship wind is supporting or obstructing democracy in Schools: a comparative study in the North and the South* (2010) reda ut den här relationen. I diskussionen framkommer att demokratifostran är överordnad men att det finns retoriska bindningar mellan demokratifostran och entreprenörskap i skolan såsom fostran till oberoende, initiativtagande, möjlighetssökande, ansvarstagande och kreativitet. Ett kritiskt förhållningssätt till entreprenörskap i vilket värdegrundsfrågan lyfts fram är nödvändig. Farhågor och risker med att det individuella perspektivet på entreprenörskap får dominera kan undvikas om demokratifostran får utgöra grunden för all undervisning i skolan.

Lesotho

I artikeln *Entrepreneurship education in Lesotho secondary schools: pedagogical challenges* undersöks i vilken utsträckning utbildning i entreprenörskap är en del av

den dagliga verksamheten i gymnasieskolor i Lesotho. Studien genomfördes i 18 skolor och olika forskningsmetoder användes, såsom videoinspelning, intervjuer och dokumentanalys. Resultaten tyder på att lärarna huvudsakligen använder traditionella metoder i undervisningen, vilket ger föga utrymme för en entreprenöriell utveckling. Detta förstärks av de frågor lärarna ställer i klassrummet. Undervisningen återspeglar inte de grundläggande värderingar och färdigheter som står i centrum när det gäller entreprenörskap i skolan, enligt författarna. De rekommenderar därför mer support för lärare så att de får kunskap om nya pedagogiska metoder. Det gäller både lärare i utbildning och fortbildning.

Australien och Nya Zeeland

I en australiensisk studie, *Enterprise Education: Influencing Students' perceptions of Entrepreneurship*, har forskare undersökt effekten av elevernas deltagande i ett entreprenörskapsprogram och visar att elevernas uppfattningar om företag och att starta företag påverkas positivt. Resultaten visar att eleverna som deltog i YAA-program (*Young Achievement Australia*) upplevde nyttan med undervisningen och att de ser möjligheter att starta företag. Författarna argumenterar att resultatet ger stöd för introduktion av program för utbildning i företagande på gymnasiet. Skolor och andra organisationer bör därför förstå fördelarna med entreprenörskapsprogram som ger eleverna möjlighet att se företagande som en karriärmöjlighet.

I en nyzeeländsk studie, *Delivering enterprise education in New Zealand*, beskrivs programmet YES (Young Enterprise Scheme) för gymnasiet. Syftet med utbild-

ning i entreprenörskap är att utveckla elevernas färdigheter och attityder som ger dem möjlighet att vara både arbetsskapare och arbetssökande, och hjälpa dem att bidra till den så kallade ”kunskapsekonomin”. Enligt författarna finns ett ökat intresse i Nya Zeeland för det potentiella bidrag som undervisning i entreprenörskap kan ge och man försöker främja att egenföretagande som ett legitimt karriäralternativ. Resultaten visar att lärarnas roll var mycket viktig för att påverka hur framgångsrikt entreprenörskap i skolan blir. Den roll som regionala samordnare har ansågs också vara avgörande. De faktorer som ingår i en region, inte bara socioekonomiska och geografiska skillnader, påverkar undervisningen. Entreprenörskapsprojekt i skolan är kulturellt och kontextuellt bundna och att anpassa undervisningen till regionala förutsättningar anses därför viktigt. Resultaten visar också att ”god praxis” och lokala initiativ har mer betydelse för ett framgångsrikt entreprenörskap i skolan än en förutbestämd generell modell.

Hong Kong (Kina)

Drivkraften bakom behovet av entreprenörskap är enligt artikeln *Practicing Entrepreneurship Education for Secondary Pupils through the Operation of a New Year Stall in Hong Kong* att små företag kan skapa fler arbetstillfällen. Resonemanget känns bekant från andra internationella exempel, inte minst de europeiska. Trots att utbildning i entreprenörskap inte officiellt finns i läroplanen, inser lärarna att entreprenörskapet har betydelse för individ och samhälle. Flera skolor har introducerat nya aktiviteter så att eleverna får en känsla för entreprenörskap.

Författaren har undersökt ett antal skolor där elever har arbetat med att starta kiosker. Det har varit en tradition att sälja saker några dagar före det kinesiska nyåret. Elever säljer olika produkter, allt från blommor till leksaker, i tillfälliga kiosker. Under de senaste åren har många skolor deltagit i denna verksamhet. Lärare och elever har uttryckt att det är ett bra tillfälle att undervisa i entreprenörskap och de bekräftar att entreprenörskap i skolan uppmuntrar utvecklingen av färdigheter och egenskaper som arbetsgivarna efterfrågar, som t.ex. lagarbete, engagemang och flexibilitet. Det kan också bidra till att utveckla elevernas kunskap och förståelse för näringslivet och arbetslivet.

I en annan artikel, *The sustainability of enterprise education: a case study in Hong Kong*, studeras ett utbildningsprogram som kallas "Teen Entrepreneurs Competition" (TEC). Programmet utvecklades på lärarutbildningen i samarbete med skolor och intressenter i närsamhället. Deltagare och intressenter i närsamhället visade sig vara positiva till TEC. Forskningsresultaten visade också att TEC har en positiv inverkan på elevers utveckling av entreprenöriella kunskaper, färdigheter och attityder. För att vidga effekten av entreprenörskapsutbildning i samhället är det nödvändigt att upprätthålla en sådan utbildning under en längre tid. Det skapar en kontext för kollaborativt lärande vilket ökar elevernas förståelse för entreprenörskap. Dessutom skapar kontakter med lokalsamhället en förutsättning för kontinuitet.

I en studie av gymnasieelever som deltog i entreprenörskapsprojekt och som resulterade i artikeln *Social interaction and adolescent's learning in enterprise education*,

lyfts sociala aspekter i lärandet som är viktiga för entreprenörskap. Enligt författarna betonar andra studier om entreprenörskap framför allt individuella aspekter av lärandet samtidigt som de interaktiva sidorna har fått mindre uppmärksamhet, trots att de är viktiga för den entreprenöriella lärprocessen. Eleverna i studien upplevde det som positivt att arbeta tillsammans med sina lärare och klasskamrater och att det har påverkat deras syn på entreprenörskap. De känner dock fortfarande att de är beroende av sin lärare eftersom de tror att läraren har de kunskaper som behövs. Författarna föreslår därför att det är viktigt att betona sociala aspekter i entreprenörskapskurser och att eleverna förstår att interaktion med andra är en kunskapsskapande process. Att vidga den interaktiva processen genom att involvera andra personer än läraren kan bidra till ett mer autentiskt lärande.

Indien

Lärares betydelse för elevers lärande lyfts fram i artikeln *Teachers and Socio-educational Entrepreneurship*. Studien visar hur lärare har uppnått sina utbildningsmål i skolor på landsbygden, som karakteriseras av både socioekonomisk och utbildningsmässig fattigdom, genom att de har ändrat sina roller med hjälp av entreprenöriella metoder. Författarna argumenterar för att lärare måste vara entreprenöriella själva och skapa lokala informella nätverk samt ha kontakter med det omgivande samhället. Deras roll utanför skolan har betydelse för lokalsamhället vilket också förstärker deras pedagogiska ledarskap i skolan. Kontakterna med lokalsamhället ger lärarna förnyat fokus på aktiviteter i klassrummet.

USA

Forsknings- och policyrapporten *On the Road to an Entrepreneurial Economy* beskriver vikten av entreprenörskap för Amerikas ekonomiska utveckling. I rapporten betonas vikten av både kreativa och högutbildade personer som kommer att bli morgondagens entreprenörer och innovativa och entreprenöriella personer anställda inom arbetslivet. Entreprenörskap handlar i grunden om framgångsrik utveckling och kommersialisering av nya idéer. Den globala miljö vi lever i kommer att påverka såväl våra anställningsplatser som antalet anställningar. Detta kräver entreprenörstänkande ”entrepreneurial mindsets”. Författarna är dock kritiska mot utvecklingen i det amerikanska skolsystemet och menar att det faktiskt inte är någon överdrift att säga att det offentliga skolväsendet, som det för närvarande är organiserat, är anti-entreprenöriellt. Bland annat nämns att läroplanen inte tillräckligt främjar kreativitet och entreprenörstänkande hos elever i grundskolan och gymnasiet. Eleverna får för lite stimulans till entreprenörskapstänkande eller att se innovativa möjligheter. I samband med dessa argument understryks vikten av en god utbildning som innehåller mer aspekter av entreprenörskap. Dessutom kan entreprenörskap i skolan på grundskole- och i gymnasienivå vara värdefullt för barn som kommer från missgynnade familjer. I samband med policyrekommendation diskuteras bland annat att beslutsfattare bör tillåta lärare att vara lika entreprenöriella som övriga individer i samhället. En entreprenöriell kultur i skolorna kommer att motivera nuvarande lärare att vara innovativa och de kommer att bidra till att locka nästa generation av välut-

bildade lärare. Ett annat förslag är att skolorna skapar fler kontakter med det omgivande samhället, till exempel via så kallade "community-based mentors."

Även i ett antal andra amerikanska artiklar kritiserar skolsystemet i USA och ett behov för förändring uttrycks. Exempel finns i *The Chasm remains*, och i *What Innovators Can, and Cannot Do*. Ett begrepp som "Educational entrepreneurship" diskuteras och förespråkas av flera debattörer. Det finns ett flertal organisationer som erbjuder utbildning inom området. *Teach for America* (TFA), *the Knowledge is Power Program* (KIPP), *High tech High*, *the New Teacher Project* (TNTP), *New Leaders for New Schools* (NLNS), är några exempel. Dessa organisationer, som kan vara vinstdrivande, fokuserar ofta sin verksamhet på skolor i städer där barn från minoritetsgrupper och fattiga miljöer finns.

I artikeln *Gender, Entrepreneurial Self-Efficacy, and Entrepreneurial Career Intentions: Implications for Entrepreneurship Education* visas att det finns könsskillnader beträffande attityder till entreprenörskap i årskurs 6–9 och på gymnasiet i relation till förväntningar på framtida karriärmöjligheter, vilket tycks spegla tidigare studier. Resultatet tyder på att entreprenörskap kan upplevas som ett "manligt" fält och att unga kvinnor kan känna begränsade karriärvalsmöjligheter eftersom de känner att de inte har de nödvändiga kunskaper och färdigheter. Författarna menar dock att entreprenörskap i skolan kan ha en egaliserande effekt som gör att tjejer kan få en mer positiv syn på entreprenörskap och egenföretagande.

Kanada

Entreprenörskapsundervisning i Kanada är i stor utsträckning förknippad med elevföretag. Men vad menas egentligen med att lära sig bli företagsam i skolan? Matthias Pepin väljer i artikeln *Enterprise education: a Deweyan perspective* att använda sig av Deweys tankar om lärande och undervisning när han diskuterar på vilka sätt man kan förstå entreprenöriell undervisning. Han lyfter fram en modell i vilken reflektionen är grunden för allt lärande. Varje led i lärprocessen återkopplas genom reflektion. Devisen "learning by doing" får en djupare innebörd och utvecklas till "learning through action and reflection"

Sammantaget går att utläsa att entreprenörskap inom undervisning i ett internationellt sammanhang är kontextberoende och utgår från lokala tolkningar och behov. Fortfarande är den företagande delen stark även om begreppet på senare år börjat breddas och luckras upp från enbart ekonomisk förståelse till socialt entreprenörskap. I skolan är det dock företagsetablering som är utgångspunkten i undervisningen även om det kopplas till olika ämnen och ämnesområden.

Litteraturförteckning med webbadresser

- Abildtrup Johansen, Rathe, Anna Louise & Rathe Jørgen (1997) *Möjligheternas barn i möjligheternas skola: en pedagogisk profil – från idé till verklighet*. Stockholm: Utbildningsradion.
- Ahl, Helene (2002) *The Making of the Female Entrepreneur: a Discourse Analysis of Research Texts on Women's Entrepreneurship*. Jönköping: Jönköping International Business School.
- Alsos, Gry., Rasmussen, Einar. og Rønning, Wenche (2005) *Har du en god ide? Ideskaping i ungdomsbedrifter*, NF-arbeidsnotat 1008/2005. Bodø: Nordlandsforskning.
- Backström – Widjeskog, Bettina (2008) *Du kan om du vill. Lärares tankar om fostran till företagsamhet*. Akademisk avhandling. Åbo Akademis Förlag, Finland.
- Bager Torben & Løwe Nielsen (red.)(2009) *Entreprenørskab og kompetencer*. København: Børsens Forlag.
- Bakker, Jasper & de Jong, Sijbren (2006) *Leren is Ondernemen – Draagvlak voor een vignet Leren Ondernemen?* Groningen: Rijksuniversiteit Groningen. Wetenschapswinkel Economie & Bedrijfskunde.
- Bal, José; Bruins, Anne; de Jonge, Jos; Tan, Sita; Wennekers, Sander, & Verheul, Ingrid. (2007) *Ondernemerschap in het primair en voortgezet onderwijs*. Rotterdam; EIM och Erasmus Universiteit
- Bekendtgørelse om uddannelse i professionsbacheloror som lærer i folkeskolen 2006* <http://www.emu.dk> [hämtad 10 01 15].
- Berglund, Karin & Holmgren, Carina (2005) *The Process of Institutionalizing Entrepreneurship within the Educational System*. Paper presented at the RENT XIX Conference in Naples, November 17–18.

- Berglund, Karin & Holmgren, Carina (2006) *At the Intersection of Entrepreneurship Education Policy and Practice: on conflicts, tensions and closures...* Paper presented at the 14th Nordic Conference on Small Business Research 11–13th May in Stockholm.
- Berglund, Karin & Holmgren, Carina (2007) *Entreprenörskap & skolan: Vad berättar lärare att de "gör" när de gör entreprenörskap i skolan?* Örebro: Forum för småföretagsforskning.
- Berglund, Karin & Holmgren, Carina (2008) Entreprenörskap och ordning och reda. Hur hänger de(t) ihop? I Berglund, Karin & Johansson, Anders, W (red.) *Arenor för entreprenörskap* (ss. 32–51). Örebro: Forum för småföretagsforskning.
- Birdthistle, Naomi; Hynes, Briga & Fleming, Patricia (2007) Enterprise education programmes in secondary schools in Ireland. A multi-stakeholder perspective. In: *Education + Training*. 49 (4), 265–276.
- Björkman, Conny (2008) *Internal capacities for school improvement: principals' views in Swedish secondary Schools*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Celio, Mary Beth; Guin, Kacey & Hill, Paul, T. (2003) The Chasm remains. In: *Education Next*, Spring 2003, 52–55.
- Chand, Vijaya Sherry and Amin-Choudhury, Geeta (2006): Teachers and Socio-educational Entrepreneurship: Competence as a Consequence. *The Journal of Entrepreneurship*. 15(2), 97–114.
- Cheung, C. K. (2008) Practicing Entrepreneurship Education for Secondary Pupils through the Operation of a New Year Stall in Hong Kong. In *The Asia-Pacific Education Researcher*. 17(1), 15–31.
- Dahlstedt, Magnus & Herzberg, Fredrik (2011) Den entreprenörskapande skolan: Styrning, subjektskapande och entreprenörskapspedagogik. I *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 2011, 16 (3), 179–198.
- Dahlström, Hans (1999) *Entreprenörskap: Vad? Hur? Och Varför?* Rapport från Individanpassad skola.

- Davies, Ian; Fülöp, Márta; Hutchings, Merry; Ross, Alistair & Berkics, Mihály (2004) Citizenship and enterprise: issues from an investigation of teachers' perceptions in England and Hungary. In: *Comparative Education*. 40 (3), 363–384.
- Deakins, David; Glancey, Keith; Menter, Ian & Wyper, Janette (2005) Enterprise Education: The Role of Head Teachers. In: *International Entrepreneurship and Management Journal*. 1, 241–263.
- Deuchar, Ross (2004) Changing paradigms – the potential of enterprise education as an adequate vehicle for promoting and enhancing education for active and responsible citizenship: illustrations from a Scottish perspective. *Oxford Review of Education*. 30(2), 223–239.
- Drugge, Christina & Danell, Torbjörn (2006) *Företagsamt lärande och arbetsliv. Ett utbildningsmaterial för arbetslivet: företagare – näringsliv – närsamhälle*. Umeå: Länsstyrelsen i Västerbotten.
- EACEA (2012) *Entrepreneurship Education at School in Europe: National Strategies, Curricula and Learning Outcomes. Education, Creativity and Entrepreneurship in an Era of Global Change. Programme for the Icelandic Presidency of the Nordic Council of Ministers in research, culture and education* bella.mrn.stjr.is/utgafur/formennskuaaetlun_menntamal_enska.pdf [hämtad 09 12 16].
- Entreprenörskap i skolan – en kartläggning* (2010). Stockholm: Skolverket.
- Erkkilä, Kristiina (2000) *Entrepreneurial education: Mapping Debates In The United States, The United Kingdom And Finland*. New York: Garland Publishing, Inc.
- European Commission (2007): *Assessment of compliance with the entrepreneurship education objective in the context of the 2006 Spring Council conclusions*. Brussels: Enterprise and Industri Directorate-General.

- Europeiska gemenskapernas kommission (2006a) *Genomförande av gemenskapens Lissabonprogram: Främja Entreprenörstänkande genom utbildning och lärande*. Bryssel; KOM(2006) 33 slutlig.
- Europeiska kommissionen (2002) *Slutrapport från expertgruppen för BEST-projekten om utbildning för entreprenörskap*.
- Europeiska kommissionen (2004a) *Att hjälpa till att skapa entreprenörsanda: En fördjupning med god praxis för att främja entreprenörsanda och entreprenörsförmåga genom utbildning*. Luxemburg: Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer.
- Europeiska kommissionen (2004b) *Slutrapporten från expertgruppen för utbildning för entreprenörskap. Att göra framsteg när det gäller att främja företagandan och entreprenörsförmågan på primär och sekundär utbildningsnivå*. Bryssel: Generaldirektorat för näringslivet.
- Europeiska kommissionen (2005) *Elevföretag inom sekundärbildningen. BEST-projektet: Slutrapport från expertgruppen*. Bryssel: Generaldirektorat näringsliv, enhet Entreprenörskap.
- Europeiska kommissionen (2011) *Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as a Critical Success Factor: "A report on Teacher Education and Training to prepare teachers for the challenge of entrepreneurship education"*. Bryssel: Generaldirektorat näringsliv, enhet Entreprenörskap.
- Europeiska unionens officiella tidning L348/115, http://ec.europa.eu/news/eu_explained/081224_1_sv.htm; [hämtad 09-12-01].
- Europeiska kommissionen http://ec.europa.eu/news/eu_explained/081224_1_sv.htm [hämtad 09-12-01].
- Ewing Marion Kauffman Foundation (2007) *On the Road to an Entrepreneurial Economy: A Research and Policy Guide*. Version 2.0, July 2007, http://www.kauffman.org/uploadedFiles/entrepreneurial_roadmap_2.pdf [hämtad 10-01-08].

- Faggan, Catherine (2006) Three Es for teachers: economics, enterprise and entrepreneurship. *Teacher Development*. 10(3), 275–291.
- Falk Lundqvist, Åsa & Danell, Torbjörn (2005a) *Företagsamt lärande och ledarskap. Ett utbildningsmaterial för skolläda-re och politiker*. Umeå: Länsstyrelsen Västerbotten.
- Falk Lundqvist, Åsa & Danell, Torbjörn (2005b) *Företagsamt lärande i lärarutbildningen. Att lära andra lära företagsamt*. Umeå: Länsstyrelsen Västerbotten.
- Falk Lundqvist, Åsa & Hallberg, Per-Gunnar (2006) *Företagsamt lärande i teori och praktik. Handbok och idémateri-al för lärare och elever*. Umeå: Länsstyrelsen Västerbotten.
- Faoite, Diarmuid De; Henry, Colette; Johnston, Kate & Sijde, Peter van der (2003) Education and training for entrepreneurs: a consideration of initiatives in Ireland and The Netherlands. In: *Education + Training*. 45 (8/9), 430–438.
- Fin, Chester, E. & Hess, Frederick, M. (2007) What Innovators Can, and Cannot, Do. *Education Next*, Spring 2007, 48–56.
- Fonden for entreprenørskap/Young Enterprise Danmark (2012) *Entreprenørskab fra ABC til Ph.D.– 2011/2012*.
- Forsknings- og Innovationsstyrelsen, Videnskabsministeriet (2008) *Kortlægning af indsatsen for fremme af innovation og entreprenørskab i de danske uddannelser – 2008*.
- Forum för småföretagsforskning (2005) *Entreprenørskap i grund- och gymnasieskolan: en undersökning läsåret 2003/2004*. Örebro: Forum för småföretagsforskning.
- Frank, Herman; Korunka, Christian; Lueger, Manfred & Mugler, Josef (2005) Entrepreneurial orientation and education in Austrian secondary schools. *Journal of Small Businesses and Enterprise Development*. 12 (2), 259–273.
- Fransson, Karin (2001) *Redovisning av Skolverkets utredningsuppdrag: Trettio år med ”skola – arbetsliv” – en översikt*. Stockholm: Lärarhögskolan i Stockholm, Institutionen för samhälle, kultur och lärande, Enheten för studie- och yrkesför-djupning.

- From, Jörgen (2009) Entreprenörskapsutbildning. I Olofsson, Anders (red.) *Entreprenörskapsutbildning i skola och samhälle – Formering av en ny pedagogisk identitet?* (ss. 42–80). Utbildningsvetenskapliga studier 2009:1. Härnösand: Mittuniversitetet.
- Frydenlund, Svein & Eide, Trude Hella (2005) *Ungt Entreprenørskap: ”Program for nyskaping og entreprenørskap i oppløring og utdanning i Norge, 2001–2005*. ØF-notet 15/2004. Lillehammer: Østlandsforskning.
- Frydenlund, Sven; Eide, Trude Hella & Johansen, Vegar (2006) *Følgforskning av Ungt Entreprenørskapsprogram: Program for nyskaping og entreprenørskap i oppløring og utdanning i Norge (2001–2005)*. ØF-notat 07/2006. Lillehammer: Østlandsforskning.
- Gibb, Allan, A. (1993) The Enterprise Culture and Education *International Small Business Journal* 11(3), 11–34.
- Gunnarsdóttir, Rósa (2001) *Innovation Education: defining the phenomenon*. Diss. Leeds: University of Leeds, School of Education.
- Haftendorn, Klaus & Salzano, Carmela (2003a) *Facilitating Youth Entrepreneurship, Part I: An analysis of awareness and promotion programmes in formal and non-formal education*. Geneva: International Labour Office (ILO).
- Haftendorn, Klaus & Salzano, Carmela (2003b) *Facilitating Youth Entrepreneurship, Part II: A directory of awareness and promotion programmes in formal and non-formal education*. Geneva: International Labour Office (ILO).
- Hammarsten, Lennart, Westlund, Christer & Westlund, Marielle (2012) *Handbok i att leda en skola för eldsjälur: en målorienterad arbetsorganisation med tydlig beslutsstruktur*. Uddevalla: Me University.
- Haugum, Margrete (2005) *Ungdomsbedrifter og entreprenørskap – 2005*. NTF-notat 4/2005.
- Steinkjer: Trøndelag Forskning og utvikling AS.

- Holmgren, Carina (2004) *Skapa din framtid – en utvärdering av Open for Business*. Örebro: Forum för småföretagsforskning.
- Holmgren, Carina (2008) Entreprenörskap i skolan – var och vad? I Lundström, Anders & Sundin Elisabeth (red.) *Perspektiv på förnyelse i offentlig verksamhet* (ss. 173–193). Örebro: Forum för småföretagsforskning.
- Holmgren, Carina (2009) *Den företagsamma skolan: en processstudie*. Örebro: Forum för småföretagsforskning.
- Holmgren, Carina (2009) Open for Business? I Olofsson, Anders (red.) *Entreprenörskapsutbildning i skola och samhälle – Formering av en ny pedagogisk identitet?* (ss. 112–138). Utbildningsvetenskapliga studier 2009:1. Härnösand: Mittuniversitetet.
- Holmgren, Carina & From, Jörgen (2005) Taylorism of the Mind: entrepreneurship education from a perspective of educational research *European Educational Research Journal* 4(4), 382–390.
- Hörnqvist, Maj-Lis & Leffler, Eva (2014). Fostering an Entrepreneurial Attitude: Challenges in Principal Leadership. *Education + Training*, 56(6), 551–561.
- Icelandic Government (2009) *Education, Research and Innovation policy A new direction for Iceland*, <http://www.oecd.org/dataoecd/60/42/42846300.pdf> [hämtad 10 01 15].
- Johannisson, Bengt (2009) Den svenska skolans vändor inför entreprenörskapets utmaning. I Skogen, Kjell & Sjøvoll, Jarle (red.) *Pedagogisk entreprenörskap: innovation og kreativitet i skoler i Norden*. (ss. 91–105). Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Johannisson, Bengt & Madsén, Torsten (1997) *I entreprenörskapets tecken: en studie av skolning i förnyelse*. Stockholm: Närings- och handelsdepartementet.
- Johannisson, Bengt, Madsén, Torsten & Wallentin, Christer (2000) *Aha! Företagsamt lärande*. Stockholm: Utbildningsradion.

- Johannisson, Bengt, Amundsson, Annette & Kivimäki, Karin (2009) Skolning i entreprenörskap som mångsidig kamp för ökad insikt. I Skogen, Kjell & Sjøvoll, Jarle (red.) *Pedagogisk entreprenörskap: innovation og kreativitet i skoler i Norden*. (ss.171–188). Trondheim: Tapir akademisk forlag,
- Johansen, Veigar & Eide, Trude Hella (2006) *Entreprenørskapsopplering i skolen. Hovedkonklusjoner fra 3års følgeforskning av Ungt Entreprenørskapsprogram: Program for nyskaping og entreprenørskap i opplering og utdanning i Norge (2001–2005)*. ØF-notat 13/2006. Lillehammer: Østlandsforskning.
- Johansen, Vegard; Eide, Trude Hella; Harris-Christensen, Helena (2006) *Forskning på entreprenørskapsopplering i Norge*. ØF-rapport 19/2006.
- Johansen, Vegard & Schanke Tuva (2013) Entrepreneurship Education in Secondary Education and Training. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 57(4), 357–368.
- Johansen, Vegard & Schanke Tuva (2014) Entrepreneurship Projects and Pupils' Academic Performance: a study of Norwegian secondary schools. *European Educational Research Journal* 13(2), 155–166.
- Johansen, Jan-Birger (red) (2012) *Skapende og kreativ læring: pedagogisk entreprenørskap i forskning og utvikling av lærprocesser*. Trondheim: Akademika forlag.
- Johansson, Anders W. och Berglund, Karin (2008) Kreativ imitation – berättelser om innovationer i skolan. I Lundström, Anders & Sundin Elisabeth (red.) *Perspektiv på förnyelse i offentlig verksamhet* (ss. 155–172). Örebro: Forum för småföretagsforskning.
- Johnson, Clifford (1988) Enterprise education and training. *British Journal of Education and Work* 2(1), 61–65.
- Jones, Brian & Iredale, Norma (2006) Developing an entrepreneurial life skills summer school *Innovations in Education and Teaching International* 43 (3), 233–244.
- Jones, Brian & Iredale, Norma (2010) Enterprise education as pedagogy *Education + Training* 52(1), 7–19.

- Jónsdóttir, Svanborg, R. (2008) *Analysis of Entrepreneurship Education in Vocational Education and Training in Iceland*. Reykjavik: Leonardo National Agency.
- Josefsson, Bostani, Salomeh & Josefsson, Robin (2009) *Formativ bedömning vid entreprenöriellt lärande: så här gör du*. Sunne: Me University.
- Jämställdhet och entreprenörskap i skolan*. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län.
- Kankaanranta, Ulla-Britt (2006) *E-boken – om människor och entreprenörskap*. Härnösand: Länsstyrelsen i Västernorrland.
- Karlsen, Eivind (2001) *Entreprenörskap i skolen. Et satsingsområde for nordiske skolmyndigheter?* NF-rapport nr 10: 2001.
- Karlsson, Harriet, Kristoffersson, Ingrid & Sandås, Inger (2008) *Skapa din arena! Entreprenörskap – företagsamt lärande*. Fakta-bok – lär entreprenörskap. Malmö: Liber.
- Karlsson, Harriet, Kristoffersson, Ingrid & Sandås, Inger (2008) *Skapa din arena! Entreprenörskap – företagsamt lärande*. Tanke-bok – tänk entreprenörskap. Malmö: Liber.
- Karlsson, Håkan (2009) Utbildning i, om och för entreprenörskap: Fallstudier i gymnasieskolan. I Olofsson, Anders (red.), *Entreprenörskapsutbildning i skola och samhälle – Formering av en ny pedagogisk identitet?* (ss. 82–108). Utbildningsvetenskapliga studier 2009:1. Härnösand: Mittuniversitetet.
- Komulainen, Katri, Johanna (2006) Neoliberal educational policy: A case study of Finnish textbooks of entrepreneurial education. *Nordisk Pedagogik* 3, 212–228.
- Komulainen, Katri, Korhonen, Maija & och Rätty, Hannu (2009). Risk-taking abilities for everyone? Finnish entrepreneurship education and the enterprising selves imagined by pupils. *Gender and Education* 21(6), 631–649.
- Korhonen, Maija, Komulainen, Katri & Rätty, Hannu (2012) Not Everyone Is Cut out to Be the Entrepreneur Type: How Finnish School Teachers Construct the Meaning of Entrepreneurship Education and the Related Abilities of the Pupils. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 56 (1), 1–19.

- Nordisk ministerråd (2011) *Kreativitet, innovasjon og entreprenørskap i utdanningssystemene i Norden – Bakgrunn og begrepsinnhold basert på politisk initiering og strategivalg*.
- Kunnskapsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet och Närings- og Handelsdepartementet. *Entreprenørskap i utdanningen – fra grunnskole til høyere utdanning 2009–2014*. Oslo 2009.
- Lackéus, Martin. (2013). *Entreprenöriellt lärande. Vad innebär det och vilken betydelse kan det ha? En kunskapsöversikt*. Forskning i korthet 2013:2. Kommunförbundet Skåne.
- Lackéus, Martin & Moberg, Kåre (2013). *Entreprenörskapsutbildning från ABC till Ph.D.* Stockholm: Entreprenörskapsforum.
- Landström, Hans (2000) *Entreprenörskapets rötter* (2:a uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Leffler, Eva (2006) *Företagsamma elever: diskurser kring entreprenörskap och företagsamhet i skolan*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Leffler, Eva (2008) Entreprenörskap och företagsamhet i skolan. *Grundskoletidningen* 18(2), 34–42.
- Leffler, Eva (2009a) The Many Faces of Entrepreneurship: a discursive battle for the school arena, in *European Educational Research Journal* 8(1), 104–116.
- Leffler, Eva (2009b) Entreprenörskap i skolan: Företagande eller företagsamma elever? *Locus* 21(2), 20–37.
- Leffler, Eva (2009c) *Företagsamhet i företagsamma Halland: erfarenheter och lärdomar från en grundskolas gemensamma satsning på företagsamt lärande*. Umeå: Umeå universitet.
- Leffler, Eva (2012) Entrepreneurship in Schools and the Invisible of Gender: A Swedish Context. In: Thierry Burger-Helmchen (Ed.), *Entrepreneurship – Gender, Geographies and Social Context*. Rijeka: InTech, 31–52.
- Leffler, Eva (2014) Enterprise Learning and School Subjects – A Subject Didactic Issue? *Journal of Education and Training*, 1(2), 15–30.

- Leffler, Eva & Mahieu, Ron (2010) Entreprenörskap: ett nytt fostransprojekt i skolan. I Larsson, Anna (red.) *Fostran i skola och utbildning: Historiska perspektiv*. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria.
- Leffler, Eva & Svedberg, Gudrun (2003) Enterprise in Swedish rural schools: Capacity building through Learning networks in *Queensland Journal of Educational Research* 19(2), 83–99.
- Leffler, Eva & Svedberg, Gudrun (2005) Enterprise Learning: a challenge to education? *European Educational Research Journal* 4(3), 219–227.
- Leffler, Eva, Svedberg, Gudrun & Botha, Melodi (2010). A global entrepreneurship wind is supporting or obstructing democracy in Schools: a comparative study in the North and the South. *Education Inquiry* 1(4), 309–328.
- Leffler, Eva & Falk-Lundqvist, Åsa (2013). What about Students' Right to the 'Right' Education? An Entrepreneurial Attitude to Teaching and Learning. In: Alexander E. Wiseman (ed.) *International Educational Innovation and Public Sector Entrepreneurship. International Perspectives on Education and Society*, Vol 23. Emerald Group Publishing Limited, pp. 191–208.
- Leffler, Eva & Hörnqvist, Maj-Lis (2014) Entreprenöriellt förhållningssätt i skolan: möjligheter och utmaningar för skolledare. I M. Törnsén & H. Ärlestig (red.) *Ledarskap i centrum: om rektor och förskolechef*. Malmö: Gleerups, 131–143.
- Lewis, Kate and Massey, Claire (2003) Delivering enterprise education in New Zealand. *Education + Training*, 45 (4), 197–206.
- Liebel, Manfred (2009) School pupils' firms and mini-companies in Germany. *International Journal of Sociology and Social Policy*. 298 (3/4), 186–196.
- Lindgren, Monica (2000) *Kvinnor i friskolor: Om kön, entreprenörskap och profession i identitetsskapandet*. Örebro: Forum för småföretagsforskning.

- Luktvaslimo, Monica. (2003) *Hva hendte siden? Ungdomsbedrifter i den videregående skolen. NTF-notat 1/2003*. Steinkjer: Trøndelag Forskning og utvikling AS.
- Lund, Birthe (2009) *Dannelse og innovasjonsstrategier i skolen*. I Skogen, Kjell & Sjøvoll, Jarle (Red.). *Pedagogisk entreprenørskap. Innovasjon og kreativitet i skoler i Norden*. (ss. 43–54). Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Lundström, Anders (2005) (Ed.), *Creating Opportunities for Young Entrepreneurship. Nordic examples and experiences*. Örebro: Swedish foundation for small business research.
- Lundström, Anders & Stevenson, Lois (2001) *Entrepreneurship Policy for the Future*. Swedish Foundation for Small Business Research
- Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. (2011). Stockholm: Skolverket. Tillgänglig på internet: <http://www.skolverket.se/publikationer>.
- Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. (2011). Stockholm: Skolverket. Tillgänglig på internet: <http://www.skolverket.se/publikationer>.
- Mahieu, Ron (2006) *Agents of Change and Policies of Scales: a policy study of Entrepreneurship and Enterprise in Education*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Malefetsane E. Nketekete & Maletete B. Motebang (2008) *Entrepreneurship education in Lesotho secondary schools: pedagogical challenges*. *Education, Knowledge & Economy*. 2 (2), 121–135.
- Man, Thomas Wing Yan & Yu, Christina Wai Mui (2007a) *The sustainability of enterprise education: a case study in Hong Kong* *Education + Training*. 49 (2), 138–152.
- Man, Thomas Wing Yan & Yu, Christina Wai Mui (2007b) *Social interaction and adolescent's learning in enterprise education. An empirical study*. *Education + Training*. 49 (8/9), 620–630.

- Mgadla, Xaba &, Maclane, Malindi (2010) Entrepreneurial orientation and practice: three case examples of historically disadvantaged primary schools, *South African Journal of Education* 30, 75–89.
- Ministeriet for videnskab, Udvikling och Teknologi, Kulturministeriet, Undervisningsministeriet, Økonomi- og Erhvervsministeriet, *Strategi for uddannelse i entreprenørskab* http://www.uvm.dk/~media/Files/Udd/Folke/PDF09/091119_strateg_uddannelse_entreprenoerskab.ashx [hämtad 10-02-02].
- Mühlenbock, Ylva (2004) *Inget personligt: om entreprenörskap i offentlig sektor*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, Förvaltningshögskolan.
- Mühlenbock, Ylva (2008) Skola utan gränser. I Lundström, Anders & Sundin Elisabeth (red.) *Perspektiv på förnyelse i offentlig verksamhet* (ss. 141–154). Örebro: Forum för småföretagsforskning.
- Nordin, Andreas (2012). *Kunskapens politik: en studie av kunskapsdiskurser i svensk och europeisk utbildningspolicy*. Diss. Växjö: Linnéuniversitetet, 2012.
- Nordisk industrifond & Forum för småföretagarforskning (2003) *Towards an Entrepreneurship Policy – A Nordic Perspective*, http://www.nordicinnovation.net/_img/towards_an_entrepreneurship_policy.pdf [hämtad 10-02-02].
- North, Ernest. (2002) A decade of entrepreneurship education in South Africa. *South African Journal of Education*. 22(1), 24–27.
- Nutek (1999) *Skolans entreprenörskole*. Helsingborg: Nutek.
- Nutek (2000) *För framtida företagsamhet: ett nationellt handlingsprogram för ungt företagande*. Stockholm: Nutek.
- Nutek (2004) *Projektplan Entreprenörskapsprogram 2005–2007*. Stockholm: Nutek.
- Nutek (2005) *Lärare om företagsamhet. VA-rapport 2005:2*. Stockholm: Nutek.

- Nutek (2007) *Så gör vi KomTek – idé och arbetssätt*. Stockholm: Nutek.
- Nutek (2008) *Entreprenörskap i stort och smått: lärdomar från det nationella entreprenörskapsprogrammet*. Stockholm: Nutek.
- OECD/CERI (1989) *Towards an "Enterprising" Culture: a Challenge for Education and Training*. Paris: OECD.
- OECD (1998) *Fostering Entrepreneurship*. The OECD Jobs Strategy. Paris: OECD.
- Olofsson, Anders (2008) Entreprenörskapsutbildning, ett nytt verktyg för att skapa kreativitet i skola och samhälle? I Lundström, Anders & Sundin Elisabeth (red.) *Perspektiv på förnyelse i offentlig verksamhet* (ss. 195 – 206). Örebro: Forum för småföretagsforskning.
- Olofsson, Anders (2009) Entreprenörskap som lokal skol- och samhällsförändring, I Olofsson, Anders (red.), *Entreprenörskapsutbildning i skola och samhälle – Formering av en ny pedagogisk identitet?* (ss. 16–39). Utbildningsvetenskapliga studier 2009:1. Härnösand: Mittuniversitetet.
- Otterborg, Annica (2011) *Entreprenöriellt lärande: gymnasieelevers skilda sätt att uppfatta entreprenöriellt lärande*. Diss. Jönköping: Högskolan för lärande och kommunikation.
- Pepin, Matthias (2012) Enterprise education: a Deweyan perspective *Education + Training* 54 (8/9), 801–812.
- Peterman, Nicole, E. and Kennedy, Jessica (2003) Enterprise Education: Influencing Student's perceptions of Entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*. Winter 2003, pp 129–144.
- Peterson, Marielle & Westlund, Christer (2007) *Så tänds eldsjälarna: en introduktion till entreprenöriellt lärande*. Stockholm: Nutek.
- Pittaway, Luke & Edwards, Corina (2012) Assessment: examining practice in entrepreneurship education. *Education + Training* 54 (8/9), 778–800.
- Prop. 2009/10:89. *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning*.

- Regeringskansliet (2009) *Regeringens strategi för entreprenörskap inom utbildningsområdet*. Stockholm: Näringsdepartementet och Utbildningsdepartementet.
- Remes, Liisa (2003) *Yrittäjyyskasvatuksen kolme diskurssia*. Akademisk avhandling. Jyväskylän Yliopisto, Opettajankoulutuslaito. (Refererad till i Backström-Widjeskog.)
- Riktlinjer för fostran till entreprenörskap*. Undervisningsministeriets publikationer 2009:8, Finland.
- Ristimäki, Kari (2000) *Koulun ja yrityselämän yhteistyö yrittäjyyskasvatuksen toimintamuotona*. Vaasan yliopiston julkaisuja, Selvityksiä ja raportteja 68. (Refererad till i Backström-Widjeskog.)
- Rustade för yrkeslivet? Företagens syn på skolans arbete och de ungas kompetenser* (2011). Lärarnas Riksförbund & Svenskt Näringsliv.
- Røe Ødegård, Inger Karin (2000) *Lærprocesse i pedagogisk entreprenørskap: å lære i dilemma og kaos*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.
- Røe Ødegård, Inger Karin (2014) *Pedagogisk entreprenørskap i lærerutdanning: en framtidrettet læringsstrategi*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Sagar, H. (2013). *Teacher Change in relation to Professional Development in Entrepreneurial Learning*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, Naturvetenskapliga fakulteten.
- Schøtt, Thomas & Ottósson, Hannes. (2009) *Entreprenørers træning i entreprenørskab: Effekten på foretagsomhed*. I Bager Torben & Løwe Nielsen (red.) (2009) *Entreprenørskab og kompetencer*. København: Børsens Forlag.
- Se mulighetene og gjør noe med dem! – strategiplan for entreprenørskap i utdanningen, 2004–2008*. Utdanningsdirektoratet, Norge.
- Sjöberg, Lena (2011) *Bäst i klassen?: lärare och elever i svenska och europeiska policytexter*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.

- Sjøvoll, Jarle (2009) Pedagogisk entreprenørskap gjennom kreativitet og innovasjon. I Skogen, Kjell & Sjøvoll, Jarle (red.). *Pedagogisk entreprenørskap. Innovasjon og kreativitet i skoler i Norden.* (ss. 17–27). Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Sjøvoll, Jarle (red) (2011) *Kreativitet, innovasjon og entreprenørskap i utdanningssystemene i Norden: Bakgrunn obegrepinnhold basert på politisk initiering og strægingvalg.* København: Nordisk ministerråd.
- Sjøvoll, Jarle (red) (2012) *Entreprenørskap i utdanningen: Aksjonsforskning for endring av skolens kultur.* Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Skogh, Inga-Britt (2006) *Didactic aspects on the education of entrepreneurship. Explaining and understanding students' actions in entrepreneur-oriented situations.* Paper presented at the 14th Nordic Conference on Small Business Research. Stockholm: 13–15 May.
- Skogh, Inga-Britt (2007) *Entreprenørskap i KomTek: en granskning av fyra entreprenørskapsprosjekt.* Stockholm: Nutek.
- Solstad, Karl Jan (2000) *Entreprenørskap – noko for skolen? Ei drøfting og ei kartlegging.* Bodø: Nordlandsforskning.
- Spielhofer, T. and Lynch, S. (2008) *Assessing Enterprise Capability: Guidance for Schools.* Slough: NFER.
- Stevenson, Lois & Lundström, Anders (2002) *Beyond the Rhetoric: Defining Entrepreneurship Policy and Its Best Components.* Örebro: Forum för småföretagsforskning.
- Stålhandske, Johan (2009) *Ungtreprenör! – en lärobok i entreprenørskap.* Lund: Studentlitteratur.
- Svedberg, Gudrun (2003) *Kreativitet och Företagsamhet i Skellefteå: ett skolutvecklingsprojekt i Skellefteås gymnasieskolor.* Skellefteå: Länsstyrelsen i Västerbottens län.
- Svedberg, Gudrun (2007) *Entreprenørskapets avtrykk i klassrummets praksis: om villkor och lärande i gymnasieskolans entreprenørskapsprosjekt.* Diss. Umeå: Umeå universitet.

- Svedberg, Gudrun (2009) Pedagogiskt entreprenörskap på formulerings- och realiseringsarenan. I Skogen, Kjell & Sjøvoll, Jarle (red.) *Pedagogisk entreprenörskap: innovation og kreativitet i skoler i Norden*. (ss. 121–129). Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Säljö, Roger (2009) The entrepreneurial side of learning and knowing: networked societies and the emergence of new epistemic practices. I Skogen, Kjell & Sjøvoll, Jarle (red.) *Pedagogisk entreprenörskap: innovation og kreativitet i skoler i Norden*. (ss. 29–41). Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Törnsén, Monika (2009) *Successful principal leadership: prerequisites, processes and outcomes*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Viklands, Ingrid (1998) *Entreprenörskap som en del av skolarbetet: en sammanställning av attitydundersökningar*. Stockholm: Nutek.
- Vinten, Gerald and Alcock, Steve (2004) Entrepreneurship in education. *The International Journal of Educational Management*. 18 (3), 188–195.
- Wennberg, Karl (2011) *Övning ger färdighet? En långtidsuppföljning av UF-företagares entreprenöriella karriärer i Sverige 1990–2007*. Ung Företagsamhet, 2011.
- Westlund, Marielle & Westlund, Christer (2009) *Så tänds eld-själar i praktiken*. Uddevalla: Me University.
- Wilson, Fiona, Kickul, Jil and Marlina, Deborah (2007) Gender, Entrepreneurial Self-Efficacy, and Entrepreneurial Career Intentions: Implications for Entrepreneurship Education. *Entrepreneurship Theory and Practice*. May, 2007, 387–406.
- Älghultskolan (2006) *Boken A: ett tidsfördriv*. Åseda: AB Åseda Offset.
- Ärlestig, Helene (2008) *Communication between principals and teachers in successful schools*. Diss. Umeå: Umeå universitet.

Webbadresser

<http://foretagsam.se>

www.bja-asplund.com

www.bornholmsmodellen.nu

www.finnupp.nu

www.framtidsfron.se

www.framtidspiloterna.nu

www.ifous.se

www.ne.se

www.snilleblixtarna.se

www.startcentrum.se

www.transfer.nu

www.ungentreprenor.se/?p=koncept&s=foretag-for-en-dag

www.ungforetagsamhet.se

www.samverka.nu

www.sommarlovsentreprenor.se

www.yrmis.se

National foundation of Educational Research:

www.nfer.ac.uk/enterprise

Network for Teaching Entrepreneurship (NFTE):

<http://www.nfte.com/>

Qualifications and Curriculum Development Agency:

www.qca.org.uk/curriculum

FORSKNING
FÖR SKOLAN

Entreprenörskap ska löpa som en röd tråd genom all utbildning – i förskolan, grundskolan och på gymnasiet. Till exempel ska alla gymnasieelever kunna välja kurser inom entreprenörskap och i vissa fall kommer det att skrivas in som ett examensmål.

Men entreprenörskap i skolan är lika mycket ett pedagogiskt förhållningssätt i klassrummet som det är kunskap om egenföretagande. Det handlar om att bevara och utveckla elevers inneboende nyfikenhet, initiativförmåga och självförtroende redan från tidiga år. Det handlar om att fostra barn så att de kan skapa och våga, i alla livets delar.

Den här kunskapsöversikten ger en samlad bild av erfarenheter, begrepp och forskning kring entreprenörskap i skolan och fungerar som vägledning både för dig som är verksam i skolan och för dig som är intresserad av vad som händer i skolan.

Skolverket

ISBN 978-91-75591-47-6

9 789175 591476